

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YEŞİL TEORİ BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ
ÇEVRE POLİTİKASI VE PLASTİK KULLANIMI

ELİF ATEŞ AKSU
2501180041

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ARZU KİHTİR

İSTANBUL - 2022

ÖZ

**YEŞİL TEORİ BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE
POLİTİKASI VE PLASTİK KULLANIMI**

ELİF ATEŞ AKSU

Yeşil teorinin, buhar makinelerinin icadıyla dünyada hızla yayılan endüstri devriminin meydana getirdiği tahribatın eleştirisi olarak 1960'lı yıllarda tartışılmaya başlandığı tahmin edilmektedir. Yeşil teori, insanların doğa üzerinde üstünlük kurdukları mevcut düzeni eleştirmiş ve olayları insan odaklı değil; çevre odaklı olacak şekilde ele almıştır. İnsanların, doğa üzerinde üstünlük kurmalarını ve doğayı kendi istek ve arzuları doğrultusunda kullanabilmelerini reddeden yeşil teori, ana akım teorilerinin bu konudaki görüşlerini de kabul etmeyerek yeniden yorumlamıştır. Avrupa Birliği (AB) ilk kurulduğunda ekonomik bir birlik olma yolunda ilerlemiş ve ilk kurulduğu yıllarda çevre konusunu göz ardı etmiştir. Başlangıçta çevresel kaygılar ön planda tutulmasa da Birliğin zamanla sosyal ve siyasal bütünleşme içerisinde olması ve çevre sorunlarının küreselleşmesi ile çevre konusu, AB'nin gündeminde yer almaya başlamıştır. Çevreyi korumanın resmi olarak AB'nin görev alanına dâhil edilmesi 1986 yılında Avrupa Tek Senedi ile olmuştur. AB, çevre politikaları ile ilgili ilkeler belirleyerek Birlik içerisinde ortak çevre politikaları üretmeyi hedeflemiştir. Günümüzde çevrenin korunması, AB için oldukça önemlidir. Doğada yüzyıllar boyunca yok olmayan plastikler, ciddi çevresel sorunlara sebep olmaktadır. AB, plastik kullanımının azaltılması için ortaya koyduğu Plastik Stratejisi ve özellikle Tek Kullanımlık Plastikler Direktifi ile bir takım plastik malzemelerin kullanımını yasaklamıştır. Bu kapsamda çalışmamızda yeşil teori bağlamında AB çevre politikasının oluşumundan başlayarak tarihsel sürecine, çevre programlarına, yürütülen politikanın ilkelerine ve aktörlere değinilmiştir. AB'nin plastik atıklarla nasıl mücadele ettiği ve bu çerçevede aldığı önlemler ve politikalar araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Teori, Avrupa Birliği, Çevre Politikası, Plastik, Plastik Kirliliği, Plastik Kullanımı, Plastik Atık

ABSTRACT
EUROPEAN UNION ENVIRONMENTAL POLICY AND
THE USE OF PLASTICS IN THE CONTEXT OF GREEN
THEORY
ELİF ATEŞ AKSU

It is estimated that the green theory began to be discussed in the 1960s as a criticism of the destruction caused by the industrial revolution, which spread rapidly in the world with the invention of steam engines. Green theory criticizes the current order in which humans dominate nature, and its events are not human-oriented; handled with an environmental focus. The green theory, which rejects people's use of nature in accordance with their wishes and desires, has reinterpreted the views of the mainstream theories on this issue. When the European Union (EU) was first established, it progressed towards becoming an economic union and ignored the environmental issue in its first years. But, with the social and political integration of the union and the globalization of environmental problems, the environmental issue has started to take place on the agenda of the EU. The issue of environmental protection was formally included in the EU's mandate with the Single European Act in 1986. The EU aimed to produce common environmental policies within the union by determining principles related to environmental policies. Today, environmental protection is very important for the EU. Plastics, which have not disappeared in nature for centuries, cause serious environmental problems. The EU has banned the use of some plastic materials with its Plastic Strategy and especially the Single-Use Plastics Directive, which it has put forward to reduce the use of plastics. In this context, in our study, starting from the formation of the EU environmental policy in the context of green theory, its historical process, environmental programs, the principles of the policy carried out and the actors have been mentioned. How the EU struggles with plastic waste and the measures and policies it takes in this context have been researched.

Keywords: Green Theory, European Union, Environmental Policy, Plastic, Plastic Pollution, Plastic Use, Plastic Waste

ÖNSÖZ

Binlerce yıldır gerçekleşen her savaşta, kaybeden hep doğa olmuştur. Doğadaki çevresel bozulmaların en büyük aktörü ise insanlardır. İnsanoğlu, tarih boyunca yaptığı savaşlarla, kurduğu medeniyetlerle, göçlerle ve hızlı nüfus artışı gibi çeşitli sebeplerle doğayı tahrip etmiştir. Bu tahribat, zaman geçtikçe kısaca küresel ısınma (buzulların erimesi, sıcaklıkların artması, yeşil alanların azalmasına bağlı olarak meydana gelen hava kirliliği ve benzeri birçok faktöre dayanan) dediğimiz bir kavramın da hayatımıza girmesine sebep olmuştur. Bu nedenle “insanın” çevre felaketlerinin en önemli sebebi olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır. İnsan, bitmek bilmeyen kazanma hırsı ve bunun getirdiği ekonomik rekabet sebebiyle doğaya giderek daha fazla zarar vermektedir. Özellikle sanayi devrimiyle başlayıp, soğuk savaşla devam eden ülkeler arası ekonomik rekabet, teknolojik gelişmelere bağlı olarak üretimin artmasıyla had safhaya çıkmıştır. Tüm bunların neticesinde, çevresel bozulmaların hız kazanması, konunun bilim insanlarının gündemine girerek uluslararası boyutlarıyla ele alınmasını tetiklemiştir. Yeşil teoride böyle bir ortamda meydana gelmiştir.

Yeşil teori, diğer uluslararası ilişkiler teorilerinin çevreyle alakalı tezlerini yetersiz bularak bunlara eleştiriler getirmiş ve olayları insan odaklı değil; çevre odaklı olacak şekilde ele almıştır. İnsanların, doğa üzerinde üstünlük kurmalarını ve doğayı kendi istek ve arzuları doğrultusunda kullanabilmelerini reddeden yeşil teori, ana akım teorilerinin bu konudaki görüşlerini de kabul etmeyerek yeniden yorumlamıştır.

Bu bağlamda ortaya koyduğumuz çalışmamızda, yeşil teorinin ortaya çıkışı, sunduğu eleştiriler ve uluslararası ilişkiler teorilerindeki yeri açıklanmıştır. Ayrıca çalışmada, Avrupa Birliği çevre politikalarının tarihsel süreci, hangi ilke ve programlarla üretildiği incelenmiştir. AB’nin, plastik kullanımı sonucu ortaya çıkan atıklarla mücadelede aldığı tedbirler ve getirdiği düzenlemeler araştırılmıştır. Tüm bu bilgiler ışığında, AB’nin uyguladığı çevre politikalarında ve plastik atıklarla

m¼cadelede başarılı olup olmadığı, yeşil teori perspektifinden ele alınarak değerlendirilmiştir.

COVID-19 salgınının ortaya çıkması ile zaman zaman sokağa çıkma yasakları yaşadığımız, zaman zaman çeşitli sosyal kısıtlamalar ile atlatmaya çalıştığımız süreç; gerek kaynak bulmada, gerek ise motive olma konusunda zorlandığım sıkıntılı bir tez sürecini de beraberinde getirdi. Tüm bunlara rağmen tez çalışmasını tamamlamış olmanın hissettirdiği sevinci ve gururu yaşamaktayım.

Yüksek lisans eğitimim boyunca bilgisinden istifade etme şansı bulduğum, bu tez çalışmasının hazırlanmasında hiçbir yardımı esirgemeyen, bilgisi ve tecrübeleri ile bana rehber olan değerli danışman hocam, sayın Prof. Dr. Arzu KİHTİR' e teşekkürü borç bilirim.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yaşadığım zorluklara rağmen üstesinden gelebileceğime inanan, bu tezin hazırlanmasının her aşamasında yanımda olan, yardımını hiç esirgemeyen, sevgisiyle arkamda duran değerli eşim Ahmet AKSU' ya çok teşekkür ederim. Tez çalışma süresince enerji ve destekleri ile beni motive eden, başta değerli arkadaşım Nesibe AYDIN olmak üzere tüm dostlarıma teşekkür ederim. Desteklerini her zaman hissettiğim, beni her adımda cesaretlendiren başta bir tanecik annem Leyla ATEŞ olmak üzere tüm aileme teşekkür ederim.

Şükranların en büyüğünü en sona saklamak istedim: Eğer hayatta olsaydı benimle gurur duyacağına emin olduğum, manevi desteğini her zaman hissettiğim, ilk öğretmenim, birikimlerimin mimarı, fedakâr canım babam Hasan Hayri ATEŞ' e sonsuz teşekkür ederim.

İSTANBUL-2022
ELİF ATEŞ AKSU

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
GRAFİKLER LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
TABLO LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YEŞİL TEORİ KAVRAMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE KAPSAMI

1.1. YEŞİL TEORİ KAVRAMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE KAPSAMI	4
1.1.1. Yeşil Teorinin Tanımı	4
1.1.2. Yeşil Teorinin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi	5

1.1.2.1. Büyümenin Sınırları Raporu	6
1.1.2.2. Stockholm Çevre Konferansı	7
1.1.2.3. 1987 Brundtland Komisyonu- Ortak Geleceğimiz Raporu.....	8
1.1.2.4 Rio Konferansı 1992	10
1.1.2.4.1. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi	11
1.1.2.4.2. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi	11
1.1.2.4.3. Rio Deklarasyonu	12
1.1.2.4.4. Gündem 21	13
1.1.2.4.5. Ormanların Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin	
İlkeler	15
1.1.2.5. Kyoto Protokolü	15
1.1.2.6. Paris Anlaşması	16
1.1.3. Uluslararası İlişkilerde Yeşil Teorinin Yeri	17
1.1.4. Temel Yaklaşımlar	21
1.1.4.1 Ekolojik Modernleşme	21
1.1.4.2. Sürdürülebilir Kalkınma	22
1.1.4.3. Çevresel Adalet	23
1.1.4.4. Ekolojik Yurttaşlık	24
1.1.4.5 Küçülme (Degrowth)	25

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE VE AVRUPA BİRLİĞİ

2.1. EVRENSEL ANLAMDA ÇEVRE, ÇEVRE SORUNLARI VE ÇEVRE	
POLİTİKASI	27
2.1.1. Çevre	27
2.1.2. Çevre Sorunları	28
2.1.2.1. Çevre Sorunlarına Sebep Olan Faktörler	29
2.1.2.1.1. Nüfus	29
2.1.2.1.2. Sanayi	31

2.1.2.1.3. Kentleşme.....	32
2.1.2.1.4. Turizm.....	33
2.1.3. Çevre Politikası	34
2.2. AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASI	36
2.2.1 Avrupa Birliği'nde Ortak Bir Çevre Politikası Düşüncesi.....	36
2.2.2 Avrupa Birliği Çevre Politikasının Amaçları.....	38
2.2.3. Avrupa Birliği Çevre Politikasının İlkeleri	39
2.2.3.1. Kirleten Öder İlkesi.....	40
2.2.3.2. İhtiyatlılık İlkesi	40
2.2.3.3. Kaynaktan Önleme İlkesi.....	41
2.2.3.4. Bütünleyicilik İlkesi	42
2.2.3.5. Yüksek Seviyede Koruma İlkesi.....	42
2.2.3.6. Önleyicilik İlkesi	43
2.2.3.7. Hizmette Halka Yakınlık- Aşamalı Sorumluluk İlkesi	43
2.2.4. Avrupa Birliği Çevre Politikasının Tarihsel Gelişimi.....	43
2.2.4.1. Avrupa Tek Senedi'nde Çevre	43
2.2.4.2. Maastricht Antlaşması'nda Çevre	45
2.2.4.3. Amsterdam ve Nice Antlaşmaları'nda Çevre	46
2.2.4.4. Lizbon Antlaşması'nda Çevre.....	48
2.2.4.5. Avrupa 2020 Stratejisi	49
2.2.4.6. Avrupa Yeşil Mutabakatı	50
2.2.5. Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları	52
2.2.5.1. Birinci Çevre Eylem Planı	52
2.2.5.2. İkinci Çevre Eylem Planı	52
2.2.5.3. Üçüncü Çevre Eylem Planı	53
2.2.5.4. Dördüncü Çevre Eylem Planı	54
2.2.5.5. Beşinci Çevre Eylem Planı	54
2.2.5.6. Altıncı Çevre Eylem Planı	55
2.2.5.7. Yedinci Çevre Eylem Planı.....	56
2.2.5.8. Sekizinci Çevre Eylem Planı.....	56
2.2.6. AB Çevre Politikasında Rol Oynayan Diğer Kurumlar ve Ajanslar.....	58

2.2.6.1. Avrupa Çevre Ajansı.....	58
2.2.6.2. Avrupa Çevre Bürosu.....	58
2.2.6.3. Komisyon Çevre Genel Müdürlüğü	59
2.2.6.4. Bölgeler Komitesi	60
2.2.6.5. Avrupa Yatırım Bankası	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE PLASTİK KULLANIMI

3.1. PLASTİK KAVRAMI VE PLASTİK KULLANIMI.....	62
3.1.1. Plastik Kavramı.....	62
3.1.2. Plastik Kullanımının Tarihsel Gelişimi.....	64
3.2. PLASTİK ATIK VE PLASTİK KİRLİLİK.....	66
3.2.1. Plastik Atık.....	66
3.2.2. Plastik Kirliliği	68
3.2.2.1. Plastik Kirliliğinin Nedenleri	69
3.2.2.2. Plastik Kirliliğinin Zararları	70
3.2.2.2.1. Çevresel Zararlar	70
3.2.2.2.2. Sosyal Zararlar	71
3.2.2.2.3. Ekonomik Zararlar	73
3.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE PLASTİK KULLANIMI	74
3.3.1. Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası Kapsamında Atık Politikası ve Plastik Kullanımı	74
3.3.2. Avrupa Birliği'nde Plastik Atık	77
3.3.2.1. AB'de Plastik Atık Ticareti.....	81
3.3.3. Döngüsel Ekonomi Eylem Planı ve Plastik Stratejisi	84
3.3.3.1. Plastik Poşet Kullanımı	85
3.3.3.2. Tek Kullanımlık Plastikler Direktifi	87
SONUÇ.....	89

KAYNAKÇA	94
----------------	----

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1.: Plastik Üretiminde Küresel Dağılım – 2019.....	65
Grafik1.2.: Sektörlere Göre Küresel Plastik Üretimi- 2015.....	66
Grafik 1.3.: Küresel Plastik Ambalaj Atıklarının Durumu- 2015.....	67
Grafik 1.4.: AB’de Plastik Atık Üretimi- 2015 Yılı.....	77
Grafik 1.5.: AB’de Üretilen ve Geri Dönüştürülen Plastik Ambalaj Atıkları 2009/2019.....	78
Grafik 1.6. : Plastik Ambalaj Atıklarının AB Üye Ülkelere Göre Geri Dönüşüm Oranı,2019.....	80
Grafik1.7: Okyanuslarda Bulunan Çöp Çeşitleri, 2016.....	88

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1.: Dünya ve Avrupa’da Plastik Üretim Verileri- 2019.....76

Şekil 1.2.: AB'de Plastik Ambalaj Atıklarının Geri Dönüşüm Oranının Gelişimi
(2006/2017).....79

Şekil 1.3.: Alıcı ülkelere göre AB plastik atık ihracatı, ton, 2002-2018.....82

Şekil 1.4.: Alıcı ülkelere göre AB plastik atık ihracatı, ton, Ocak 2015– Nisan
2019.....83

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1.: AB’de Plastik Poşet Kullanımının Azaltılmasına Yönelik Politika

Araçları.....86

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABÇP	: Avrupa Birliği Çevre Politikası
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABİHA	: Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma
AÇA	: Avrupa Çevre Ajansı
AET	: Avrupa Ekonomi Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APEC	: Asia-Pacific Economic Cooperation
ASBV	: Ankara Sosyal Bilimler Vakfı
ATS	: Avrupa Tek Senedi
AYT	: Avrupa Yatırım Bankası
BM	: Birleşmiş Milletler
BMİDÇS	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
CBD	: Convention on Biological Diversity
COR	: European Committee of the Regions
DEFRA	: Department for Environment Food and Rural Affairs
DG ENV	: Directorate-General Environment
EC	: European Commission
EEA	: European Environment Agency
EEB	: European Environmental Bureau (Avrupa Çevre Bürosu)
EIB	: European Investment Bank
EIONET	: The European Environment Information and Observation Network
EM	: Ekolojik Modernleşme
ENVE	: Commission for the Environment, Climate change and Energy

EP	: The European Parliament
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
EUROSTAT	: European Statistical Office (Avrupa İstatistik Ofisi)
IEEP	: The Institute for European Environmental Policy
İDÇS	: İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NAT	: Commission for Natural Resources
OJEC	: Official Journal of European Communities
SK	: Sürdürülebilir Kalkınma
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TÇSV	: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı
UEP	: Uluslararası Ekonomi Politikası
Uİ	: Uluslararası İlişkiler
UN	: United Nations
UNCED	: The United Nations Conference on Environment and Development
UNEP	: United Nations Environmental Programme
UNFCCC	: United Nations Framework Convention on Climate Change
UNFPA	: United Nations Population Fund
WCED	: The World Commission on Environment and Development
WWF	: World Wide Fund for Nature
WwTW	: Wastewater Treatment Works

GİRİŞ

Tarih boyunca yaşanan binlerce savaşın her zaman kaybeden tarafı “doğa” olmuştur. İnsan, çevre tahribatına sebep olan en önemli aktördür. Özellikle Sanayi devrimiyle başlayan ve Soğuk Savaş döneminde zirveye ulaşan ülkeler arası ekonomik rekabet, çevre sorunlarının daha da artmasına sebep olmuş ve çevrenin bozulması konusu bilim insanlarının yöneldiği bir alan olmuştur.

Yeşil teorinin, buhar makinelerinin icadıyla dünyada hızla yayılan endüstri devriminin meydana getirdiği tahribatın eleştirisi olarak 1960’lı yıllarda tartışılmaya başlandığı tahmin edilmektedir (Erckersley,2016:290). Diğer uluslararası teorilere göre oldukça yeni bir teori olan yeşil teori, insan merkezli bir yaklaşımı reddederek doğa merkezli bir yaklaşımı savunmaktadır. İnsanların doğa üzerindeki sınırsız kontrol ve hâkimiyetine karşı olan yeşil teori, kendi içinde farklı yaklaşımlar barındırarak bazı kavramlara yeni bakış açıları katmıştır.

Son yıllarda dünya gündeminde yer alan çevre sorunları, ulusal sınırları aşan etkileri sebebiyle, küresel bir nitelik kazanmış ve ülkelerin ortak politika geliştirmelerini mecbur kılar hale getirmiştir. Dünya, Çernobil faciası, nükleer bomba, petrol sızıntısı kimyasal tesis patlaması, iklim değişikliği, kuraklık, deniz müsilajı gibi çeşitli olayları tecrübe etmiştir.

Avrupa Birliği uzun yıllar boyunca çevre sorunlarını ulusal bir tehlike olarak görüp uluslararası eylemler gerektiren sorunlar olarak görmemiştir. Öyle ki Avrupa Ekonomik Topluluğunu oluşturan Roma Antlaşması’nda çevre sorunları anlaşılmaya dâhil edilmemiştir. Bu bağlamda AB’nin de başlangıçta çevresel kaygıların ön planda tutulmadığı görülmektedir (Zito, 2000). Zamanla çevre sorunlarının küresel bir sorun olarak kendini göstermesi, birliğin ortak bir politika yapma fikrini gündeme getirmiştir.

Çevreyi korumanın resmi olarak Avrupa Birliği'nin görev alanına dâhil edilmesi 1986 yılında Avrupa Tek Senedi ile olmuştur (Blacksell, 1994). Avrupa Tek Senedi ile birlikte ilk kez çevre sorunları ayrı bir bölümde yer almıştır. Bu antlaşma ile Birliğin kurucu antlaşması olan Roma Antlaşması'nın 25. maddesinde değişiklik yapılarak çevre için VII. başlık eklenmiştir ve böylelikle çevre konusuna ayrı bir başlık getirilmesi öngörülmüştür. Bu anlaşmanın maddelerinden hareketle, çevre politikası oluşturmanın, küçük detayları dahi dikkate almayı gerektirmesi, AB'nin geniş ve kapsamlı bir çevre müktesebatı oluşturmasını gerekli kılmıştır. Bu yüzden çevre konusu üye ve aday ülkelerin en çok zorlandığı konulardan biri olmuştur. (Bilgin,2016:599).

Bu kapsamda çalışmamızda yeşil teori bağlamında Avrupa Birliği çevre politikasının oluşumundan başlayarak tarihsel sürecine, çevre programlarına, yürütülen politikanın ilkelerine ve aktörlere değinilmiş ve Avrupa Birliği'nin plastik kullanımına verdiği önem araştırılmıştır. Avrupa Birliği'nin plastik atıklarla nasıl mücadele ettiği ve bu çerçevede aldığı önlemler ve politikalara değinilmiştir. Bu araştırmalar yapılırken yeşil teori perspektifinden AB Çevre politikası ve plastik kullanımı analiz edilmeye çalışılmıştır.

Genel çerçevesi yukarıda belirtildiği gibi olan bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, yeşil teorinin ortaya çıkışı ve tarihsel süreci, yeşil teorinin temel savları ve varsayımları ve yeşil teorinin diğer uluslararası ilişkiler teorilerindeki yerine değinilmiştir. İkinci bölümde, evrensel çevre ve çevre sorunlarına sebep olan faktörlere değinilerek çevre politikasının açıklamaları yapılmış daha sonra Avrupa Birliği'nin çevre politikasına değinilmiştir. İkinci bölümde, Avrupa Birliği Çevre Politikası (ABÇP)'nin ortaya çıkışı, amaçları ve ilkelerine değinilerek ABÇP'nin tarihsel gelişimine yer verilmiştir. Yine bu bölümde, AB çevre eylem programları ve ABÇP'de etkili olan diğer ajanslara ve kurumlara değinilmiştir.

Üçüncü bölümde, "AB'nin Plastik Kullanımı" başlığı altında ilk önce plastik kavramından ve plastik kullanımının tarihsel gelişiminden bahsedilerek daha sonra plastik atık ve plastik kirlilik açıklanmıştır. Bu bağlamda plastik kirliliğine neden olan

faktörlere ve plastik kirliliğinin zararlarına değinilmiştir. Daha sonra ABÇP kapsamında atık politikasına değinilerek AB'nin atık politikasının hedefleri ve bu bağlamda plastik kullanımına verdiği önem, alınan önlemler ve plastik stratejisi incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YEŞİL TEORİ KAVRAMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE KAPSAMI

1.1. Yeşil Teori Kavramı, Ortaya Çıkışı ve Kapsamı

1.1.1. Yeşil Teorinin Tanımı

Diğer uluslararası ilişkiler teorilerine nazaran oldukça yeni bir teori olan yeşil teori, merkezine aktör olarak insanı veya devleti değil çevreyi alan eleştirel bir teoridir. Yeni olması sebebiyle de yeşil teori, güncel konuların bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeşil teorinin yeni bir oluşum olması, onun dayandığı temellerin de yeni olduğu anlamına gelmemektedir. Diğer klasik uluslararası ilişkiler teorileri gibi günlük hayata etkisi az olan konularla değil, insanların hayatlarına etki eden konularla ilgilendiği görülmektedir. Bu açıdan yeşil teori, yüksek (high politics) ve düşük (low politics) siyaseti birbirine bağlayan en etkili bağlardan biri olma özelliğine sahiptir (Ünal,2014:229). Diğer ana akım uluslararası ilişkiler teorilerine baktığımızda, devlet ilişkilerinin güç, ekonomi, çıkarlar gibi esaslar üzerine kurulduğunu görmekteyiz. Ancak yeşil teori, tüm bunlardan farklı olarak bütün bu terimleri çevre bağlamında ele almış ve uluslararası ilişkileri düzenlemeye çalışmıştır.

Sanayi Devrimi ve iki dünya savaşının ardından ortaya çıkan Soğuk Savaş döneminde ülkeler arası üretim rekabetinin hız kazanması, çevresel bozulmanın küresel bir tehdit haline gelmesine neden olmuştur. Özellikle 1960'lı yıllarda iki kutuplu dünyanın doğu batı blokları arasında ekonomik rekabetin en üst seviyeye çıkması ve bunun neticesinde kaynakların bilinçsizce harcanması, hızlı nüfus artışına bağlı olarak enerji tüketiminin ve çevresel atıkların artması, yeşil teorinin tartışmalarının meydana gelmesini tetiklemiştir (Erckersley,2016:290).

Özellikle son yarım asırdan beri karbon salınımının artması, ozon tabakasının incilmesi gibi nedenlerle meydana gelen iklim değişikliği ve bunun etkilerinin bilimsel ve akademik alanlarda başta olmak üzere toplumun çeşitli kesimlerince tartışılmaya başlanması, yeşil teoriye olan ilgiyi arttırmıştır. Küresel ısınma gibi tüm toplumları etkileyen büyük ölçekli çevresel bozulmalar, yeşil teori tartışmalarının uluslararası ilişkilerdeki önemini daha da belirgin duruma getirmeye başlamıştır. Bu teorinin uluslararası ilişkilerdeki en önemli rolü, çevre ve ekosistem alanında oluşturulacak uluslararası kurumların, örgütlerin ve rejimlerin çevre duyarlılığı ve çevre yönetimi üzerinde yapacağı olumlu etkilere dikkat çekmesidir (Arı,2018:621).

Yeşil Teori var olan dünya düzenini eleştirel bir bakış açısıyla sorgulayarak çevresel sorunların azaltılması ve ortadan kaldırılması için çözümler sunar. Bu bağlamda genel anlamdaki çevrecilik düşüncesinden farklı olarak yeşil teori, normatif değerleri ön planda tutarak sadece duyarlılığı artırmak değil, çevre konularını devletlerin ve uluslararası örgütlerin gündemine sokarak sistematik bir çözüm üretme amacındadır (Erçandırılı,2014:494).

Yeşil teori, teorileşme sürecini oluştururken çeşitli uluslararası ilişkiler kavramlarına ve politikalarına yeni yorumlar getirmiştir. Güvenlik kavramını ekolojik güvenlik, uluslararası adalet kavramını çevresel adalet, gelişme kavramını ise sürdürülebilir gelişme (düşünümsel modernizasyon) olarak yeniden yorumlamıştır (Erckersley,2016:289).

1.1.2. Yeşil Teorinin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi

Endüstrileşme, teknolojiye her geçen gün yeni ilerlemelerin olması ve bunların sonucunda ortaya çıkan küreselleşme birçok olumlu gelişmeyi hayatımıza sokarken beraberinde getirdiği pek çok olumsuz gelişmeler de olmuştur. Bu olumsuz gelişmelerden en önemlisi şüphesiz ki çevre sorunlarıdır (Tarhan,2018:153). Sanayileşmenin artması ve teknolojik gelişmeler, insanların hayatını kolaylaştırırken

aynı zamanda hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan çevreyi de tahrip etmektedir.

1760'lı yıllarda buharlı makinaların icadıyla İngiltere'de başlayan ve tüm Avrupa'da ekonomik yarışın artmasına sebep olan Sanayi Devrimi, çevre sorunlarının çoğalmasına neden olmuş ve ilerleyen zamanlarda yeşil teorinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan rekabet ve bu bağlamda uzun süre devam eden ekonomik rekabetin yan etkileri, dünya çapında çevresel sorunlara sebep olmuştur (Erckersley,2016:290).

Sanayi Devrimi sonrası Avrupa'nın hızla büyüme isteği, birçok ülkede çevreye zarar vermeye başlamıştır (Tarhan,2018:153). Ekonomik kalkınma arzusunun çevre üzerinde oluşturduğu facianın dünya çapında ses getirmesi, 1960'lı yıllarda olduğu düşünülmektedir. Öncesinde ulusal sorun olarak ele alınan çevre sorunları bu dönemlerde küreselleşmiş ve dünya çapında ses getirmiştir. Yeşil teori böyle bir ortamda, ekolojik krizin, çeşitli toplumlar tarafından tepkiyle karşılanması sonucu oluşan bir akım olarak ortaya çıkmıştır (Ünal, 2014:230). Bu bağlamda 1960'lı yıllar 'modern' çevre bilincinin başlangıcı olarak düşünülebilir (Arı,2019:164). Ayrıca Soğuk Savaş sonrasında Doğu-Batı ilişkilerinde gerginliğin azalması yeşil teorinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu yumuşama döneminde çevre sorunları High Politics (önemli siyasi konular) konumunda yer alarak uluslararası disiplinde epistomolojik literatürün içine dâhil olmuştur (Tarhan,2018:154). Serhan Ünal'a göre ise yeşil teori, high politics konulardan ziyade high ve low politics (önemsiz) siyasi konuları birbirine bağlayan önemli bir köprü görevindedir. (Ünal,2014:229).

1.1.2.1. Büyümenin Sınırları Raporu

1960'lı yıllardan önce ulusal sorunlar olarak yorumlanan çevre problemleri, 1960'lı yıllardan sonra toplumların tepki göstermesi ile beraber uluslararası boyut kazanmaya başlamıştır. Bu durum, çevre sorunlarının önemine anlatan bilimsel çalışmaların yapılmasını tetiklemiştir.

1970’li yılların başında Roma Kulübü tarafından yayımlanan “Büyümenin Sınırları” (The Limits to Growth) isimli rapor, yeşil teori açısından en temel eserlerden biridir. Farklı alanlarda uzmanlaşmış bilim insanları tarafından yapılan bu çalışma uluslararası arenada da ses getirmiştir (Turner,2014:4). Bu raporda 1900 ve 2100 yılları arasındaki nüfus artışı, sanayi ve evsel atıkların artması, doğal kaynakların bilinçsizce kullanımı ve gıda tüketimindeki artışından kaynaklanan sorunların analizi yapılmıştır (Aksu, 2011:12). Bu rapora göre dünya düzeninin bu şekilde devam etmesi halinde problemlerin önü alınamaz bir hale geleceği vurgusu çok ciddi bir şekilde yapılmıştır. Farklı kesimler tarafından bu rapor, kötümser bir bakış açısıyla yazılarak abartıldığına dair eleştiriler almış olsa da raporla beraber ortaya çıkan “*sonlu bir sistemde sonsuz büyümenin imkânsız olduğu*” düşüncesi yeşil siyasi akımın en temel taşı olmuştur (Tarlabaşı,2007:6).

Aynı yılda The Ecologist dergisinde yayımlanan “Hayatta Kalma Şablonu” (Blueprint for Survival) başlıklı çalışma da ‘Büyümenin Sınırları’ adlı raporla çok benzer tahminlerde bulunmuştur (Erckersley,2016:291). Bu iki raporda da öngörülen senaryolar, küresel kirliliği anlamının ve kontrol etmenin önemini gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak, Büyümenin Sınırları Raporu ve aynı yıl yayınlanan Hayatta Kalma Şablonu, gelecekteki çevre felaketlerinin tahminini yaparak bilimsel bir uyarı niteliğinde olmuştur. Bu iki çalışma da yeşil teori tartışmalarının temelini oluşturan çalışmalar olduğu söylenebilir.

1.1.2.2. Stockholm Çevre Konferansı

1972 senesi çevre meselelerinin küreselleşmesi açısından oldukça önemlidir. 1972 yılında İsveç’in Stockholm şehrinde düzenlenen ve 113 ülkenin katılımcı olduğu “Dünya Çevre Sorunları Konferansı” gerçekleşmiştir. Bu konferans sonunda yayımlanan “İnsan ve Çevresi” bildirisi ile çevrenin korunmasının önemi ve bu bağlamda tüm alınacak tedbirlerin bütün paydaşlar tarafından uygulanması gerektiği

ortaya koyulmuştur. Çevre konusunda ilk küresel değerlendirme olarak kabul görülen bu bildiri, gelişmiş ya da az gelişmiş ülkelerin ayırımına bakılmaksızın sosyal ve ekonomik yapıları birbirinden farklı olan birçok ülkenin katılımıyla dikkat çekmiştir (Görmez,2018:60).

Stockholm Çevre Konferansı, kamuoyunda ses getirmesiyle ve birçok ülkenin çevre politikalarını etkilemiş olmasıyla da önemlidir. Ayrıca 1970’li yıllardan sonra pek çok ülkenin anayasalarında çevre ile ilgili düzenlemelere gitmesi, Stockholm Çevre Konferansı’nın etkili olduğunun göstergesi olarak yorumlanmıştır (Görmez,2018:61).

Ayrıca Stockholm Konferansı (BM İnsan Çevresi Konferansı) sonucunda merkezi Nairobi* olarak belirlenen Birleşmiş Milletler Çevre Programının (United Nations Enviromental Program-UNEP) oluşturulması kararlaştırılmıştır (UN,1972). Sonuç olarak, 1972’de gerçekleştirilen Stockholm Çevre Konferansı ve UNEP, çevreciliğin küreselleşmesi ve yeşil teorelin kendine daha geniş alanlar bulabilmesi için son derece önemlidir (Ünal, 2014:231).

1.1.2.3. 1987 Brundtland Komisyonu- Ortak Geleceğimiz Raporu

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (The World Comission on Environment and Development-WCED) tarafından hazırlanan ve adını Gro Harlem Brundtland**’tan alan Brundtland Raporu (Ortak Geleceğiniz), 1987 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na sunulmuştur. Bu raporda özellikle sürdürülebilir kalkınma başlığının altı çizilmiştir (Brown,2014:16). Raporda sürdürülebilir kalkınma kavramı, bugünün gelişme ihtiyacını, gelecek kuşakların gelişme ihtiyacına saygılı bir

* Kenya’nın başkenti

** 1939’da Norveç’te dünyaya geldi. Halk Sağlığı Yüksek Lisansı (MPH) olan bir tıp doktoru ve bilim insanıdır. 1981 yılında Norveç’in ilk kadın başbakanı olarak göreve başladı ve 10 yıldan fazla hükümet başkanlığı yaptı. 1987 yılında Brundtland Komisyonu (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu)’na başkanlık etmiş ve sürdürülebilir kalkınma ilkesinin geliştirmesiyle tanınmıştır (Tikkanen,2021).

şekilde gerçekleştirmek olarak tanımlanmaktadır (Ünal,2014:232). Bu bağlamda, Brundtland Raporuna göre günümüzde yaşanan ekonomik büyüme arzusu, gelecek kuşakların daha büyük çevresel sorunlarla karşılaşmasına neden olmamalıdır.

WCED yayımladığı “Ortak Geleceğimiz (Brundtland)” adlı rapor, sürdürülebilir bir kalkınmayı gerçekleştirebilmek için çevre ve kalkınma problemlerini ele almıştır. Bu raporda ekonomik ve ekolojik konuların beraber yürütülmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca mevcut uygulanan politikaların insanı yok oluşturma sürüklediğini fakat biran evvel harekete geçilerek bu durumun tersine çevrilebileceği vurgulanmıştır. Bu raporda asıl anlatılmak istenen ekonomik ve çevresel problemlerin birbirinden bağlantısız şekilde ele alınamayacağıdır. Rapor, çevresel bozulmaları ve doğal kaynakların kullanımındaki sınırsızlığı gündemine alan ilgili birçok kurum, kuruluş ve kişileri bir araya getirmesi nedeniyle son derece önemlidir. Ayrıca Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu bu raporla birlikte geniş katılımlı toplantılarla dünyadaki siyasi ekonomik kararları da etkilemeye başlamıştır (Nemli,1998:288).

Bu komisyonda tartışılan konulardan biri de 1986 Çernobil felaketinden sonra daha da önem kazanan nükleer enerji konusu olmuştur. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Ortak Geleceğimiz adlı raporunda, güvenliği çevre ile açıkça ilişkilendirerek insanlığın iki büyük tehditle karşı karşıya olduğunu vurgulamıştır. Bunlardan ilki özellikle gelişmiş ülkelerin yöneldiği nükleer değişim; ikincisi ise dünya çapında yaşanan çevresel yıkım olarak açıklanmıştır. Raporda, önlem alınmadığı takdirde gelecek için bir ihtimalden ziyade kaçınılmaz bir son olduğu vurgusunun da altı çizilmiştir. (Pathak,2013:21). Bu rapor, ülkeler arasında artan nükleer enerji rekabetinin son bulmaması halinde, gelecekte yaşanacak olan çevresel yıkımların önlenemeyeceğine dikkat çekmiştir.

Tüm dünyada büyük bir etki yaratan, katılımcılar arasında farklı görüşler barındıran Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, kimi kesimlerce eleştirilmiştir. Bu komisyonun ortaya koyduğu, özellikle merkezinde sürdürülebilir kalkınma anlayışı olan böyle bir raporun, çevre sorunlarını gündeme getirmesine rağmen herhangi bir çözüm üretemeyeceği düşüncesi bu eleştirilerin başında gelir. Raporda, gelecek

nesillerin de ihtiyaçları göz ardı edilmeksizin bugünün ihtiyaçlarının karşılanması olarak tanımlanan sürdürülebilir kalkınmanın, bugünün olduğu gibi yarının da çevresel faktörlere çözüm üretmediği açık bir şekilde ortadır. Ancak bu eleştirilere rağmen dünyadaki birçok ülkenin evre politikalarını oluştururken bu raporu göz önünde bulundurduğu hatta bir sonraki başlıklarda bahsedeceğimiz Rio Zirvesi gibi konferansların rapordan son derece etkilendiği görülmüştür (Görmez,2018:63).

1.1.2.4 Rio Konferansı 1992

1992 senesinin Haziran ayında, Brezilya'nın Rio de Janerio kentinde düzenlenen Rio Birleşmiş Milletler evre ve Kalkınma Konferansı (The United Nations Conference on Environment and Development- UNCED), 172 ülkeden devlet ve hükümet başkanları olmak üzere bazı başkan yardımcılarını bir araya getirmiştir (T.C Dışışleri Bakanlığı). Ülkelerin bu konferansa st düzey temsilciler ile katılması, alınan kararların daha etkili olmasına neden olmuştur. Bu konferansta, ulusların çevreyi ön planda tutan yönetim sistemlerini benimsemeleri için oldukça önemli olan bir dizi ilke kabul edilmiştir (T.C Dışışleri Bakanlığı).

Bu ilkelerin birincisi *“insanoğlu sürdürülebilir ve dengeli kalkınmanın merkezindedir”* ilkesidir. İkinci İlke, “her devlet kendi doğal kaynaklarını, kendi politikaları ekseninde kullanabilirler” ilkesidir. nc İlke, “devletler kalkınma haklarını kullanırken şimdiki ve gelecek kuşakların kalkınma ve çevresel gereksinimlerini adil bir şekilde karşılamak zorundadırlar” ilkesidir (UN, 1992a). Bu kapsamda Ortak Geleceğimiz adlı raporda vurgulanan gelecek kuşakların ihtiyaına saygılı olma anlayışına Rio konferansında da vurgulanmıştır.

Rio Konferansı evre konusunda önemli ilkeler belirlemesine rağmen, konferansı yeşil teori kapsamında ele aldığımızda, yeşil teorinin aksine insan merkezli bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir (Keleş,2019:117). Ayrıca Rio konferansında belirtilen, ülkelerin kendi politikalarına göre doğal kaynaklarını kullanabilme özgürlüğü ilkesi, yeşil teorisyenler tarafından eleştiriye açık bir konudur. Çünkü

lkeler arasında yaşanan ekonomik rekabet, doğal kaynakların sınırlı kullanılmasını engelleyebilir.

Stockholm Konferansı'nın 20. yıldönümünde yapılan Rio Konferansı, İklim Değişikliği Sözleşmesi; Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Rio Deklarasyonu, Gündem 21, Ormanların Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin İlkeler olmak üzere beş ana konu üzerinde oluşmuştur (Keleş, Hamamcı, Çoban,2015:330).

1.1.2.4.1. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

1992'de imzalanan ve 1994 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), Avrupa Birliği'nin de içinde olduğu toplamda 197 ülke tarafından onaylamıştır. (UNFCCC'a). BMİDÇS 'inde, iklim değişikliğine sebep olan çeşitli sera gazı emisyonlarının ve karbondioksitin azaltılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda tedbirlerin alınabilmesi için gelişmekte olan lkelere finansman ve teknoloji transferleri sağlanmasına karar verilmiştir. Alınan kararlardan bir diğeri de her ülkeden havaya karışan gaz salınımının 1990 senesindeki oranlarda tutulmasıdır (Alada, Gürpınar, Budak, 2012:96).

Sözleşmede sadece sera gazı emisyonlarının azaltılması konusu konuşulmamış aynı zamanda gıda üretiminin de zarar görmemesi ve bu bağlamda ekonomik kalkınmanın da göz önünde bulundurulması üzerinde durulmuştur (Karakoç,2018:411). Birçok ülkenin katılımı ile gerçekleşen bu sözleşme, iklim değişikliğine çözüm olarak geliştirilmiş olması açısından oldukça önemlidir.

1.1.2.4.2. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi

İnsanların ekonomik çıkarlarını sürdürme konusundaki hırsı ve rekabeti, ekosistemde var olan biyolojik canlılığı olumsuz etkilemeye ve biyolojik çeşitliliği azaltmaya sebep olmuştur. 1992 yılında, Rio Konferansında bu konu ile ilgili endişeler üzerinde durularak hazırlanan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (Convention on Biological Diversity- CBD), temel konulardan biri olmuştur (UN,1992b:1-3).

Bu sözleşmede, insan hareketlerinin bir sonucu olarak biyolojik çeşitliliğin azalmaya başlaması ve bu bağlamda bu sorunun tüm insanların ortak bir insanlık sorunu olduğunun üzerinde durulmuştur. Yine bu sözleşmeye göre, dünya nüfusunun hızla artmasıyla birlikte gıda ve sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanması açısından da biyolojik çeşitliliğin muhafaza edilmesi ve sürdürülebilir kullanımın önemi azımsanmayacak kadar büyüktür. Biyolojik çeşitliliğin hızla azalmasına karşı mücadele etmenin çok önem taşıdığına ve bu sorunun kaynağını bulup önlem alınması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca bu sözleşmede, azalan biyolojik çeşitliliğin önceden kaynağını tahmin edebilmek için bölgesel ve uluslararası iş birliğinin geliştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır (UN,1992b:1-3).

1.1.2.4.3. Rio Deklarasyonu

Rio Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda kabul edilerek yayınlanan Rio Deklarasyonu, çevre ve kalkınma konularında devletlerarası ilişkileri düzene sokan 27 ana ilkeden meydana gelmiştir. Deklarasyon, 1972 yılında Stockholm'de yapılan ve BM İnsan Çevresi Konferansı sonrasında kabul edilen ilkelere bağlı kalınarak hazırlanmıştır (Alada, Gürpınar, Budak, 2012:98). Stockholm konferansında vurgulanan, çevre ve ekonominin birbirinden bağımsız hareket edemeyeceği teorisi, Rio Deklarasyonunda da vurgulanmıştır.

Rio Deklarasyonu ilkeleri özetle şunlardır:

- Çevre, barış ve kalkınma konuları birbirinden ayrılmadan bir bütün olarak ele alınmalıdır.
- Bilimsel ve teknolojik gelişim için ülkeler arası iş birliği yapılmalıdır.
- Çevre koruma için uluslararası antlaşmalar yapılmalı ve bu kapsamda devletlerarası iş birliği arttırılmalıdır.
- Devletler kendi doğal kaynaklarını kullanırken kendi oluşturdukları politikalara göre hareket edebilirler.
- Yoksullukla mücadele kapsamında uluslararası iş birliği yapılmalıdır.

(Görmez,2018:64).

Bu bildiride özellikle iş birliği vurgusu üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda çevreyi ve herkesin ortak çıkarını gözetecek bir çevre-kalkınma düzeni oluşturulması için uzlaşa sağlanmasının önemi vurgulanmıştır (Keleş, Hamamcı, Çoban,2015:330-331).

1.1.2.4.4. Gündem 21

Gündem 21’de kalkınmanın, ekonomik, çevresel ve sosyal yönlerden sürdürülebilirliği planlanmış ve bu bağlamda çevre politikalarının önemi üzerinde durulmuştur. Söz konusu çevre politikalarının, gelişmiş ve azgelişmiş tüm devletler için ulusal ve bölgesel özellikleri dikkate alınarak yapılmasının gerekliliği ifade edilmiştir (Keating,1993: 17).

Rio Konferansında tartışılan konular ve eylem hareketleri “Gündem 21” eylem planı olarak sunulmuştur. Gündem 21, 1990’lı yıllardan 2000’li yıllara uzanan dönemde çevre ve kalkınma ile alakalı konularda devletlerin, Birleşmiş Milletler (BM) kuruluşlarının, uluslararası örgütlerin ve bağımsız sektörlerin oluşturması gereken faaliyetleri tanımlayan bir eylem planıdır (Keleş, Hamamcı, Çoban,2015:332). Gündem 21, dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım toplumsal ve ekonomik boyutlardır. İkinci kısım, çevre koruma ve kaynak kullanımıdır. Üçüncü kısım, etkin grupların rollerinin geliştirilmesidir. Son bölüm ise uygulama mekanizmalarıdır (UN,1992c:1).

Birinci bölümde gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir kalkınmayı hızlandırmak için uluslararası iş birliği, yoksullukla mücadele, tüketim alışkanlıkları, demografik hareketler, insan sağlığının korunması ve geliştirilmesi, sürdürülebilir inşaat yerleşimlerinin geliştirilmesi, karar verme sürecinde çevre ve kalkınmanın bütünleşmesi konuları incelenmiştir (Görmez, 2018:66).

İkinci bölümde atmosferin ve biyolojik çeşitliliğin korunması, toprak kaynaklarının planlanması ve yönetimi, ormansızlaşma, çölleşme ve kuraklıkla mücadele, tarım, okyanuslar, deniz ve kıyı alanların muhafaza edilmesi, tatlı su kaynaklarının korunması ve atıkların denetimi konuları ele alınmıştır (Alada, Gürpınar, Budak,2012:101).

Üçüncü kısımda toplumda etkili olan grupların rollerinin güçlendirmesi konu alınmıştır. Çalışmada bu gruplar; kadınlar, gençler ve çocuklar, yerel halklar ve yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, işçiler ve işçi sendikaları, iş ve sanayi çevreleri, tarımla ilgilenen çiftçiler olarak belirtilmiştir (Görmez,2018:66).

Ve son olarak dördüncü bölümde ise Gündem 21’de bahsedilen politikaların uygulanabilmesi için harekete geçirilmesi gereken mekanizmalardan bahsedilmiştir. Bunlar, mali kaynak mekanizmaları, çevreye zarar vermeyen teknolojiler, eğitim, uluslararası destek ve iş birliği, uluslararası hukuk ve sürdürülebilir kalkınma için data alışverişi olarak belli başlıklar altında ele alınmıştır (Keleş, Hamamcı, Çoban,2015:334).

Gündem 21, BM’nin çevre ve çevre problemlerine karşı yaptığı önemli çalışmalarından biridir. “Ortak Geleceğimiz” adlı raporda olduğu gibi Gündem 21 çalışmasında da “sürdürülebilir kalkınma” anlayışı ön planda tutulmuştur. Esasında sürdürülebilir kalkınma anlayışı ekolojik bir yaklaşım değildir fakat bu anlayışın toplum ve bireylerin çevre duyarlılığına sahip olması hususunda az da olsa katkı sağladığı kabul edilmektedir. Gündem 21’de tüketim anlayışının değişmesi, çevre bilincinin arttırılması ve ekolojik sistemi korumayla alakalı çalışmalar yapılarak bu alanlarda katkılar ortaya koyulmuştur. Özellikle gelişmemiş ülkelerde çevre korumayla ilgili çalışmaların desteklenmesi ve ortaya koyulan ilkelerin hayata geçirilmesi için takvim oluşturulması oldukça önemlidir (Görmez, 2018:).

1.1.2.4.5. Ormanların Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin İlkeler

Ormanların korunması ve geliştirilmesine ilişkin ilkeler, dünyada var olan bütün coğrafi bölgelerdeki ormanların tamamının korunmasına, yönetimine ve geliştirilmesine ilişkin esaslardan oluşmaktadır. Ekonomisi büyük ölçüde ormanlara dayalı ülkeler, ormanların kendi ulusal kaynakları olduğunu ileri sürerek, ormanları kullanımı ile alakalı sınırlandırmaları kabul etmediklerini ifade etmişleridir. Ancak Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin başta olduğu bazı gelişmiş ülkeler, ormanların küresel kaynak olduğunu ve bu bağlamda küresel tedbirlerin alınması gerektiğini savunmuşlardır. Hukuki bir bağlayıcılığı olmayan orman sözleşmesi, devlet ve hükümet başkanları tarafından onaylanmıştır (Alada, Gürpınar, Budak, 2012:102).

1.1.2.5. Kyoto Protokolü

Kyoto protokolü, yüzyılı aşkın sanayileşmeden sonra ortaya çıkan sıcaklık artışlarını ve küresel ısınmayı azaltmak için ülkeleri bir araya getirmeyi amaçlayan uluslararası bir anlaşma olan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde (İDÇS) yapılan bir değişikliktir (İbrahim, Uke,2013:143).

1995 yılında imzalanan ve 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü, imzalayan ülkelerin atmosferde sera etkisi yapan zehirli gazları kullanımına sınırlamalar getiren ve imzalayan ülkelerin özel ve kamu sektörlerindeki üretim tesislerinde bu yönde gerekli alt yapıyı sağlamalarını öngören çok taraflı anlaşmadır. Bu protokol ile taraf olan devletler, atmosfere yaydıkları zehirli gazların oranını 2008 ile 2012 yılları arasında 1990 yılındaki seviyelerinin en az %5 altına düşürmekle yükümlü kılınmıştır (Dağ,2009:284). Bu bağlamda Kyoto Protokolü, İDÇS' den daha etkili olarak, sanayileşmiş ülkeleri sera gazı azaltımı konusunda yasal olarak bağlayıcılığı olan ilk anlaşma özelliğindedir. Protokolü imzalayan ülkeler Karbondioksit (CO₂), Metan (CH₄), Azot oksit (N₂O), Hidroflorokarbonlar (HFC'ler), Perflorokarbonlar (PFC'ler) ve Kükürt heksaflorür (SF₆) olmak üzere bu altı sera gazı emisyonlarını azaltmayı kabul eder (UNFCCC).

2011 senesine kadar AB ve 192 ülke Kyoto Protokolü'nü imzalayarak onaylamıştır ancak imzalayıp onaylamayan ülkeler vardır. Gerekçe olarak kendi ulusal düzenlemelerine uymadıkları ileri sürülmüştür. Örneğin ABD ve Avusturalya 1998 senesinde protokolü imzalamasına rağmen onaylamamıştır. Ayrıca Hindistan ve Çin gibi ülkeler hızla gelişmekte olduğu için Kyoto Protokolü'nde yer almamış ve sınırlandırmalardan muaf sayılmıştır. (Doğan, Tüzer,2011)

Bu bağlamda Kyoto Protokolünü, yeşil teori açısından ele alacak olursak, Kyoto Protokolü'nün eleştirisini yapmak çok zor olmayacaktır. Kyoto Protokolü, her ne kadar sera gazı konusunda bağlayıcı olan ilk anlaşma olma özelliğinde olsa da ülkelerin ekonomik büyüme rekabetinin gölgesinde kalarak amaçlarına ulaştığı söylenemez.

1.1.2.6. Paris Anlaşması

Paris Anlaşması, 2015 senesinin Aralık ayında, Paris iklim konferansında (COP21) kabul edilen ilk evrensel, yasal olarak bağlayıcılığı olan küresel iklim değişikliği anlaşmasıdır (ECa). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında olan Paris Anlaşması, 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Paris Anlaşması'nda genel olarak iklim değişikliğinin ve sera gazı emisyonlarının azaltılması, uyarlanması ve finansmanı konuları görüşülmüştür. Paris Anlaşması, çok taraflı iklim değişikliği sürecinde bir dönüm noktası olarak görülmektedir çünkü tüm uluslar iklim değişikliğiyle mücadele için ilk kez ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelmiştir (UN:2021). Bu anlaşmada, 2020 yılı sonrası için iklim krizini önlemek adına verilen mücadelenin ana hatları belirlenmiştir (Kaya, 2017:99). Paris Anlaşması, küresel iklim eylemlerinin ve sorundan en çok etkilenen az gelişmiş ülkelerin gayretleri sonucunda uluslararası hukuki bir metin olarak hazırlanmıştır. (Şahin,2020:37).

Paris Anlaşması, küresel ortalama sıcaklık artışını, sanayi öncesi seviyelerin 2°C'nin altında tutarak artışı 1,5°C ile sınırlamayı hedeflemektedir. Sıcaklık artışı

hedeflenen seviyelerde tutulursa iklim değişikliğini ve olumsuz etkilerinin önemli ölçüde azalacağı öngörülmekteydi (UN).

Paris Anlaşması'nın belirlediği şart ve ilkeleri gerçekleştirmeyen ölkelere herhangi bir yaptırım uygulanmaması, anlaşmanın gönüllük temelinde ilerlediğini göstermektedir. Anlaşma gereği gelişmiş olan ölkelerin az gelişmiş ölkelere fon ayırması ve teknolojik destek sağlaması gerekirken, bunun gerçekleşmemesi de bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Böyle bir anlaşmanın özellikle iklim değişikliği gibi ciddi sorunlara çözüm getiremeyeceği de söylenebilir. Paris anlaşması ile ortaya koyulan ilkeler ile devletlerin iklim değişikliği ile ilgili politikaları arasında bir tutarlılık olmaması, anlaşmanın istenilen etkiyi yaratamayacağını göstermektedir (Mahapatra, Ratha: 2017: 147-148).

Bu konferansta, gelişmiş ölkeler ile gelişmekte olan ölkeler ayrı bir şekilde ele alınmıştır. Konferansta, gelişmiş ölkeler, evre sorunlarının ve iklim değişikliğinin ana aktörü olarak gösterilmiştir. Gelişmiş ölkelerin, yaptırım gücü olmayan anlaşmalar ile büyük hedefler tayin etmesi müzakerelerin ilerlemesine zarar vererek ileriki dönemlerde alınacak kararları negatif yönde etkilemektedir. Yaptırım gücü düşük olan anlaşmaların başarılı olması ve iklim değişikliği gibi büyük problemlere çözüm üretmesi beklenmemektedir (Mahapatra ve Ratha: 2016: 993-994).

1.1.3. Uluslararası İlişkilerde Yeşil Teorinin Yeri

Eleştirel teorilerden olan yeşil teorinin, diğer eleştirel uluslararası ilişkiler teorileri ile arasında çeşitli benzerlikler vardır. Eleştirel, normatif ve interdisipliner olması bu özelliklerden başlıcalarıdır (Arı, 2018:627).

Uluslararası Ekonomi Poliitiği'nin (UEP) küresel ekolojik sorunlar için farklı çözüm seçenekleri sunması, yeşil teorinin UEP'nin bir alt dalı gibi yorumlanmasına sebep olmuştur. Ayrıca yeşil teori, yeşil demokrasi ve çevresel adalet söylemlerinden dolayı normatif teorinin de bir alt dalı olarak yorumlanmıştır (Arı, 2018:628). Roby

Erckersley'in da ifade ettiği gibi yeşil teori, neo-marksistelerden esinlenen Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) ve kozmopolitan temellerden gelen normatif uluslararası ilişkiler teorilerini de eleştirel bakış açısıyla ele almış ve geliştirmiştir. Erckersley'e gre yeşil teori, özünde ana akım akılcı yaklaşımların (neorealism, neoliberalism) eleştirisinden yola çıkmıştır (Erckersley,2016:289).

Roby Erckersley, feminist sylemlerin bir çok Uİ (uluslararası ilişkiler) teorisinin "cinsiyet körlüğünü" ortaya çıkardığı gibi, yeşil teorisinin de "ekolojik körlüğü" ortaya çıkardığını belirtmiştir (Erckersley,2016:289).

Realizm askeri g, güvenlik, ulusal çıkar gibi kavramları merkezine alan bir teoridir (Griffiths,1999:1). Realizm, yeşil teorisinin merkeze aldığı evre sorunlarını ve özellikle küresel ısınma konusunu, ülkelerin ulusal çıkarlarına zarar vermediği müddetçe bir sorun olarak ele almaya yanaşmamaktadır. Bu bağlamda realistler, ülkenin çıkarlarına bir tehdit olmadığı sürece uluslararası iş birliği yapma eğiliminde değildir (nal,2014:234). Realistler, g ve güvenlik gibi konulara yüksek politika (high politics), diğer konular ise alçak politika (low politics) olarak ele alır. Realistlerin evre sorunlarına karşı tutumunu low politics olarak ifade etmek mümkündür (Tarhan,2018:166). Realistler ekonomi konusunu olduğu gibi evre konusunu da uzun bir süre ikincil politika olarak ele almıştır (Sümer, 201:600). Realist düşünce, çevreye g elde etmekte bir 'araç' olarak bakmaktadır. Çevresel meseleleri g, güvenlik ve çıkarlar perspektifinden ele alan realistler, ekolojik sistemin srdrlebilirliğindense devletin varlığının devam ettirilmesi konusuna odaklanırlar (Erandırlı, 2016:498).

Realizmin fikir babalarından biri olan Hans Morgenthau, doğal kaynakları, savaşların para kaynağı ve sanayinin gelişmesi açısından önemli bulmaktadır. Bu durum Morgenthau'nun doğaya araçsal değer verdiğini göstermektedir (Morgenthau, 1948:83). Realizm açısından doğa tek başına bir öneme sahip değildir. Realizme göre, bir ülkenin ulusal çıkarları, g ve güvenliği doğadan daha önemlidir. Bu kapsamda realist dşnrlar, doğayı devletlerin ulusal çıkarlarını sağlamada bir araç olarak ele alırlar (Eckersley, 2004: 249-250).

Realistlerin çevreye bakışını ele alan ve 1968’de yayınlanan Garrett Hardlin’nin ‘Ortak Varlıkların Trajedisi’ (Tragedy of Commons) adlı çalışma, bizim için önemli bir kaynaktır. Hardllin, yeryüzünde var olan ortak kullanım alanlarının her devletin kendi çıkarlarını sağlamak için daha fazla kullanmak isteyeceğini ve bu durumun çevre için bir felakete dönüşebileceğini belirtmiştir. Koyunlarını otlatmak isteyen çobanlar üzerinden konuyu örneklendiren Hardlin, daha fazla koyuna sahip olarak ortak kullanımdaki otlaklardan daha fazla faydalanmaya çalışan çobanların, bu durumdan kısa vadede olumlu sonuç almalarına rağmen uzun vadede koyunlarını otlatacakları alanlar bulamayacağını belirtmiştir. Hardlin çevreyi korumak için devletlerarasında anlaşmayı zorunlu görse de uluslararası sistem içerisinde devletlerin birbirine güvenmemesi ve kendi ulusal çıkarlarını öncelik kabul etmelerinden dolayı bunu mümkün görmemektedir (Erçandırılı, 2016;499). Buradan da anlaşıldığı gibi realizmde, yeşil teoride var olan ekosisteme saygılı, çevre merkezli bir yaklaşımın aksine devletin çıkarlarını önemseyen devletçi bir anlayışının olduğunu söylemek mümkündür.

Liberalizm, çevre sorunlarına realizme göre daha hassas yaklaşmıştır ancak yeşil teorisyenlere göre, liberalistlerin de temelinde yatan ulusal çıkar düşüncesi, küresel ısınmanın ve çevresel bozulmanın sonuçlarını yeterince inceleyememelerine neden olmaktadır. Liberaller, çevre sorunları için alınan tedbirlerin küresel boyutta yapılan uluslararası örgütler ile beraber yürütülmesini desteklemektedir. Bu bağlamda, çeşitli teşvik ve ceza yöntemlerinin (havaç ve sopa) geliştirilmesi fikrini öne sürmüştür (Ünal, 2014:235).

Neoliberalist kurumsalcılar, çevre sorunlarının çözümünü üç başlık altında toplamışlardır. İlk olarak konuyu ekonomi ve piyasalar üzerinden tartışan neoliberalistler, çevre sorunlarının, ekonomik gelişime zarar verdiği düşüncesini savunmuşlardır. Ekonomik seviyesinin yükselmesi için çevresel sorunlara dikkat edilmesi gerektiğini ve bu bağlamda çevresel kapitalizmin uygulanması gerektiğini söylemişlerdir. Neoliberalist kurumsalcılara göre çevreci kapitalizmin esasları gereği çevreyi kirleten kurum, kuruluş ya da şirketlerden daha fazla vergi alınarak çevre kirliliği azaltılmalıdır. İkinci çözüm olarak gelişen teknolojiyle çevreye duyarlı hale

getirmeyi sağlamaktır. Daha az enerji kullanılan ulaşım araçları, çevreyi çokça kirleten kömürlerin daha temiz hale getirilmesi gibi çalışmalar bu kapsamda ele alınabilir. Son olarak ise neoliberalist kurumsalcılar, çevre problemlerini uluslararası sorunlar olarak kabul eder ve bu konuların çözümünde devletlerarası faaliyetlerin önemini vurgularlar. Bu bağlamda çevre problemlerinin çözümü için uluslararası örgütlerin kurulmasını, düzenlemeler yaparak devletlerarası işbirliğinin artırılmasını önerir (Erçandırılı,2016:501).

Keohane, Hass ve Levy gibi neoliberalist kurumsalcılığın önemli düşünürleri, çevre problemlerini devletlerin ortak kaynaklara erişme konusundaki eşitsizliğe bağlamışlardır. “Yeryüzü için Kurumlar: Uluslararası Çevresel Korumanın Etkili Kaynakları” adlı eserde çevre sorunlarının temelini, yeryüzündeki ortak kaynaklar olarak göstererek uluslararası kurumsallaşmanın problemin çözümünde en önemli husus olduğunu savunmuşlardır. Hardlin’in çalışmalarını kendisine referans olarak alan bir diğer neoliberalist kurumsalcı Ophuls, kaynakları kullanma noktasında devletleri sınırlandırabilecek güçlü bir dünya devleti kurulmasını savunmuştur (Erçandırılı,2016:502).

Sonuç olarak liberalistler, realistlere göre çevre meselelerine daha hassas yaklaşarak önem vermişlerdir. Bu kapsamda çeşitli çözüm önerileri öne sürerek çevre sorunlarını azaltmaya yönelmişlerdir. Yine de öne sürülen bu fikirler ve ılımlı yaklaşımlar, yeşil teorinin temel hedefleriyle tam örtüşmemektedir. Çünkü yeşil teori, var olan kurulu düzenin içinde durarak sorunları çözmek yerine, bu kurulu düzenin sorunlara yol açan sisteminin değiştirilmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda yeşil teorisyenler, çevresel ilişkiler bütünlüğüne saygı gösteren yeni bir sistem kurulmasını hedeflemektedir (Ünal, 2014:235).

1.1.4. Temel Yaklaşımlar

1.1.4.1 Ekolojik Modernleşme

Modern bilim, ekonomi ve diğer modernleşme stratejileri sorgulanarak yeşil teori disipliniinde yer almaya başlamaktadır (Söker, Özlük,2018:241). Eleştirel teorisyenlere göre modernleşme stratejileri, doğayı araçsallaştırarak çevrenin yıkımına neden olmaktadır. İnsanın doğa üzerindeki üstünlüğünü insanlığın ilerleme ölçüsü olarak kullandığı bilim ve ekonomi anlayışlarını eleştirmektedir (Eckersley,2004:250)

Modernitenin çevre sorunlarına çözüm bulamadığı, hatta doğayı araçsallaştırması sebebiyle çevre sorunlarının bizzat kaynağı olduğu, getirilen eleştirilerin çıkış noktasıdır (Glover,2006). Yeşillere göre modern bilim anlayışı, insanın doğayı sınırsız kullanma hakkını kendinde görmesini meşru kılan bir anlayıştır. Üstelik doğa dengesinin yıkılmasında en önemli etken olan insanın, doğayı kontrol altına alırken bunu bir medeniyet göstergesi gibi göstermektedir (Demir,2015:153-154).

1980’li yıllardan önce çevre korunması ve ekonomi büyüme arasındaki ilişki sıfır toplamı* varsayımlarla açıklanmaktaydı. 1980’li yıllarla birlikte bu varsayımın yerine ekolojik modernleşme kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Ekolojik modernleşme (EM), yeşil büyüme anlayışı ile birlikte, büyümeye paralel olarak artan çevresel kötüleşmeyi azaltılabileceğini savunur (Eckersley, 2018:272).

EM, aslında bir “kazan-kazan” stratejisidir. Bu bağlamda, çevre konusunda düzenlemeler yapılarak üretim, tüketim ve ticaret faaliyetlerinin çevreyle uyum içerisinde sağlıklı bir ortamda yürütülebileceğini savunur. EM’ e göre daha özenle yapılan çevresel düzenlemeler, ekonomik büyümede önemli rol oynayan teknolojik

* Oyun Teorisinde sıfır toplamı oyun (zero-sum game): Bir tarafın kazancının diğer tarafın kaybına eşit olduğu durumdur. Kayıp ve kazançlar eşit olduğundan, toplamı da sıfıra eşittir (ASBV).

yeniliklerin ve ekonomik rekabetin daha az kaynak ve enerji tüketerek verimlilik sağlanacağını savunur. Bu sayede EM 'ye göre, gayri safi yurtiçi hasıladaki kayıp daha az olacaktır (Eckersley, 2013: 272).

Özetle, EM teorisini savunanlar, modern toplumların çevre sorunlarına sebep olduğu konusuna katılırlar. Fakat devlet ve sanayi, ekolojik sürdürülebilirliğin uzun mühlette önemini anladıkları taktirde daha çok modernleşmenin ve gelişmenin çevre sorunlarını çözeceğini savunurlar. EM' e göre bilim ve teknoloji, çevre sorunlarını iyileştirebilir ve muhtemel gelecek olan problemleri de önleyebilir. Bu sebeple EM, bilim ve teknoloji bir sorun olarak görmek yerine, çevre problemlerini çözmeye yarayan bir araç olarak görmemiz gerektiğini savunur (Spaargaren, Mol,1992: 323-324).

Ekolojik Modernleşme kavramının en önemli üç eleştirisi şunlardır:

- EM teorisi, Kuzey Avrupa ülkeleri kastedilerek kurgulanmıştır ve sadece Kuzey Avrupa ülkelerindeki oluşumları yansıtır. Bu yüzden genelleştirilmesi mümkün değildir (Mol,2010:70).
- Enerji ve kaynak tüketimini azaltma, atıkları kontrol etme gibi ilerici olarak kabul edilen çevre düzenlemeleri ve çevre iyileştirmeleri olumlu sonuçlar vermesine rağmen, toplam ham maddelerin ve minerallerin kullanımını azaltmada başarılı olamamıştır (Konak,2010:280).
- EM, çevre sorunlarının asıl kaynağı olan işletme sahiplerinin sorumluluklarını affeden bir çevre politikası oluşturma kültürünün yasallaşmasına hizmet etmektedir. Ayrıca bu politika kültürüyle modernleşen devletler, dünya sistemi içinde, ülkelerin eşitsiz olarak büyümesine ve güç kazanmasına hizmet etmektedir (Konak,2010:281).

1.1.4.2. Sürdürülebilir Kalkınma

Günümüzde çok sık kullanılan sürdürülebilir kalkınma kavramı da Ekolojik Modernleşme gibi 1980'li yıllardan sonra yaygın kullanılmaya başlanmıştır. "Sürdürülebilirlik" (Sustainability) kelimesi, Latince "Sustinere" kelimesinden

gelmekte ve başlıca; devam ettirmek, sürdürmek, sağlamak, desteklemek anlamlarında kullanılmaktadır (Onions, 1964: 2095).

Sürdürülebilir Kalkınma (SK) kavramının iki temel kaynağı vardır. Bunlardan ilki; doğal kaynakların ve çevrenin korunması, ikincisi ise; bilhassa az gelişmiş ülkeler bağlamında ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesidir. SK kavramı, 1972’de Brundtland Raporu’nun yayınlanması ile birlikte açıkça kullanılmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Türkçeye “Ortak Geleceğimiz” olarak çevrilen Brundtland raporunda, SK’ nın tanımı şu şekilde yapılmıştır: *“Bugün yaşamakta olan neslin gereksinimlerini, gelecek nesillerin kendi gereksinimlerini karşılama olanaklarını tüketmeksizin karşılamak”* (Keleş,2019:97).

Sürdürülebilir kalkınmanın kullanılmaya başlanmasından beri üzerinde konuşulan başlıca üç boyutu vardır. Birincisi ekonomik boyut, ikincisi toplumsal boyut, üçüncüsü çevresel boyuttur (Keleş, 2019:97). Ekonomik boyut, az olan kaynakların kullanımı ile alakalı konuları içerir. Mal ve hizmetlerin sürdürülebilir bir sistemde atılmasını yöntemiyle insan refahının da arttırılmasına yönelir. Toplumsal boyut, insan ilişkilerinin zenginleştirilmesi ve pekiştirilmesi ile alakalı konulara odaklıdır. Ayrıca, insanların hem bireysel hem de grup halinde amaçlarına ulaşmasının sağlanmasını vurgulayan sistemdir (Munasinghe, 2009: 34, 35). Çevresel boyut ise, biyolojik ve fiziksel düzenlerin uyum içerisinde olması gerekliliğine odaklıdır. Bu boyut ekosistemlerin esnekliğine ve değişen koşullara adapte olmasının sağlanması amacını güder (Tıraş,2012: 61).

1.1.4.3. Çevresel Adalet

Çevresel adalet kavramı, 1970’li yılların sonunda ABD’de ekolojik, sosyal, ekonomik ve ırksal adaletsizliğe karşı meydana gelen toplumsal hareketlerle birlikte görülmeye başlamıştır. Çevresel adalet kavramı ortaya çıktığı dönemlerde, toplumlardan gelen istekler doğrultusunda aktivist bir görüş olarak kendini göstermiş

daha sonra akademisyenlerce geliştirilerek daha sık kullanılmaya başlanmıştır (Gönenç,2021: 83).

Çevreyle ilgili eşitsizliklerin neticesinde ortaya çıkan çevresel adalet kavramı, “çevre” ve “adalet” terimlerinin genel tanımlarının dışında bir düşünce ortaya koymuştur (Wright, 2011: 166-167). Çevresel adalet; doğal kaynaklar, çevresel yıkım, çevresel fayda gibi çevresel konuların herhangi bir ayırım yapmadan toplumun tüm kesimleri tarafından eşit paylaşılması gerektiğini ifade eden bir kavramdır. Ayrıca bu kavram, eşit paylaşılıp paylaşılmadığına dair politik süreci inceleyen bir kavramdır. Çevresel adaletsizlik, toplumun kimi kesimlerinin diğerlerine göre daha az ya da daha fazla çevresel tahribata, zarar ve riske yakalanması durumundan kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak, çevresel adaletsizlik doğal kaynaklardan, doğal güzelliklerden ve çevresel faydalardan daha az ya da daha fazla yararlanılması durumunda ortaya çıkmaktadır.

1.1.4.4. Ekolojik Yurttaşlık

Ekolojik yurttaşlık, yurttaşlığı çevre bağlamında tanımlayan bir terimdir. Ekolojik yurttaşlık anlayışı ile çevreye karşı duyarlı, çevre problemlerini engellemeyi kendisine ders edinmiş yurttaşlık özellikleri ortaya konmaktadır (Dernek, Tırış,2020: 765).

Ekolojik yurttaşlık kavramı, benzer veya eşdeğer anlamlarına gelen “sürdürülebilir yurttaşlık”, “yeşil yurttaşlık”, “çevreci yurttaşlık” gibi farklı kelimelerle de ifade edilmektedir (Melo, Escrhuella, 2008:114). Fakat hepsinin ortak kesişimi, yurttaşlığa ekolojik açıdan yaklaşılması ve bu bağlamda vatandaşların çevre sorunlarında kendilerini sorumlu hissederek erdemli bir birey olarak hak ve ödev bilinciyle hareket etmeleridir (Balkaya,2012:149).

Ekolojik yurttaşlığa göre bir bireyin yurttaşlık görev ve hakları, çevre ve çevre sorunlarına göre şekillenirken bu noktada özel ve kamu alan farklılıklarının ortadan

kalkarak çevre için ne yapılması gerekiyorsa, onun mücadelesinin verilmesi gerekmektedir (Dernek, Tırış,2020: 765).

1.1.4.5 Küçülme (Degrowth)

Küçülme¹ (degrowth) ‘ye göre küresel kapitalist sistem, ne pahasına olursa olsun büyümeyi sürdüren bir düzenden ibarettir. Bu bağlamda küçülme, çevresel tahribata ve insan sömürüsüne sebep olan bu düzeni eleştiren bir görüştür (Degrowth). Küçülme hareketini savunanlar, toprak ve ekosistemlerin de içinde olduğu doğal kaynakların ve yeryüzündeki tüm canlıların sömürülmesinden endişe duymaktadır (Schneider, 2010: 3). Bu görüşü savunanlar; yalnızca kurumsal kazancın önemsendiği bakış açısını, aşırı üretim ve aşırı tüketimi eleştirerek bunun yerine çevresel ve sosyal refahın ön planda olduğu bir sistemi savunurlar (Degrowth).

Küçülme hareketi 1970’li yıllarda Fransa’ da ortaya çıktığı sanılmaktadır ve bu hareket özünde ekonomik büyümenin çevreye verdiği zararı göz önüne alarak durdurulması gerektiğini savunmuştur. Doğal kaynakları daha kısıtlı şekilde kullanan toplumlar oluşturmak, küçülme hareketinin hedeflerinden biridir (D’alisa, Demaria, Kallis, 2015). Doğal kaynakların tükenmesinde en büyük faktörün ekonomik büyüme olduğu, tüm eleştirel yaklaşımlar tarafından kabul edilmektedir fakat farklı çözüm yolları üretilmiştir. Küçülme teorisi; temiz teknoloji, yenilebilir enerji gibi sürdürülebilir yeniliklere karşı değildir fakat küçülme bakış açısına göre doğal kaynakların tüketimini önlemenin tek çözümü, enerji tüketimini azaltarak aşırı üretim ve tüketimden uzaklaşmaktır. Bu bağlamda, tüketim alışkanlıklarını değiştirmek amacıyla küçülmeye yönelik teşvikler de önemlidir. Küçülme teorisi yalnızca toplumun ekonomik sistemini değişmesi gerektiğiyle değil; toplumsal adalet, ekolojik sistem ve temelinde para olmayan bir refah görüşünü savunur. Bu bağlamda; doğal, sosyal ve beşerî sermayenin önemi de göz önüne alınmalıdır (Ataman,2020:98).

¹ Anglosakson literatürde “degrowth” olarak kullanılan bu kavramın Türkçe karşılığı “küçülme” ya da “büyümeme” olarak çevrilmiştir. Bu çalışmada, “küçülme” olarak ifade edilmiştir.

Sürekli büyüme, ancak bitmeyen bir alan ve sonu olmayan yani sınırsız doğal kaynakları ile mümkündür. Schumacher'in düşüncesine göre büyümeyi herkes bilir ve ister ancak bazı şeylerin büyümesi gerekirken bazılarının küçülerek yok olması gerekmektedir (Schumacher, 2010:123). Yoksulluğu buna örnek olarak gösterebiliriz. Yoksulluk, yok edilmesi gereken bir şeydir ve bunu yaparken beslenme, sağlık gibi ihtiyaçları giderecek üretimlerin büyümesi gerekir. Fakat bunu yaparken başka alanlarda ki üretimlerin de küçültülmesi gerekebilir (Turgut, 2014: 148-149).

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE VE AVRUPA BİRLİĞİ

2.1. Evrensel Anlamda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası

2.1.1. Çevre

Biyoloji terimi olarak bilinen çevre kavramı, daha sonraları insan ve habitatı olarak ele alınarak sosyal bilimcilerin ilgi alanına girmiştir (Kaypak, 2013: 19). 19. yüzyıla kadar, biyoloji ile ilgilenen kişiler, çevre teriminden ziyade ekoloji terimini gündemlerine almışlardır. 19. yüzyılın ortalarına geldiğimizde ise organizmalar ile çevre arasında sürekli var olan etkileşimi fark etmişlerdir. O dönemde biyologlar bu etkileşimi farklı kavramlarla açıklayarak tanımlamışlardır. Fransız biyolog Isodore Geoffroy Hilaire ve İngiliz biyolog George Jackson Mivart'ı buna örnek olarak gösterebiliriz. 1859 yılında Hilaire, “etoloji” terimini “organizmaların sınıfları ve toplumla olan ilişkilerinin, toplu olarak ve toplum içinde incelenmesi” olarak açıklamıştır. 1984 yılında Mivart ise, “heksikoloji” terimini “organizmalar ile çevreleri arasında var olan ilişkilerin; bulundukları yerin doğası, iklim, ışık miktarları ve diğer organizmalarla tesadüfi ve istemsiz olarak ilişkilerinin incelenmesi” şeklinde tanımlamıştır (Sharma,2008:1).

1970’li yıllardan bu yana çevre sorunlarının artmasıyla çevre kavramı, çok sık kullanılan kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Keleş,2019:23). Çevre kavramının farklı bakış açısına göre birçok tanımı yapılmıştır. Dar anlamda çevre, canlıların yaşamlarını devam ettirdikleri ortam olarak tanımlanırken geniş anlamda çevre ise doğa ya da insansal olmayan (non-human) dünya olarak ifade edilir. Aslında çevrenin doğa ile aynı anlama geldiği söylenemez; çünkü yapay, kentsel ve toplumsal çevre gibi doğal olmayan çevre kavramları da mevcuttur. Bu bağlamda, çevrenin

doğadan daha geniş bir anlama sahip olduğu söylenebilir (Keleş, Hamamcı, Çoban,2015:32-33).

2.1.2. Çevre Sorunları

İnsanlar herhangi bir işlevi yerine getirmek için çevrenin yeteneğini aşırıya kaçarak kullandığında, birtakım sorunlar ortaya çıkar. Bu sorunlar özetle: kirlilik, kaynak kıtlığı ve aşırı kalabalık ya da aşırı nüfus şeklindeki çevresel sorunlardır (Dunlap, Andrew, 2012:2). Çevrenin bir sorun olarak ortaya çıkması her ne kadar 1970li yıllardan sonra konuşulmaya başlansa da çevre sorunları çok daha eski tarihlerde büyük tehdit olarak kendini göstermiştir. Yetersiz hijyen koşulları ve susuzluk yüzünden ortaya çıkan kolera salgınından dolayı, 1832 yılında 100 bin kişinin yaşamını yitirdiği bilinmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına gelindiği 1945'te, Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerine atılan atom bombası, yalnızca o dönemi değil, bölge halkının gelecek nesillerini de ciddi şekilde etkilemiştir. 1950'li yıllarda İngiltere'de hava kirliliğinden 4 bin kişi hayatını kaybetmiştir. 1978 senesinde Britanya kıyılarına 240 bin ton petrolü boşaltan Liberya bandrollü bir tanker, bölgede büyük bir çevre felaketine sebep olmuş ve bu olaydan sonra 35 bin kuş ile 35 farklı canlı türü kazadan etkilenmiştir. 1980li yıllarda Hindistan'ın Bhopal şehrinde bir Amerikan firmasına ait olduğu bilinen fabrikadan sızan zehirli gaz kaçağı yüzünden, 16 bin kişi yaşamını yitirmiş ve yüzlerce kişi yaralanmıştır. Ayrıca bu kazadan sonra doğan bebekler de toprağa ve suya karışan tehlikeli kimyasallara maruz kalmışlardır (Keleş,2019:24).

Hindistan'da görüldüğü gibi kimyasal kirlilik sadece o günkü canlıları etkilememiş; sonrasında da yıllarca etkisi devam eden bir çevre sorunu olarak kalmıştır. Buna örnek olarak Çernobil Faciası da gösterilebilir. 1986 yılında yaşanan ve tarihte Çernobil Faciası olarak bilinen nükleer santral patlaması sonucu, tıpkı Hiroşima ve Nagazaki deki gibi farklı dönemlerde yaşayan yüzbinlerce insanı olumsuz etkilemiştir. 1990-2005 yılları arası yaşanan doğal afetler, 2010 yılında Meksika

Körfezinde büyük bir felakete sebep olan BP Tanker kazası ve buna benzeyen sayıları her geçen gün daha da artan olaylar, çevre sorunlarının insanlığın yaşamını ne derece etkilediğini gösteren vahim örneklerin bir kısmıdır. Çoğunlukla 1950'lerden sonra yaşanan bu olayların etkisiyle çevre ve ekosistem üzerine bilincin artmaya başladığı söylenebilir. Bu yıllardan sonra insanlar, çevreye karşı daha duyarlı hale gelmeye başlamış; kurulan uluslararası örgütler ve yerelde sivil toplum kuruluşları ile çevre ve ekosistemi korumanın önemi daha ciddi bir biçimde ele alınmaya başlanmıştır (Keleş,2019:24).

Tarih boyunca büyük çaplı çevre felaketleri yaşanmış ve dönem dönem bu felaketler çok sayıda insanın yaşamını yitirmesine, doğada yaşayan canlıların zarar görmesine neden olmuştur. Kimi zaman yaşanan felaketler yalnızca o anı etkilerken, kimi zaman da etkisini yıllarca sürdürerek, gelecek kuşakların da bundan etkilenmesine neden olmuştur. Her felaketin ardından çevre bilincini uyandırabilmek için farklı organizasyonlar yapılsa da çoğu zaman çıkarlar göz önünde tutularak yeni felaketlerin önüne geçilememiştir.

2.1.2.1. Çevre Sorunlarına Sebep Olan Faktörler

2.1.2.1.1. Nüfus

1550 yılında 500-600 milyon olan dünya nüfusu, 1900'lü yıllarda 1.7 milyara; 1985 yılında 4.8 milyara yükselmiştir (T.Ç.S.V.,1989:137). 2021 yılında ise dünya nüfusu 7.8 milyar olmuştur (UNFPA:2021). Birleşmiş Milletlerin raporuna göre ise 2050 yılında Dünya Nüfusunun 9,7 milyara yükseleceği tahmin edilmektedir (UN,2019:1) Sağlık alanında yapılan ilerlemelerden dolayı ölüm oranlarının azalması, ortalama yaşam süresinin uzaması ve doğurganlık oranlarında azalmanın gerçekleşmemesi, bu hızlı nüfus artışının başlıca nedenleri arasında gösterilebilir (Keleş, 2019:82). Paul Ehrlich'in Nüfus Bombası adlı eserinde, çevre sorunlarının en temel sebebini hızlı nüfus artışı olarak belirtmiştir (Ehrlich,1976). Roma kulübünün,

“Büyümenin Sınırları” (Limits to Growth) adlı raporunda da, hızlı nüfus artışına dikkat çekilerek, nüfus çevre sorunlarının temel nedenleri arasında gösterilmiştir. Çünkü bu perspektife göre hızlı nüfus artışı; kaynakların tükenmesine, altyapı tıkanıklığına ve atık sorunlarına sebep olmaktadır (Keleş,2019:82).

Thomas Malthus’a göre nüfus geometrik olarak; besin kaynakları ise aritmetik olarak artmaktadır. Diğer bir ifadeyle, nüfus 2, 4, 8.... biçiminde artarken, besin kaynakları 1, 2, 3.... biçiminde artmaktadır. Bu nedenle besin kaynaklarının hızla artan nüfusa yetmeyeceği ileri sürülmüştür. Bu düşünce daha sonra teorileşerek literatürde “Malthus Teorisi” olarak adlandırılmıştır(Çamurcu, 2005:98). Bilim insanları tarafından çokça eleştirilen Malthus'un öngörülleri gerçekleşmemiştir. Ancak 1960’lı yıllardan sonra çevre sorunlarının giderek hız kazanması ve yeryüzünde çevre konusundaki bilincin artması sonucunda hızlı nüfus artışının, çevre için önemli bir sorun olduğu düşüncesi, Malthus’un fikirlerini savunuların sayısının artmasına sebep olmuştur. Ehrlich, Meadows, Mesaroviç gibi düşünürler, Malthus’un yanılmış olsa da ileriki zamanlarda haklı çıkacağını savunmuşlardır. “Yeni Malthusyenler (Neo- malthusçuluk)” olarak adlandırılan bu düşünürler, çevre problemlerinin çözümünde nüfusu azaltmanın kesin çözüm olduğunu, nüfusun dünyanın kapasitesini aşacağını ve nihayetinde besin kaynaklarının nüfusu besleyemeyeceğini savunmuşlardır (Topal,2011:139).

Yeni Malthusyenler; kıtlık ve yoksullukla mücadele eden az gelişmiş ülkelere yardım edilmemesi gerektiğini; yapılan yardımların bu ülkelerin nüfus artış hızının düşmesine engel olduğunu savunacak kadar radikal fikirler öne sürmüşlerdir. Az gelişmiş ülkeleri kendi haline bırakarak oralarda yaşanacak ölümlerin, nüfusu olması gerektiği seviyeye indirerek sorunun doğal yollarla çözüleceğini savunmuşlardır. Gelişmiş ülkelerin bu durumu vicdani boyutlarıyla ele almasının gereksiz olduğunu, yine de yardım edilecekse belli şartları yerine getiren ülkelere yardım edilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Topal,2011:150). Kuşkusuz bu yaklaşım sömürgeciliği anımsatmaktadır. Gelişmiş ülkelerin daha da fazla gelişmeleri, az gelişmiş ülkelerin ise geleneksel yaşam seviyelerini devam ettirmeleri istenmektedir. Yeni Malthusyenler’in, çevre sorunlarına çözüm arayışı adı altında sömürgeci

ataerkilliği de savunduklarını söylemek yanlış olmaz (Keleş, Hamamcı, Çoban,2015:77). Çok gelişmiş ülkelerin doğal kaynakları daha çok tüketerek çevreye daha fazla zarar verdikleri bilinse de, az gelişmiş ülkelere yapılan yardımın kesilerek çözüm üretilmeye çalışılması, üzerine düşünülmesi gereken bir konudur. Bu anlamda, insana karşı vicdani duygular besleyemeyen düşüncelerden, çevreyi korumasını beklemek de yersiz olacaktır.

2.1.2.1.2. Sanayi

Sanayinin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan çevre sorunları en çok tartışılan konular arasındadır. Sanayi ile birlikte ekosistem bozulmaya başlamış ve bu durumun tüm canlılarla birlikte iklim ve su üzerinde de pek çok olumsuz etkisi olmuştur. Sanayi faaliyetlerinin yaygın olduğu gelişmiş ülkelerde bu sorunlara çözüm yolları aransa da istenen seviyeler yakalanamamıştır. Yapılan nükleer çalışmalar ve gaz kaçakları, fabrikaların havaya yaydığı zehirli gazlar, petrol atıkları, termik santral çalışmaları, çevre korumada istenen seviyeye ulaşamamasında gösterilecek nedenlerden sadece bir kaçıdır. Ayrıca cam kapların yerine plastik ürünlerin kullanımının her geçen gün artması da önemli bir çevre sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Plastik kapların doğada kendi kendine yok olması yüzlerce yıl sürmekte ve yakılarak yok edilmek istendiğinde de ortaya zehirli gazlar meydana gelmektedir (Kozak, 1992:30).

Günümüzde sanayileşme, bir ülkenin ekonomik açıdan gelişebilmesi için en temel etken olarak görülmektedir. Ancak hızlı endüstriyel büyüme hem refahın azalmasına hem de çevre sorunlarının artmasına neden olmaktadır. Endüstriyel büyüme, dünyanın birçok bölgesinde, su, hava ve tehlikeli atıklar ciddi çevre sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır (Magsi, 2014:24). Teknoloji alanındaki yenilikler ve sanayi üretiminin artması gibi etmenler, bugün insanlık adına büyük faydalar sağlarken aslında bu gelişmelerin ilerleyen yıllarda çevre ve doğaya vereceği zararlar

ile insan hayatında oluşturacağı felaketler düşünüldüğünde, hayal kırıklığına sebep olmaktadır (Bookchin,1994:337).

İnsanların hayatlarını daha kaliteli bir şekilde sürdürebilmeleri için ekonomik seviyeleri önemlidir. Sanayileşme, ülkelerin ekonomi düzeylerini olumlu yönde etkileyerek vatandaşlara daha iyi standartlarda bir yaşam sunabilir. Ayrıca teknolojik gelişmeler hayata dair pek çok kolaylığı beraberinde getirmektedir. Fakat tüm bu ilerlemeler ile birlikte çevresel bozulmalar meydana gelmektedir. Sanayileşme ile gelen ekonomik kazanımlar ve teknolojiyle gelen rahat yaşam koşulları kısa vadede fayda sağlarken; bunların çevreye verdiği zararlar uzun vadede insanlık için büyük yıkımları beraberinde getirmektedir.

2.1.2.1.3. Kentleşme

Dünya nüfusunun artması hızlı bir kentleşmeyi ortaya çıkarmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde hızlı kentleşme daha çok görülmektedir. Sanayileşme aşamasında olan ülkelerde, özellikle büyük şehirlerde nüfusun yoğunlaşması, çevre sorunlarını çok ciddi boyuta taşımaktadır (Görmez,2018:7). Giderek artan sanayileşme, beraberinde kentleşmenin artmasına neden olmuştur. Özellikle sanayinin geliştiği yerlerde paralel olarak nüfus ve kentleşmenin de arttığı gözlemlenmektedir. Ülkeler arası yaşanan ekonomik rekabette sanayi önemli rol oynamaktadır. Sanayiye bağlı gelişen kentleşme ise, çevre kirliliğine ve doğanın bozulmasına neden olmuştur. Kentleşmenin çevreye verdiği zarar, ilk olarak sanayinin en hızlı geliştiği ülke olan İngiltere’de görülmektedir. 20. yüzyılda kömür madenleri, tekstil atölyeleri, tersanelerin kurulması, İngiltere’de nüfusun belli yerlerde toplanmasına ve hazırlıksız kentleşmeyi doğurmuştur. Ekonomik hırsların her zaman öncelik verildiği bu dönemde, kentleşmenin doğaya verdiği zarar göz ardı edilmiştir (Guha,2000: 10).

2. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik rekabet ve üretim çılgınlığı, sanayinin gelişmesine öncülük etmiştir. Bu süreçte köy ve kırsalların giderek

boşaldığı, burada yaşayan insanların ekonomik kaygılarla büyük şehirlere göç ettiği gözlemlenmiştir. Sanayinin geliştiği bölgelere yaşanan göç, buralarda plansız bir şekilde kentleşmeyi doğurmuş ve bu kentleşme çevreyi olumsuz etkileyerek pek çok çevre sorununu beraberinde getirmiştir. Yaşanan altyapı sorunları, kentlerdeki hava ve gürültü kirliliği, doğal alanların yok edilmesiyle ekosistemde yaşayan diğer canlıların zarar görmesi, kentleşmeyle beraber ortaya çıkan çevre sorunlarının yalnızca birkaçıdır.

2.1.2.1.4. Turizm

Çevre, turizm açısından büyük bir öneme sahiptir. Çevre ve turizm birbirinden ayrılmaz bir ilişki içerisindeyler. Öyle ki çevre turizm açısından vazgeçilemez bir kaynak olma özelliği taşıırken; turizmin en büyük etkileri de çevreye karşı olmaktadır. Turizm sektörü çevreyi ve doğal kaynakları fazlasıyla kullanarak bunlardan faydalanırken, doğayı ve çevreyi de korumak zorundadır (Demirtaş,2011:330). Turizmin çevreye verdiği olumsuz etkiler oldukça fazladır. Doğal güzelliklerin çok olduğu yerlerin turizm alanına çevrilerek buralarda tesislerin oluşturulması çevrenin doğal görüntüsünü bozmaktadır. Ayrıca alt yapı sistemlerinin yeterince geliştirilememesi halinde bu bölgelerdeki çevresel felaketler daha büyük seviyelere çıkabilmektedir. Kıyı kesimlerindeki yat gezileri, plaj tatilleri gibi turistik faaliyetler, suyun atıklarla kirlenmesine ve deniz canlılarının doğal yaşam alanların bozulmasına sebep olmaktadır (Okşasoğlu,2006:81).

Turizmin çevre üzerinde yarattığı tahribata örnek olarak tarihi sit alanı olarak belirlenen yerlerdeki atıkları gösterebiliriz. Turizmin geliştiği yerlerde kanalizasyon sistemi, çöp toplama ve arıtma işlemleri, içme suyu gibi altyapı işlerinin paralel bir şekilde büyümemesi halinde, bölge ekosisteminin bozulmaya başladığı ve insan sağlığını olumsuz etkileyecek durumların ortaya çıktığı görülmektedir (Özhan, 1991:172). Çevre, turizm için vaz geçilmez bir kaynak durumundayken, turistik faaliyetler esnasında çevreye verilen zararlar, turizmin geleceğini de ciddi şekilde

tehlikeye sokmaktadır. Bu nedenle, bir bölge turistik alana çevrilmeden önce o bölgenin alt yapısının buna uygun hale getirilmesi ve çevre ile alakalı denetimlerin daha sık bir şekilde yapılması gerekmektedir

2.1.3. Çevre Politikası

Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni düzende devletler, ekonomik büyüme ve gelişme yarışına girmişlerdir. Bu durum üretimin hızla artmasına neden olmuştur. Öyle ki batının gelişmiş ülkelerinde refah ve mutluluk ekonomik büyüme ve üretim hızına bağlı duruma getirilmiştir. Fakat ekonomik büyümenin her şey demek olmadığı, insan refah ve mutluluğun bunlar dışında bir takım unsurlara daha bağlı olduğu son yıllarda daha çok anlaşılmıştır. Çevre de bu unsurlardan birisidir. Çevre, canlı cansız tüm varlıkların bir şekilde karşılıklı iletişim içerisinde bulundukları ortamdır. Bu ortamda oluşan ve insan refah ve mutluluğunu olumsuz yönde etkileyen her türlü problemi çevre sorunları adı altında inceleyebiliriz (Budak,2000:21).

Çevresel problemlerin temeli aslında üretim ve tüketime dayalı olduğu söylenebilir (Kuleli, Sonat,1991:3). Yapılan her üretim faaliyeti çevreye bir şekilde zarar vermektedir. Ayrıca üretilenlerin tüketimi aşamasında da çevre zarar görmektedir. Üretim ve tüketim esnasında çevreye verilen zararın ortadan kaldırılması ya da azaltılması için oluşturulacak kaynak, başka ürünlerin üretilmesi için kullanılacak olan kaynaktan ayrılacağı için, bu durumun ekonomik büyümeyi azaltması beklenebilir. İşte çevre politikalarının önemi bu durumda ortaya çıkmaktadır (Budak,2000:22).

Savaş sonrası oluşan sistemde, insanların refah ve güvenliğini korumakla görevli olan sosyal devletten geliştireceği politikalar ile hem çevreyi koruması hem de ekonomik büyümeyi sağlaması bazı durumlarda da bu ikisi arasında tercihte bulunması beklenmektedir. Çevre değerlerini koruyarak, gelecek kuşaklara daha yaşanılabilir bir ülke bırakabilmek adına, üretime ve ekonomik büyümeye devam

edebilmek için belli politikaların saptanarak uygulanması gerekmektedir. İşte bu kıstaslara bakılarak hazırlanan politikalara, çevre politikası denir (Budak,2000:22). Çevre politikasını genel anlamıyla, bir ülkenin çevre konusundaki tercih ve ilkelerinin belirlenerek geleceğe dönük uygulanacak politikaların bütünü olarak tanımlanabilir (Keleş,1987:11). Bir başka tanıma göre çevre politikası, doğal çevre ve insanlar arasındaki ilişkinin karşılıklı faydaları için temelde en iyi nasıl yönetileceği ile ilgili olduğudur (Benson, Jordan,2015:778).

Çevre politikaları her ülkede farklı amaçlar için uygulansa da hemen hemen her yerde ortak olan amaçlardan da söz edilebilir. Bu ortak amaçları üç başlık altında toplayacak olursak birincisi, insanların sağlıklı ve temiz bir çevrede hayatlarını devam ettirmeleri; ikincisi, sahip olunan çevrenin korunarak geliştirilmesi; son olarak ise, çevre politikalarını uygulama noktasında ortaya çıkan yükün eşit bir şekilde paylaştırılarak toplumsal adaletin sağlanmasıdır (Keleş, Hamamcı, Çoban,2015: 243-244). Çok farklı tanımlamaları olan çevre politikası kavramının, ortak değerler etrafında birleşse de her ülkenin ihtiyaç ve önceliklerine göre şekillendiğini söyleyebiliriz. Sanayinin geliştiği ülkelerde, fabrikaların çevreye verdiği zararlar üzerinden politikalar geliştirilirken; turizmin geliştiği ülkelerde ise çevreyi koruma ve geliştirmeye yönelik politikalar üretilmektedir.

Sonuç olarak çevre politikasının tanımını yaparken, çevre politikasını tek bir tanım ile sınırlandırmak mümkün değildir. Politikada “çevre” tartışmalı bir kavram olarak yer almaktadır. Albert Einstein ise “ben olmayan her şey” diyerek çevreyi geniş açıdan tanımlamıştır (Benson, Jordan,2015:778). Kısacası, insan mutluluğu yalnızca ekonomik refah seviyesiyle ölçülmemelidir. Çevre, insan sağlığı ve mutluluğunu etkileyen en önemli faktörlerden birisidir. Öyle ki kaliteli bir çevrede yaşayan insanın daha mutlu ve sağlıklı bir yaşam sürdüğünü söyleyebiliriz. Bu ortamı sağlayacak en önemli güç ise devletlerdir. Sosyal devlet, uygulayacağı ekonomi politikalarıyla vatandaşlarının ekonomik seviyelerini arttırmaya çalışırken, çevre politikalarıyla da onlara yaşanabilir bir ortam sunmayı hedeflemelidir.

2.2. Avrupa Birliği Çevre Politikası

2.2.1 Avrupa Birliği'nde Ortak Bir Çevre Politikası

Düşüncesi

İnsan- çevre ilişkisi her ne kadar eski çağlara kadar dayansa da insanların çevreye verdiği zararlar sanayi devrimine kadar dikkat çekmemiştir (Yaman, Gül,2018:201). Sanayi devrimi ile ortaya çıkan üretim, tüketim ve enerji kullanımındaki artış, nüfusun da artması ile birlikte çevre kirliliğine neden olmuştur (Dağdemir,2015:1). İnsan faktörü ile ortaya çıkan bu çevre kirliliğini önlemek için yerel, bölgesel ve küresel adımlar atılmıştır (Mutlu, Zenginoğlu, 2019:463). 1972 yılında BM tarafından yapılan Stockholm konferansı ve oluşturulan BM Çevre Programı, ortak çevre politikalarına öncülük eden ilk küresel girişimler olarak değerlendirilmiştir. Roma Kulübü tarafından hazırlanan Büyümenin Sınırları raporu AB'nin bir çevre politikası oluşturmaya zemin hazırlanmıştır (Meadows,1972).

İlk olarak ekonomik bir birlik olma amacıyla kurulan Avrupa Birliği'nin, ilk kurucu antlaşmalarında (AET, EURATOM, AKÇT) çevre politikasına açıkça yer verilmemiştir. Bunun arkasında yatan sebepler, savaş sonrası Avrupa'nın içinde bulunduğu genel durum olarak gösterilebilir. Avrupa'nın tamamını etkileyen İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan sıkıntılar, aciliyet içeren sorunlar olarak ele alındığı için çevre sorunlarının göz ardı edilmesine sebep olmuştur. O dönemde politik açıdan çevre, sınırsızca; herhangi bir ücret ödmeden kullanılabilir mal olarak görülmekteydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin ekonomik kalkınma gayretlerinin olduğu dönem, günümüzde çevre sorunlarının ciddi boyutlara gelmesinde etkili olmuştur (Budak,2000: 24-25). Belki de o dönem çevre sorunlarına müdahale etmenin en uygun zamanıydı ancak bu sorunlar göz ardı edilmiştir (Neumann, Pastowski, 1992: 49-50).

Avrupa’da doğal kaynakların kritik seviyelere gelmesi; kuraklık, orman yangınları gibi tahribatların artması, kentleşmenin hızla artmasıyla karbondioksit emisyonlarının ve gürültü kirliliğinin da buna paralel olarak artış göstermesi; nüfusun da artmasıyla her yıl hızla artan atık kirliliği gibi sorunların AB’nin çevre sorunlarıyla ilgilenmesine ve bu bağlamda ortak bir çevre politikası için harekete geçmesine sebep olmuştur. Ancak bunların dışında Birliğin, çevre politikasına gereksinim duymasında başka nedenler de vardır. Bunlardan biri ekonomik nedenlerdir. Birliğin temel unsurlarından olan iç pazarın yani kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin Birlik içinde serbest dolaşımının sağlanmasını öngören AB için çevre konusu, ekonomik faaliyetlerle doğrudan alakalıdır (Duru,2007:170-171).

Birliğe göre üye ülkeler arasında farklı çevre planlamaları olması ekonomik sektörlere doğrudan yansiyarak haksız rekabete sebep olmaktaydı. Bu bağlamda Birlik içinde iç pazarın sağlanması ve haksız rekabeti önlemek amacıyla ortak bir çevre politikası önem arz etmekteydi (Bilgin,2016:599). Ancak bu durum, çevre politikasının AB içinde bağımsız bir politika başlığı içinde değerlendirilmesi yerine, iç pazarın sağlanmasına yardımcı bir unsur olarak değerlendirilmesine neden olmuştur (Budak, Yıldırım,2010:349). Sonuç olarak AB’nin çevre politikasına gereksinim duymasına sebep olan ekonomik faktör, iç pazarın sağlanması ile alakalıdır. Bu durum açıkça göstermektedir ki Avrupa Birliği’nde çevre politikası fikrinin derinlerine indiğimizde, ekolojik faydanın paylaşılmaması sebebiyle bir düzenleme yapılması ön görülmüştür. Yani yeşil teori açısından eleştiriye açık olan bu konu, aslında doğanın çıkarını değil, ülkelerin doğadan yararlanma yarışını düzene sokmak açısından önem arz etmektedir.

Birliği çevre politikası yapmaya iten diğer bir sebep ise AB’nin Birlik içerisinde daha iyi yaşam koşullarına sahip olması ve refah seviyesini Avrupa’nın

bütününde ortak bir seviyeye çıkartması amacını gütmesidir. Bu bağlamda üye ülkeler arasındaki yaşam kalitesini iyileştirerek farklılıkları ortadan kaldırmak için bir çevre düzenlemesine gidilmesi gerekliliği doğmuştur (Duru,2007:169-170). Başlangıçta altı ülke ile kurulan Birlik her geçen yıl yeni üyelerle genişlemekte ve bu bağlamda Birliğin nüfusu da artmaktadır (Budak, Yıldırım,2010:348-349). AB'nin genişleyerek nüfusunun artması, doğal kaynaklara olan talep, tüketim ve çevre tahribatının daha da artmasına neden olmuştur (Bilgin,2016:599). Bu durum Birliğin genişleme politikalarına paralel olarak çevre politikası da yapılması gerekliliğini doğurmuştur.

2.2.2 Avrupa Birliği Çevre Politikasının Amaçları

AB, Birliğe üye devletlerin yaşam kalitelerinin ve refah seviyelerinin belli bir seviyenin üstünde olmasını hedeflemektedir. Bu nedenle yaşam kalitesini fazlasıyla etkileyerek insan sağlığı açısından önemli bir yere sahip olan çevre ve doğal kaynakların korunması konusu AB'nin gündeminde tuttuğu bir başlıktır. AB ülkelerinin çevre konusunda uyguladıkları farklı politikalar, ülkeler arasında farklı yaşam koşullarına sebep olması, Birliğin istemediği bir durumdur. Çevre sorunlarının ulusal sınırları aşarak küresel boyutlara varması bunun başlıca sebeplerindendir. Çevre sorunlarının küresel boyutlarda yaşanması, Birliği politikalar üretmeye zorlamış ve bu alanda ortak hedef ve ilkeler belirlenmiştir (Alım, 2006:602).

AB çevre politikalarının hedefleri üç 'sacayaktan'* oluşmaktadır (Budak,2000:31). Bunlar:

- İnsanların sağlık ve refah seviyesi yüksek bir çevrede yaşayabilmelerini sağlamak
- Tüm ekosistemi insanın yaratacağı zararlı aktivitelerden korumak

* Çevre hukuku literatüründe, bu üç hedef 'sacayak' olarak ifade edilmektedir (Budak,2000:31).

- İnsanların çevreye ve ekosisteme verdiği zararı yok etmektir (Budak,2000:31).

Küresel çevre sorunları ile mücadele edebilmek için uluslararası düzeyde alınan önlemleri desteklemek de Birliğin çevre politikası amaçlarından biridir (Keleş,2019:132). Ayrıca, AB ve ulusal hükümetler, özel araştırma programları, mevzuat ve finansman desteği ile 2020 yılına kadar, AB çevre politikasına rehberlik etmek için açık hedefler belirlemiş; 2050 yılına kadar Birliğin hangi seviyede olacağına dair bir vizyon belirtmiştir (EUa). Bunlar:

- Birliğin doğal sermayesini korumak ve arttırmak
- AB vatandaşlarını, sağlık ve refahını riske atacak durumlardan korumak
- AB'yi kaynakları verimli kullanan, yeşil ve rekabetçi bir düşük karbon ekonomisine dönüştürmeyi hedeflemek (EUa).

Çevrenin insan sağlığı ve refah seviyesi üzerindeki etkileri yadsınamaz bir gerçektir. Ekonomik rekabete odaklanarak çevrenin ihmal edilmesi, bir süre sonra AB'nin bu konuda somut adımlar atma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İlk başlarda her ülke kendi çevre politikalarını üretirken zamanla bu durumun, ekonomide haksız rekabetin yaşanmasına sebep olduğu ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden AB, ortak çevre politikaları üretme kararı almıştır. Genel olarak bu politikalar ile çevre alanında bütün Avrupa'da belli bir seviyenin yakalanması ve AB vatandaşlarının daha sağlıklı ve kaliteli bir yaşam sürmeleri hedeflenmiştir.

2.2.3. Avrupa Birliği Çevre Politikasının İlkeleri

AB çevre politikalarını belirlerken daha başarılı olabilmek için bu politikaları belli ilkeler çerçevesinde düzenlemiştir. AB'nin çevre politikası ilkeleri başlıca; kirleten öder ilkesi, ihtiyatlılık ilkesi, kaynaktan önleme ilkesi, bütünleyicilik ilkesi, yüksek seviyede koruma ilkesi, önleyicilik ilkesi, hizmette halka yakınlık ilkesidir. Bu ilkeler belirlenirken uygulanacak olan çevre politikalarının en yüksek düzeyde fayda getirmesi amaçlanmıştır. AB'nin çevre politikasında önem verdiği hususlardan biri,

oluşan çevre kirliliğini sonrasında temizleyip kirlilikten arınmış bir çevre oluşturmak yerine, temizlemeye gerek kalmadan kirliliği kaynağında önlemeye çalışmaktır. Kirliliği giderme politikalarında su kirliliği ve atık kirliliği öne çıkmaktadır. Bu bağlamda atıkların meydana geldiği yere en yakın yerde kirliliğin yok edilmesi, Birliğin esas aldığı bir uygulamadır (Talu, 2020:198).

2.2.3.1. Kirleten Öder İlkesi

Avrupa Tek Senedi ile antlaşma metinlerine eklenen ‘kirleten öder ilkesi’, AB çevre politikası ilkelerinde öne çıkan en temel ilkedir. Bu ilke ile çevreyi kirletenlerin sebep olduğu kirliliği, yine kirleten ülkelerin sorumluluk alarak bedelinin ödemesi esas alınmıştır (Mathijsen, 2010: 541). Bir başka ifadeyle bu ilke, kirliliği önleme; temizleme, kontrol etme ve bunların yapılması için ortaya çıkan maliyetin üstlenilmesini amaçlamaktadır. Kirleten öder ilkesinin ana hedefi söz konusu masrafların tahsis edilerek içselleştirilmesidir (Grossman, 2007: 1). Ayrıca bu ilke ile birlikte, mümkün olduğunca daha az kirleten teknolojiler ve ürünleri üretilmesi ve bu yönde ekonomik araçlar kullanılması teşvik edilmiştir (Talu, 2020:199).

2.2.3.2. İhtiyatlılık İlkesi

İhtiyatlılık ilkesi, özen gösterme adı ile de kullanılmaktadır. Bu ilke, dünyada ilk defa 1976 yılında Almanya’da çevre politikası tanımına atıfta bulunularak kullanılmıştır (Williamson, Hulpke, 2000: 28). Avrupa Birliği’nde ise ilk kez Maastricht Antlaşması ile yer almıştır (Talu, 2020: 199). Kirletenin bedelini ödemesini esas alan kirleten öder ilkesi, iktisadi boyutuyla ön plana çıkarken, ihtiyatlılık ilkesi ise daha çok hukuki boyutuyla kendisini göstermektedir (Küçükkaya, 2008: 79).

İhtiyatlılık ilkesi, hukukun önemseydiği verilerin açık bir biçimde bilimsel olarak ortaya konulamaması durumu söz konusu olduğunda, çevrenin korunmaması

endişesini ortadan kaldırarak çözüme kavuşturmak için ortaya çıkmış bir ilkedir (Turgut, 1996:67) . Bu bağlamda ihtiyatlılık ilkesi, yapılması planlanan herhangi bir faaliyetin çevreye zarar vereceği tehlikesi söz konusu ise, bu konu üzerine yapılacak bilimsel bir araştırmanın neticesini beklemeden önlem alınmasını esas alır (Küçükkaya, 2008: 79). Aksi durumda söz konusu faaliyetin çevreye zarar vereceğinin ispatını bekleyip gördükten sonra önlem almak, maalesef bu konuda geç kalınmış bir sonuçla bitebilir (Budak, İÜAUZEF).

2.2.3.3. Kaynaktan Önleme İlkesi

Çevre problemlerini henüz oluşmadan önlemeye çalışmak; sadece doğa ve biyoçeşitliliğe verilen zararı engellemekle kalmaz aynı zamanda; harcanan enerji, zaman ve para tasarrufu açısından da daha faydalıdır. Kaynaktan önleme ilkesi bu faydayı sağlayabilmek adına düzenlenmiştir. Kaynaktan önleme ilkesi, adından da anlaşılacağı gibi kirliliğin kaynağında engellenmesini amaçlamaktadır. Bu ilke, söz konusu çevre kirliliklerinin mümkün olduğunca erken sürede müdahale edilip kaynağından engellendiği takdirde daha başarılı bir sonuç alınacağına dikkat çeker (Çerçi, 2011:21).

Kaynaktan önleme ilkesi çoğunlukla, AB mevzuatında su ve atık sektörlerinde uygulanmaya müsaittir. Bu bağlamda atıklar, mümkün olduğunca çıkış yerine en yakın noktada ortadan kaldırılması önem arz etmektedir (Talu, 2020:199). Bu nedenle kaynaktan önleme ilkesi, çevreye duyarlı teknolojilerin ve ürünlerin geliştirilmesini, yapılan faaliyetler sonucu çevreye verilecek olan zararı en başında azalttıkları için desteklemektedir (Kahl,1993: 22).

2.2.3.4. Bütünleyicilik İlkesi

Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma (ABİHA) 'nın 11. maddesi uyarınca AB'nin çevre politikasının tarım, ulaştırma, eğitim, ticaret vs. gibi Birliğin diğer politika alanlarıyla uyumlaştırılması ve bütünleştirilmesi öngörülmektedir (Bilgin, 2016:612). Özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllarda çevre politikası çalışmaları değişime uğramıştır. Söz konusu bu değişim, Birliğin diğer politika alanlarını etkilemiştir. Aynı zamanda diğer AB politika alanların da çevre politikasını etkilediği dikkat çekmiştir. Bu durum, Birliğin daha bütüncül bir yaklaşımı benimsemesini gerekli kılmış ve bu bağlamda bütünleyicilik ilkesi ortaya çıkmıştır (Çerçi 2011:21).

2.2.3.5. Yüksek Seviyede Koruma İlkesi

Ülkeler arası yaşanan sanayileşme yarışı ve ekonomik rekabet, doğal kaynakların hızla tüketilerek çevresel felaketlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu ve buna benzer durumların engellenmesi için yapılacak her faaliyet ve alınacak her kararda çevrenin korunması esas alınarak düzenlemeler yapılması önem kazanmıştır. Yüksek Seviyede Koruma İlkesi bu durumu sağlayabilmek için düzenlenmiş en önemli çevre politikası ilkelerinden biridir.

Yüksek seviyede koruma ilkesi Birliğe üye ülkelerin farklı çevre koşullarını göz önünde tutarak çevreyi maksimum seviyede korumayı hedeflemektedir. Bu kapsamda yüksek seviyede koruma ilkesine göre, Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu başta olmak üzere AB'nin tüm kurumları herhangi bir konu da karar verirken, Birliğin çevre politikalarını göz önünde tutmak durumundadırlar (Talu, 2020:199).

2.2.3.6. Önleyicilik İlkesi

Önleyicilik ilkesi, Avrupa Birliği'nde ilk defa Avrupa Tek Senedi ile gündeme gelmiştir (Bilgin, 2016:611). Önleyicilik ilkesi, ihtiyatlılık ilkesi kadar kapsamlı olmasa da "onarmaktansa önlemek daha iyidir" ifadesinden yola çıkarak zararları oluşmasından sonra onarmak yerine zararların oluşmasına baştan engellemek ve erken bir aşamada önlem almak esasına dayanmaktadır (EEA). Ayrıca bu ilke ile çevreyle uyumlu teknolojiler kullanarak kirliliğin kaynağından önlenmesi esas alınmıştır (Talu,2020:199).

2.2.3.7. Hizmette Halka Yakınlık- Aşamalı Sorumluluk İlkesi

Hizmette halka yakınlık ya da diğer adıyla aşamalı sorumluluk ilkesi ile birlikte çevreyi korumayla alakalı yapılacak hizmetlerin halka ulaşmasında, halka en yakın olan birimlerin sorumluluk alarak bu işi üstlenmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda hizmetlerin halka ulaşmasındaki sorumluluk, öncelikle üye devletler ve yerel yönetimlere verilmiştir (Talu, 2020:199). Bu ilkenin uygulanabilmesi için AB'den ziyade üye devletler ve yerel yönetimler önemli rol oynamaktadır.

2.2.4. Avrupa Birliği Çevre Politikasının Tarihsel Gelişimi

2.2.4.1. Avrupa Tek Senedi'nde Çevre

AB'nin ilk kuruluşu ekonomik birliktelik üzerine gerçekleşmiştir. Bu neden kuruluşta çevre konuları ile ilgili her hangi bir çalışma yapılmamıştır. Ancak ekonomik faaliyetlerin gelişmesiyle ortaya çıkan kentleşme ve bunlara bağlı olarak meydana gelen çevre kirlilikleri Topluluğu çevre sorunlarıyla ilgilenmeye itmiştir.

Bugün ki AB'nin temelini oluşturan 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran antlaşmada ve 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran antlaşmalarda, devletlerin çevre politikaları hakkında düzenleme yapan herhangi bir maddesi bulunmamaktaydı. 1986 yılında imzalanan ve 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi (ATS) Anlaşması, AB'nin çevre politikalarını belirleyen ilk anlaşmadır (Lenaerts, Nuffel, 2011:422).

ATS'nin 25. Maddesi gereğince, AET anlaşmasının 3. bölümü, 130. maddesine 'Çevre' adında VII. bir başlık getirilmiştir. Çevre konusunda Birliğin yapacağı faaliyetlerin öncelikle önleyici eylem ilkesi olmak kaydıyla, kaynakta önleme, kirleten öder ilkelerine uyması gerekmekte olup, çevre politikasının Topluluğun diğer politikalarının bir bölümü olarak yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Topluluğun eylemlerini hazırlarken dikkat etmesi gereken hususlar da yine ilgili maddede düzenlenmiştir. Çevre konusunda hedeflenen amaçlara ulaşılmasında üye devletler yerine Topluluğun faaliyete geçmesi daha olumlu sonuçlar doğuracaksa Topluluğun harekete geçmesi uygun görülmüştür. Yetkileri dâhilinde kalmak şartıyla Topluluk ve üye devletlerin üçüncü ülkelerle ve uluslararası örgütlerle işbirliği yapmaları ve anlaşma imzalamaları mümkün kılınmıştır (Bilgin,2016:600).

ATS, çevreyi korumak için uygulanacak politikaların hukuki çerçevesini çizmiştir. Yapılan bu anlaşma bağlamında topluluk konseyine çevreyi koruma adına geniş yetkiler verilmiştir. Anlaşmanın imzalanarak yürürlüğe girmesi ile birlikte, AB çevre politikaları hava ve su kalitesinin korunması, atıkların kontrolü ve yönetimi, flora, fauna ve peyzajın korunması, kimyasalların kontrolü ve gürültünün sınırlandırılması başlıkları altında şekillenmiştir (Aydın, Çamur, 2017:31).

ATS' nin 100A maddesinde topluluğun ortak çevre politikası hakkında önemli düzenlemeler getirilmiştir. Bu madde, üye devletlerin ekonomik faaliyetlerinde ve ortak pazara erişme çabalarında, çevreyi korumak için alacağı kararlarda oy birliği yerine nitelikli çoğunluk ilkesini uygulayabileceği kararlaştırılmıştır (Duru,2007:3). Bu kapsamda 1987 yılında yürürlüğe giren ATS, AB'nin ilk kez çevre politikaları

konusunda kararlar alarak uygulamaya geçirmesi açısından son derece önemli bir anlaşmadır.

2.2.4.2. Maastricht Antlaşması'nda Çevre

Avrupa Birliği Anlaşması olarak da bilinen Maastricht Antlaşması, 1992 yılında Hollanda'nın Maastricht kentinde imzalanmış ve 1993 yılında yürürlüğe girmiştir (Karluk, 2014:19). Bu antlaşmaya kadar Avrupa Topluluğu olarak bilinen Birlik, Maastricht Antlaşması ile beraber Avrupa Birliği olarak değiştirilmiştir. Bu antlaşma kapsamında Birlik, üç ana konuda hedefler belirlemiştir. Bu hedeflerden ilki, ulusal para birimlerinin feshedilmesi ve bunların yerine tek Avrupa para birimine geçilmesidir (Goldstein, Pevehouse, 2015:467). İkinci hedef, adalet ve içişleri alanında işbirliğinin sağlanmasıdır (Dinan,2008: 401). Üçüncü hedef ise siyasi ve askeri bütünleşmedir (Goldstein, Pevehouse,2015:467).

Maastricht Antlaşması ile birlikte Birliğin çevreyi koruması konusunda önemli değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerden biri, ATS ile gelen VII. başlık, Maastricht Antlaşması ile birlikte XVI. başlık olarak değiştirilmiştir. Ayrıca Maastricht Anlaşması ile kurucu anlaşmada, çevre ile ilgili 130R, 130S ve 130T maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Diğer bir değişiklik ise, Antlaşmanın 2. ve 3. maddelerinde çevre politikasına ilişkin yapılan düzenlemelerdir. Yapılan bu düzenlemelerle birlikte çevre politikası, Birliğin temel politikalarına dâhil edilmiştir. Böylelikle çevre politikası, Birliğin temel hedeflerinden ve temel politikalarından biri haline gelmiştir (Bilgin,2016:601).

Maastricht Antlaşması ile gelen diğer bir yenilik, Birliğin karar alma mekanizmalarında olmuştur. Birlik içinde çevre ile ilgili konularda karar alındığında oybirliği şartı aranmaktaydı. Bu durum karar alma ve uygulama noktasında gecikmelere sebep olmaktaydı. Maastricht Antlaşması ile birlikte çevre sorunları ile ilgili alınacak kararlarda oybirliği yerine nitelikli oy çoğunluğu uygulaması kabul edilmiştir (Aksoy, Şentürk, 2013:255). Bu bağlamda çevre konusuna ilişkin karar almada daha hızlı bir sürece geçildiği söylenebilir. Ancak bu karar alma

düzenlemesinde şehir planlaması ve çevre vergileri konuları nitelikli oy çoğunluğu uygulamasının dışında tutulmuştur (Bilgin, 2016:601).

Maastricht Antlaşması ile gelen söz konusu değişiklikler özetle şu şekildedir:

- Ekonomi ile ilgili uygulamaların çevreye duyarlı ve sürdürülebilir olması (Madde2)
- Kararların vatandaşların ihtiyaçlarına dönük olması, hizmetlerin sağlanmasında halka yakınlık esasının alınması (Madde3a)
- Birlik faaliyetlerine çevre politikasının dâhil edilmesi (Madde3k)
- Birliğin çevre konularına ilişkin kararlarda oy birliği yerine nitelikli çoğunluk uygulamasına geçilmesi (Madde130r)
- Birlik çevre politikasının önleyicilik ilkesine dayanması ve yüksek düzeyde bir korumaya yönelik hazırlanması (Madde130r)
- Çevre politikalarının Birliğin diğer politikalarıyla uyumlu olması için politikalar arası entegrasyonun sağlanması (Madde130r)

Maastricht Antlaşması'nın amaçlarından bir diğeri de çevre politikasının güçlendirilmesidir (Dinan,2008: 401). Bu antlaşmayla birlikte çevrenin korunması konusu, Topluluğun tam olarak ortak politika alanına girmiştir. Böylelikle, Avrupa'da çevre konusu ortak bir bünyede ele alınmaya başlamıştır (Talu,2020:192). Bu bağlamda Maastricht Antlaşması'nın, ortak bir çevre politikası geliştirme konusunda Birliğe önemli bir ivme kazandırdığı söylenebilir.

2.2.4.3. Amsterdam ve Nice Antlaşmaları'nda Çevre

1999 senesinde yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile birlikte Birliğin temel hedeflerine çevre koruma konusu da eklenmiştir. Bu kapsamda sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi ve yüksek seviyede çevre kalitesinin korunması gibi kritik konular Birliğin öncelikleri arasına girmiştir (EUR-Lex,). Amsterdam Antlaşması ile

birlikte sürdürülebilir kalkınma ilkesi antlaşma metinlerine dâhil olmuş ve 2001 yılında Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi kabul edilmiştir (Bilgin, 2016: 606).

Maastricht Antlaşması'nda yapılan çevre koruma ile ilgili düzenlemeler, bazı çelişkiler barındırmaktaydı. Maastricht Antlaşması'nda madde 130s ile yapılan değişiklikle çevre konusunda karar alma yöntemi işbirliği usulüyle düzenlenmiş ve Konsey'in nitelikli çoğunlukla karar alması fikrine varılmıştır. Fakat madde 100a da iç pazar konusunda öngörülen karar alma yöntemi ortak karar usulüyle düzenlenmiştir. Bu iki maddenin de birbiri ile bağlantısı düşünüldüğünde tutarsızlıklar söz konusuydu. Sonuç olarak, Amsterdam Antlaşması genel olarak karar alma sürecindeki bu çelişkilere odaklanmış ve çözüme kavuşturmayı hedeflemiştir (Bilgin,2016:602). Amsterdam Antlaşması ile ortak karar yönteminin uygulama kapsamı genişletilmiştir (Dinan,2008: 401). Bu bağlamda yapılan düzenleme ile işbirliği usulü, ortak karar alma yöntemiyle değişikliğe uğramıştır. Böylelikle madde 100a'daki söz konusu çelişki ortadan kalkmıştır (Bilgin 2016:602).

2003 yılında yürürlüğe giren Nice Antlaşması ile AB çevre konusunda beklenen ilerlemeyi sağlayamamıştır. Anlaşma ile birlikte Birliğin daha önce aldığı kararların ve uyguladığı çevre politikalarının desteklenmesi gerekliliği vurgulanmıştır (Aksoy, Şentürk, 2013:255). Çevre politikalarının su kaynaklarını yönetme açısından düzenlenmesi gerektiği ön görüşü, Nice Antlaşması'nın çevre ile alakalı aldığı kayda değer tek karardır (Talu, 2020:195). Ayrıca, Antlaşmaya ek olarak yayınlanan deklarasyon ile birlikte, Birliğe üye ülkelerin çevre koruma politikalarının teşvik edilmesi ve uluslararası iş birliğinin sürdürülmesi tavsiye edilmiştir. Ancak bu durum bir karara bağlanmayarak yalnızca tavsiye niteliğinde olmuştur (Bilgin, 2016: 603). Çevreci tarafların çok daha köklü değişikliklere sebep olacak önemli kararların alınmasını umduğu Nice Antlaşması bu anlamda hayal kırıklığına neden olmuştur.

2.2.4.4. Lizbon Antlaşması'nda Çevre

AB, dinamik yapısı gereğince zamanla değişime ihtiyaç duymuş ve ortak bir Anayasa Antlaşması için çalışmalar yapmıştır. 2004 yılında imzalanan AB Anayasası, Fransa ve Hollanda'da referanduma götürülüp iç hukuklarına aykırı olduğu gerekçesiyle reddedilmiş ve yürürlüğe girememiştir (Reçber,2013:37). Bunun üzerine 2007 yılında imzalan ve 2009 senesinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması devreye girmiştir. Lizbon Antlaşması üye devletlerin hassasiyetle üzerinde durdukları konularda önemli değişiklikler getirmiştir. Büyük reformların gerçekleştiği antlaşmada, Anayasa Antlaşması'ndaki bayrak, marş gibi federatif yapıyı kuvvetlendirecek maddeler dışındaki düzenlemeler korunmuştur (Bilgin,2016:604).

AB. 2003 yılından bu yana Birliğin kurumsal yapısını güçlendirecek ve ortak politikalarda karar alma sürecini hızlandıracak çalışmalar yapmaktaydı. Ancak Birlik içerisinde yaşanan fikir ayrılıkları anayasal süreci çıkmaza sokmaktadır. Lizbon Antlaşması ile yaşanan bu anayasal süreç sona ermiş ve AB kurumsal yapısında önemli değişikliklere gidilmiştir. Lizbon Antlaşması kurucu antlaşma olan Roma Antlaşması'nı revize ederek AB'ye uluslararası arenada tüzel bir kişilik kazandırmış, ayrıca dış politikada hızlı kararlar alabilme yeteneği sağlamıştır (Talu,2020:195).

Son yüz yılın önemli konularından olan çevre, iklim değişikliği ve terörle mücadele Lizbon Antlaşması'nın ana başlıklarını oluşturmaktadır (Özler, 2009: 1). Çevre ve çevre politikaları kapsamında Lizbon Antlaşması'nı incelediğimizde, antlaşma ile birlikte çevreyi korumayla ilgili uygulamaların geliştirilmesi ve çevre kalitesinin artırılması kararlaştırılmıştır. Lizbon Antlaşması esas olarak, uygulanacak çevre politikalarıyla, sürdürülebilir ekonominin Avrupa'da tesis edilmesini amaçlamaktadır. Lizbon Antlaşması'nın getirdiği yeniliklerden birisi de, AB Bakanlar Konseyi çevreyle alakalı bir konuda karar almak istediğinde Avrupa Parlamentosu'na ve Birlik danışma organlarına danışmak zorunda olmasıdır. Ayrıca çevreyle ilgili meselelerde, Birliğe üye olan ülkeler artık Birliğe üye olmayan diğer ülkeler ve uluslararası örgütler ile iş birliği yapabilme yetkisine sahip olmuşlardır

(Talu,2020:195-196). Lizbon Antlaşması'nda çevre politikası alanında meydana gelen diğer bir gelişme ise, bu antlaşmanın AB üye devletlerinin çevre ile ilgili geliştirdikleri politikaları uygulamalarını ve bunun için gerekli finansmanı hazırlamalarını öngörmüştür (Papadaki, 2012:151).

2.2.4.5. Avrupa 2020 Stratejisi

2010 yılında, AB Konseyi tarafından, Avrupa açısından oldukça önemli bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda, Avrupa'nın 2020 senesine kadar hedeflediği öncelikler görüşülmüştür. Bu öncelikler, "Avrupa 2020 Stratejisi" olarak kabul edilmiştir. Dönemin Avrupa Komisyon Başkanı José Manuel Barroso, o dönemde mali bir krizin içerisinde olan AB için, 2010 senesine işaret ederek "2010 yeni bir başlangıç olmalı" demiş; Avrupa 2020 Stratejisi'ni bir çıkış bileti olarak yorumlamıştır (EC, 2010).

"Avrupa 2020 Stratejisi'nin üç temel önceliği şu şekildedir:

- Bilgiye ve yeniliğe dayalı bir ekonomi geliştirerek akıllı büyüme,
- Sürdürülebilir ekonomiyi düşük karbon ve az kaynak kullanarak ve rekabeti teşvik ederek sağlama,
- İstihdamı artıran, sosyal ve bölgesel uyumu ön plana çıkaran, kapsayıcı bir büyüme" (Kihitir, 2019:839).

Bu strateji, akıllı büyüme ile AB ekonomisinde bilgi ve yenilikçiliği ön plana çıkarmayı hedeflemiştir. Kapsayıcı büyüme ile bölgeler arası sosyal farklılıkları azaltarak, istihdamın arttığı ekonomik dönüşümü hedeflemektedir. Son olarak sürdürülebilir büyüme ile ise, kaynakların daha tasarruflu kullanıldığı, çevre dostu, rekabetçi bir ekonomiye geçiş amaçlanmaktadır (İKV, 2014:33).

"Temel önceliklere istinaden ortaya konulan beş temel hedef:

- 20 ile 64 yaş arasındaki nüfusun yüzde 75'inin iş gücüne katılıyor olması,
- AB GSMH'nin yüzde 3'ünün Ar-Ge'ye harcanması,
- 2020 yılına kadar amaçlanan iklim ve enerji hedeflerine (20/20/20 olarak anılan üç hedef) ulaşılması,
- Okulu bırakma oranının yüzde 10'un altına çekilmesinin ve gençlerin en az yüzde 40'ının bir yüksek öğrenim diploması almasının sağlanması,

- Yoksulluk tehlikesi ile karşı karşıya olan insan sayısının 20 milyonun altına çekilmesi”

“Komisyon bu 2020 hedeflerine ulaşmak için AB ve Üye Devletler tarafından uygulanması gereken yedi temel girişim de ortaya koymuştur. Bunlar: “Yenilik için Birlik”, “Hareketteki Gençlik”, “Avrupa için Dijital Strateji”, “Düşük Kaynaklı Avrupa”, “Yeşil Büyüme için Sanayi Politikaları”, “Yeni Yetenekler ve İşler için Strateji” ve “Yoksulluğa Karşı Avrupa Platformu”dur.” (Kihitir, 2019:839).

Bu stratejide yer alan sürdürülebilir büyüme ile yalnızca ekonomik büyüme değil, çevreye karşı sorumluluklar da göz önünde bulundurulmuştur. Çevre kapsamında, Avrupa 2020 Stratejisi hedeflerine ulaşma noktasında değerlendirme yapacak olursak, Eurostat verileri önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle temiz enerji ve yenilenebilir enerji bağlamında çevre hedeflerine ulaşabilme noktasında, Finlandiya, Letonya, Hırvatistan ve İsveç’in hedeflere yakın olduğu; Malta, Lüksemburg, Hollanda, İrlanda ve İngiltere ise belirlenen hedeflere ulaşamadığı söylenebilir (Özeş Özgür, Zambak, 2021:777-778).

2.2.4.6. Avrupa Yeşil Mutabakatı

Avrupa Yeşil Mutabakatı, 2019 yılının Aralık ayında, AB ekonomisini çevresel olarak sürdürülebilir hale getirmek için Avrupa Komisyonu tarafından tasarlanmış ve iddialı bir politika paketi olarak tanıtılmıştır. Avrupa Yeşil Mutabakatın başlıca hedefleri sera gazı emisyonlarını sıfıra indirerek 2050 yılına kadar ilk karbon nötr kıta olmak ve bu süreci Avrupa için ekonomik ve endüstriyel bir fırsata dönüştürmektir (Leonard, v.d., 2021:2). Birlik, 2050 yılındaki karbon nötr hedefine doğru giderken, sera gazı emisyonlarını 2030 yılına kadar 1990 yılındaki seviyelerine kıyasla en az %55 azaltmayı hedeflemektedir (EC,2019a:4). Avrupa Yeşil Mutabakatı çevre kirliliğini azaltmak amacıyla çevre dostu teknolojilerin kullanılmasını teşvik eden çeşitli politika önlemlerinden oluşmaktadır. Ayrıca bu mutabakat, çevre dostu teknolojilerin Avrupa’da daha çok kullanılması için finansal desteklerden oluşmaktadır (Leonard, v.d., 2021:2).

Yeşil Mutabakat kapsamında hazırlanan iklim krizi ile mücadele politikaları yalnızca Birliğe üye ülkeleri ilgilendirmeyip, üye ülkelerle ekonomik ilişkileri olan ve bu ilişkilerin devam etmesini isteyen bütün ülkeleri ilgilendirmektedir. Bu mutabakat bağlamında, iklim kriziyle mücadelede istenen hazırlıkları yapmayan ülkeler ile Avrupa arasında ki ticari ve politik ilişkilerin olumsuz yönde etkileneceği öngörülmektedir (Keleş,2021:1).

2019 yılının sonlarına doğru tasarlanan ve kısa sürede Avrupa'nın gündeminde ilk sırada yer edinen Avrupa Yeşil Mutabakat, 2020 yılında gündemdeki liderliğini kaybetmiştir. 2020 yılında Çin'de başlayarak neredeyse tüm dünyaya yayılan Korona Virüs Salgını büyük ekonomik sorunlara neden olmuştur. Bunun neticesinde pek çok devlet gündeminde ilk sıraya salgınla mücadele ve ekonomik toparlanmayı koymuştur. Salgın döneminde çevre sorunları ve yeşil ekonomi anlayışı ülkelerin öncelikleri arasında yer almamıştır. Ancak AB Komisyonu, salgınla mücadelede ekonomik toparlanmanın merkezine Yeşil Mutabakatı yerleştirmiştir. Öyle ki daha önceden açıklanan Yeni Nesil AB Paketi (NextGenerationEU) kapsamında belirlenen, orta/uzun vadeli karbon nötr olma hedefi ve kısa vadede belirlenen “yeşil iyileşme” hedefinden vaz geçilmemiştir. Yeşil Mutabakat politikalarının yasallaştırılması ve uygulanabilirliği, AB'nin gündeminde yer almaya devam etmiştir (Keleş,2021:1).

Avrupa Yeşil Mutabakatı, aslında Avrupa'nın tüketim kalıplarını ve Avrupa ekonomisini çevreye daha duyarlı olacak şekilde dönüştürmek için tasarlanmıştır. Ancak bu mutabakat, Avrupa enerji sisteminin temelden elden geçirilmesini gerektirdiğini ortaya koymuştur. Bu mutabakatı, AB'nin komşuları arasındaki ilişkilerin de değişmesine sebep olacak ve Avrupa'nın küresel politika önceliklerini yeniden tanımlayacaktır. Bu bağlamda, Avrupa Yeşil Mutabakatın derin jeopolitik sonuçları olan bir dış politika gelişimi olduğu söylenebilir (Leonard, v.d., 2021:2).

2.2.5. Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları

2.2.5.1. Birinci Çevre Eylem Planı

Birinci Çevre Eylem Programı; 1972 yılında İsveç'in Stockholm kentinde gerçekleştirilen İnsan Çevresi Konferansı'nın devamı niteliğindedir. Bu program 1973-1976 yılları arasını kapsayan, çevre ile ilgili yapılacak eylemlerin çerçevesini oluşturur (Duru, 2007:6). Birinci Çevre Eylem Programı, AB'nin çevre ile alakalı sorunları ciddiye aldığı ve bu sorunların çözümü için önemli stratejiler belirlediğinin göstergesi niteliğindedir (Budak,2004:400). 1972 senesinde Stockholm'de yapılan İnsan Çevresi Konferansı'nın etkisiyle oluşturulan Birinci Çevre Eylem Programı, ortak çevre politikalarının belirlenmesi ve bu politikaların uygulanması aşamasında uyulacak ilkelerin ortaya koyulması için hazırlanmıştır (Duru, 2007: 6).

Birinci Çevre Eylem Programında AB çevre politikalarında uyulacak ilkelerin çerçevesi belirlenmiştir. Çevre kirliliğinin henüz meydana gelmeden kaynağında ortadan kaldırılması, çevreyi kirleten ülkelerin veya kuruluşların bunun tazminini sağlaması yani kirletenin ödemesi, Birliğin bir karar alma aşamasında çevreyi ön planda tutması gibi ilkeler bu program kapsamında belirlenmiştir. Ayrıca Birinci Çevre Eylem Programıyla birlikte uluslararası iş birliği ve çevre farkındalığını oluşturabilmek adına eğitim faaliyetlerinin yapılması gibi konularda gündeme getirilmiştir (OJEC,1973).

2.2.5.2. İkinci Çevre Eylem Planı

İkinci Çevre Eylem Programı 1977 senesinde kabul edilerek 1977-1981 yılları arasını kapsamaktadır. İkinci Çevre Eylem Programı, çevre sorunlarını daha geniş bir yelpazede ele almıştır (Hey, 2005: 19). Bu program, Birinci Çevre Eylem

Programı'nın devamı ve onu tamamlar nitelikte hazırlanmış ve yapılması kararlaştırılan eylemleri daha somut bir noktaya getirmiştir (Akdur, 2005: 86).

İkinci programda AB'nin çevre politikaları için öneriler sunulurken, ortak çevre politikası oluşturma da gerekli olan ilkeler ortaya koyulmuştur. Oluşturulan bu politika önerileri beş madde altında toplanmıştır. Bunlar;

- Topluluğun ortak çevre politikası ve hedefleri,
- Çevre kirliliğinin ve gürültünün azaltılması,
- Doğal kaynakları akıllıca kullanmak ve bunlara zarar vermemek,
- Çevreyi koruma konusunda Topluluğun uluslararası arenada ki rolü (OJEC,1977:5-6).

İkinci Çevre Eylem Programı kapsamında ayrıca çevre politikalarını uygulama noktasında ortaya çıkacak olan finans ihtiyacı ve bu finansmanın nasıl karşılanacağına dair konular üzerinde de durulmuştur. Avrupa Çevre Komisyonu ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içerisinde olunması gerektiği de yine bu eylem programında ele alınmıştır (Talu,2020:200).

2.2.5.3. Üçüncü Çevre Eylem Planı

Üçüncü Çevre Eylem Programı 1982-1986 yıllarını kapsamaktadır. Bu program ile birlikte çevre politikaları açısından önemli değişiklikler gündeme getirilmiştir (Popeanga, 2013: 26). Programda çevre kirliliğiyle mücadele ve çevreye verilen zararları önlemeyle alakalı daha kapsamlı politikalar ileri sürülmüştür. Bu bağlamda bu planın, Birinci ve İkinci Çevre Eylem Programlarına göre çok daha kapsamlı olarak hazırlandığı söylenebilir (Bilgin,2016:607).

Üçüncü Çevre Eylem Programında; hava ve su kirliliği, kimyasalların çevreye verdiği zararlar, ses ve gürültü kirliliği, doğal kaynakların akıllıca kullanılması gibi konular ele alınmış ayrıca çevreyle alakalı gündemlerde uluslararası işbirliğine değinilmiştir (OJEC,1983:2). Ayrıca, Birliğin çevreyi koruma sisteminin ana

direktiflerinden “çevresel etki değerlendirme direktifi” de Üçüncü Çevre Eylem Programı kapsamında ele alınarak kabul edilmiştir (Council Directive 85/337/EEC, 1985: L 175).

2.2.5.4. Dördüncü Çevre Eylem Planı

Birinci ve İkinci Çevre Eylem Programlarının, çevre kirliliğinin artmasıyla birlikte bu sorunlara çözüm üretme amacını taşıdığını görmekteyiz. Üçüncü Çevre Eylem Planında ise çevre sorunlarını oluşmadan engellemenin daha ekonomik olacağı görüşü esas alınarak bu doğrultudaki politikaların desteklenmesi gerektiği ön görülmüştür. Dördüncü Çevre Eylem Programında çevre konusu daha geniş perspektiften ele alınarak, çevreyi korumanın ekonomik ve sosyal kalkınmada ana unsur olduğu kabul edilmiştir (Budak,2000:234-235).

2.2.5.5. Beşinci Çevre Eylem Planı

Beşinci Çevre Eylem Programında 1992 yılında yapılan Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı ile Maastricht Antlaşması’nın izlerini görmek mümkündür. Bu program kapsamında, beş temel sektör olan sanayi, tarım, turizm, enerji ve ulaştırma sektörlerinin çevreye verdiği zararlar ele alınmıştır. Beşinci Çevre Eylem Programı sürdürülebilir kalkınma, çevre politikalarının diğer alanlardaki politikalarla bütünleşmesi ve toplumun tüm kesimlerinin katılımının sağlanması gibi ilkeler üzerine kurulmuştur (EC,1996:8).

Beşinci Program, kendisinden önceki Çevre Eylem Programlarına göre çok daha kapsamlı bir şekilde oluşturulmuştur. Programda, hava kirliliği, iklim değişikliği, doğal kaynakların kullanılmasındaki problemler, biyolojik çeşitliliğin azalması, nüfusa bağlı olarak artan kentsel çevre sorunları, deniz ve kıyılardaki kirlilik ve atıklar, ormanların azalması gibi pek çok farklı noktalardan çevre konusu ele alınmıştır.

Ayrıca Doğu ve Orta Avrupa’da yaşanan çevresel felaketler de Beşinci Çevre Eylem Programı kapsamına alınmıştır (Duru, 2007:8).

2.2.5.6. Altıncı Çevre Eylem Planı

Altıncı Çevre Eylem Programı kendinden önceki 5 programdaki ilkeleri benimsemiş ancak burada küresel boyuttaki çevre sorunları daha geniş bir şekilde ele alınmıştır (Duru,2007:9). 2002 ile 2012 yılları arasını kapsayan Altıncı Çevre Eylem Programı, “Bizim Seçimimiz, Bizim Geleceğimiz” sloganıyla duyurulmuştur. Bu program kapsamında, çevre hukukunun gereklerinin AB üyesi olan tüm ülkelere yüksek derecede uygulanmasını ve belirlenen çevresel ilkeler ile oluşturulan politikaların birbiriyle uyum içerisinde olmasını sağlamak hedeflenmiştir (Popeanga, 2013:27).

Altıncı Çevre Eylem Programı 4 ana temel üzerinde durmuştur. Bunlar; İklim Değişikliği, Doğa ve Biyolojik Çeşitlilik, Çevre ve Sağlık ve Yaşam Kalitesi, Doğal Kaynaklar ve Atıklardır.

- İklim Değişikliği: İnsan faaliyetleriyle fosil yakıtların kullanımı sonucu ortaya çıkan ve küresel ısınmaya neden olan gazların azaltılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, 2008- 2012 yılları arasında azaltılması hedeflenen Sera Gazı oranı %8 olarak belirtilmiştir.
- Doğa ve Biyolojik Çeşitlilik: Endüstriyel kazalara bağlı olarak biyolojik çeşitliliğe verilen zararı engellemek hedeflenmiştir.
- Çevre ve Sağlık ve Yaşam Kalitesi: Hava, su ve gürültü kirliliğinin azaltılarak insanların yaşam kalitesinin artması hedeflenmiştir.
- Doğal Kaynaklar ve Atıklar: Atıklarda geri dönüşüm sisteminin geliştirilerek atık oluşumunun önüne geçilmesi ve doğal kaynakların korunması hedeflenmiştir (Yaman, Gül, 2018:212).

2.2.5.7. Yedinci Çevre Eylem Planı

Yedinci Çevre Eylem Planı, AB'nin mevcut çevre politikaları çerçevesinde oluşturulmuştur. Planın en önemli amacı; sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilmek için çevre sorunlarını çözüme kavuşturabilmektir (Endl, Berger,2014:3). Ayrıca Yedinci Çevre Eylem Planı, AB'nin çevre ve iklim değişikliği konularında belirlediği hedeflere erişebilmesinde ve bu kapsamda yeni hedeflerin de belirlenerek buna uygun farklı politikaların üretilmesiyle alakalı çalışmalar yapmıştır (OJEU, 2013:172).

Yedinci Çevre Eylem Programı kapsamında çevre ile alakalı 9 öncelik saptanmıştır. Sloganı; “Gezeğin Sınırları İçinde Daha İyi Yaşamak” olan bu programın belirlediği öncelikler ise şunlardır:

- Birliğe ait doğal kaynakların korunarak daha da güçlendirilmesi,
- Birliğin kaynakları verimli kullanan, yeşil, rekabetçi düşük karbon ekonomi modeline geçişinin teşvik edilmesi,
- Çevre ile ilgili risklere karşı AB vatandaşlarının sağlık ve refahının korunması,
- AB Çevre Mevzuatının uygulanması konusunda daha titiz davranılması,
- AB Çevre Mevzuatı ile ilgili bilgi ve deneyimlerin artırılması,
- Çevre ve iklim ile ilgili oluşturulan politikalar için yapılması gereken yatırımların yerine getirilmesi,
- Farklı politikaların birbiriyle çatışmaması için, çevre politikalarıyla diğer politikaların uyumunun sağlanması,
- AB şehirlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması,
- AB'nin uluslararası arenada çevre ve iklim konularında etkinliğinin artırılması (OJEU, 2013: 174).

2.2.5.8. Sekizinci Çevre Eylem Planı

Avrupa Komisyonu 14 Ekim 2020 tarihinde 8. Çevre Eylem Programı'nın hazırlanması için bir teklif sunmuştur. Avrupa Komisyonu'nun bu teklifi, Avrupa Yeşil Mutabakatın geliştirilmesini ve 2030 yılına kadar AB çevre politikası

bağlamında eyleme geçirilmesi planlanan hedeflerin belirlenmesini amaçlamaktadır. Bu yeni 10 yıllık plan ile AB, iklim açısından nötr düzene geçilmesini ve kaynaklarını verimli kullanan döngüsel ekonomiye geçişin hızlandırılmasını hedeflemiştir. Böylelikle bu yeni plan ile 7. Çevre Eylem Planı'nın da vizyonu güçlendirilmektedir (Papadakis,2021). 8. çevre eylem planı çerçevesinde üzerinde durulan diğer bir konu; çevre kirliliğini önüne geçerek sıfır kirliliğe ulaşmak ve böylelikle vatandaşların sağlık ve refahının korunması sağlamaktır (İKVa).

8. çevre eylem planı kapsamında altı hedef belirlenmiştir. Bu hedefler:

- 2030 yılına kadar belirlenen sera gazı salınımını azaltmak ve 2050 yılına kadar hedeflenen iklim nötrlüğüne ulaşmak,
- İklim değişikliğine uyum sağlama kapasitesinin yükseltilmesi, iklim değişikliğine karşı kırılganlığın azaltılması ve dayanıklılığın güçlendirilmesi,
- Döngüsel ekonomi modeline geçerek yenileyici büyümeyi sağlamak ve ekonomik büyümeyle bağlı olarak yaşanan çevresel bozulma ve doğal kaynakların tükenmesini engellemek,,
- Avrupa'nın sağlığını koruyarak refah seviyesini arttırmak ve sıfır kirlilik hedefine ulaşmak
- Hava, su, toprak, orman gibi doğal sermayeleri geliştirmek; biyolojik çeşitliliği koruyarak eski haline getirmek ve doğal sermayeyi güçlendirilmek,
- Üretim ve tüketimle ilgili olarak oluşan çevresel ve iklimsel bozuklukları engellemek (özellikle artan binalar ve altyapı sorunu; gıda sistemi, endüstriyel gelişme ve enerji alanlarında) (İKVa).

Ayrıca 8. çevre eylem planı kapsamında, bu hedeflere ulaşıp ulaşılamadığı ve AB vatandaşların dünya üzerinde ne derece sağlık ve refah içerisinde yaşadıklarını ölçmek için bir izleme komitesinin oluşturulması tavsiye edilmiştir (Environment action programme to 2030).

2.2.6. AB Çevre Politikasında Rol Oynayan Diğer Kurumlar ve Ajanslar

2.2.6.1. Avrupa Çevre Ajansı

Avrupa Çevre Ajansı (AÇA) 1994 yılında kurulmuştur. Ajans, Birliğe hem üye devletlerden hem de üye olmayan devletlerden bilimsel veriler toplayarak, bu veriler kapsamında AB Çevre Politikalarının durum analizlerini yapmaktadır. Ayrıca AÇA'nın yaptığı çalışmalarla AB ülkelerinde çevre ile ilgili sosyal farkındalığın artırılmasına önemli katkılar sunulmaktadır (İKVb). AÇA, AB'nin çevre ile alakalı politikalarının geliştirilmesi, bu politikaların uygulanabilirliğini ve halk için uygun olup olmadığını araştıran, AB'ye bağlı yasal bir kurumdur. AÇA daha iyi bir çevre oluşturabilme, çevre öncelikli ekonomik politikalar üretebilme, sürdürülebilirliği sağlama gibi konularda AB üye ülkelerine yardım etmektedir (DEFRA,2018:41). AÇA, AB'ye çevre konusunda bağımsız bilgi ve analiz sunan Avrupa Çevre Bilgi ve Gözlem Ağını (Eionet) da koordine eder (DEFRA,2018:41). Ayrıca çevre politikalarının oluşturulması ve çevreyi korumayla alakalı ülkelerin birbirleri arasında gerçekleştirdiği müzakerelerde, Avrupa Çevre Ajansı'nın önemli bir rol oynadığı söylenebilir (McCormick,1999:193) .

2.2.6.2. Avrupa Çevre Bürosu

Avrupa Çevre Bürosu (European Environmental Bureau- EEB) 1974 senesinde kurulmuştur. EEB, tahmini 30 milyon kişinin birleşik üyeliği ile Avrupa'nın en büyük çevre STK'ları ağını oluşturmaktadır. EEB, AB devletleri ve AB'ye üye olmayan devletler de dâhil olmak üzere 35'in üzerinde ülke ve 170'in üzerinde sivil toplum kuruluşundan oluşmaktadır (EEBa). EEB çevre ile ilgili faaliyetler sürdüren tüm STK'ların üyeliğini kabul eden, bu anlamda Avrupa'nın en kapsayıcı kuruluşlarından birisidir. Bu durum EEB'nin AB çevre politikalarının yapım sürecinde güçlü bir figür ve Avrupa içerisinde çevre hareketi konusunda birleştirici bir aktör olmasını sağlamaktadır (EEBb).

Avrupa Çevre Bürosu, sürdürülebilir kalkınmayı, çevresel adaleti ve katılımcı demokrasiyi savunmaktadır. Üyesi olan ülkeler ve sivil toplum kuruluşları vasıtası ile Birlik kamuoyunu, AB'nin çevre politikaları ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili icraatları hakkında bilgilendirerek kamuoyunda bilinci arttırmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda Avrupa Çevre Bürosu'nun, AB ve uluslararası politika süreçlerinde ilgili kurumlarla temas halinde olarak karar alma aşamalarında güçlü bir ses olduğu söylenebilir (EEBb).

Avrupa Çevre Bürosu, Avrupa'nın en önemli ve acil çözüm gerektiren çevre problemlerini belirleyerek bunların çözümünde tavsiyelerde bulunur ve AB organlarının bu sorunlarla ilgilenmesini sağlar. Bu çevre sorunları arasında iklim değişikliği, hava ve su kirliliği, kimyasal atıklar, kaynakların kullanımı gibi konular bulunmaktadır. Ayrıca Avrupa Çevre Bürosu hukukun üstünlüğü, sürdürülebilir kalkınma ve katılımcı demokrasi gibi konularla da ilgilenmektedir (EEBc).

2.2.6.3. Komisyon Çevre Genel Müdürlüğü

Komisyon Çevre Genel Müdürlüğü (Directorate General Environment), komisyon organizasyon tablosunda yer alan müdürlüklerden biridir. Komisyon Çevre Genel Müdürlüğü'nün en önemli amacı çevreyi koruyarak gelecek nesillere daha iyi bir çevre bırakabilmeyi sağlamaktır. Bu kapsamda Çevre Genel Müdürlüğü, AB ülke vatandaşlarının daha kaliteli ve sağlıklı bir çevrede yaşayabilmeleri için, çevre ile alakalı politika tavsiyelerinde bulunur (DG ENV). Çevre Genel Müdürlüğü'nün denetim ve ceza yetkileri de bulunmaktadır. Çevre ile ilgili alınan kararların üretilen politikaların uygulanıp uygulanmadığını denetleyerek, uygunsuz bulunduğu durumlara karşı yasal işlemlerde bulunabilir. Ayrıca çevre konularını içeren uluslararası toplantılara Avrupa Birliği'ni temsilen katılabilen Komisyon Çevre Müdürlüğü, uygulanacak olan projelerin finansman kaynağını da desteklemektedir (EC, 2021).

Ayrıca Komisyon Çevre Genel Müdürlüğü, meşgul politika yapıcılarının etkili politikaları tasarlamak, uygulamak ve düzenlemek için gereken en son çevresel araştırma bulgularıyla güncel kalmasına yardımcı olmak için 'Science for

Environment Policy'i tasarlamıştır. Çevre Politikası için Bilim (Science for Environment Policy), Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan ücretsiz bir haber ve bilgilendirme hizmetidir. Bu hizmet sayesinde AB, kanıta dayalı çevre politikaları için nitelikli çevre araştırması bulgularına ulaşım sağlayabilmektedir (Science for Environment Policy).

2.2.6.4. Bölgeler Komitesi

1994 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile birlikte kurulan Avrupa Bölgeler Komitesi, AB içerisinde bir danışma organı görevi görmektedir. Avrupa Bölgeler Komitesi, AB içerisinde ki yerel yönetimlerin sesi olmakla birlikte Birlik adına politika ve mevzuatlar hazırlanırken, yerel yönetimlerden konuyla ilgili görüşler alarak bunları meclise sunar ve böylece yerel yönetimlerin karar alma ve politika oluşturma süreçlerinde yer almasına olanak tanır (The Greens).

Avrupa Bölgeler Komitesi 329 asil ve 329 yedek üyeden oluşur. Önerilen mevzuat ve politikaları tartışmak üzere yılda altı kez Brüksel'de toplanan Komite, üyelerinin ülkelerinde seçilmiş yerel yöneticiler olması yönüyle de siyasi bir meclis olma özelliği taşımaktadır. 6 tane alt çalışma komisyonu bulunan Avrupa Bölgeler Komitesi'nin bu komisyonlarından biri Çevre, İklim Değişikliği ve Enerji (Commission for the Environment, Climate change and Energy - ENVE), diğeri ise doğal kaynaklar (Commission for Natural Resources - NAT) 'dır (COR).

2.2.6.5. Avrupa Yatırım Bankası

Avrupa Yatırım Bankası [AYT- European Investment Bank (EIB)] , Avrupa Birliği'nin kredi veren koludur. Dünyanın en büyük çok taraflı finans kurumu olarak bilinen AYT, aynı zamanda iklim finansmanının en büyük sağlayıcılarından biri olduğu söylenebilir (EIB). Avrupa Yatırım Bankası'nın amacı sürdürülebilir kalkınma

ile ilgili gerçekleştirilen politikaları finanse etmektir. Avrupa Yatırım Bankası'nın bu finanse etme işlemlerinde üç ana hedefi gözetmektedir. Bunlar;

- Finanse edilen proje ve politikaların Birliğin evre ile alakalı temel ilkelerine uygun olup olmadığını kontrol etmek,
- Çevreyi koruma ve vatandaşların sosyal refahını arttırmayla alakalı projelere teşvik etmek ve bu tip çalışmaların fazlalaşmasını sağlamak,
- Finanse edilen proje ve politikaların sonuçlarını gözlemleyerek bunların çevrede meydana getirdiği değişiklikleri tespit etmek (Bilgin,2016:613).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE PLASTİK KULLANIMI

3.1. Plastik Kavramı ve Plastik Kullanımı

3.1.1. Plastik Kavramı

“The Graduate” adlı klasik bir filmde, bir aile dostu olan Bay McGuire, yeni mezun olmuş Benjamin'i, aşağıdaki diyaloga göre, plastik endüstrisinde bir kariyer düşünmesi için gizemli bir şekilde teşvik eder:

Bay McGuire: “Size sadece bir kelime söylemek istiyorum. Sadece bir kelime.”

Benjamin: “Evet, efendim.”

Bay McGuire: “Dinliyor musunuz?”

Benjamin: “Evet, dinliyorum.”

Bay McGuire: “Plastikler.”

Benjamin: “Tam olarak ne demek istiyorsunuz?”

Bay McGuire: “Plastikte harika bir gelecek var. Bunu düşünün. Düşünecek misiniz?”

Film 1967'de piyasaya sürüldüğünde, küresel birincil plastik üretimi yaklaşık 23 milyon ton olarak gerçekleşmiştir (Rhodes,2018:208-209). Ancak daha sonra bu seviye 2015 yılında 407 milyon tona yükselmiştir (Jambeck, v.d., 2015: 347). Bu da yıllık yaklaşık %8'lik bir bileşik büyüme oranına karşılık gelir. Bu bağlamda dünyada, 2004 yılından bu yana önceki yarım yüzyılda üretildiği kadar plastik üretildiği söylenebilir (Rhodes,2018:208-209).

UNEP'in tanımına göre plastik, hidrokarbon veya biyokütle hammaddelerinden sentezlenebilen termo-plastik veya termoset özelliklere sahip

herhangi bir sentetik veya yarı sentetik polimer olarak tanımlanmaktadır (Kershaw,2016:26). Dünyada üretilen ilk sentetik plastik “bakalit” 1907 yılında Leo H. Baekeland tarafından üretilmiştir ve 1909 yılında ABD’de patenti alınmıştır. Bakalit, kalıba dökülerek şekil alabilen ve soğuduktan sonra şekli bozulmayan bir reçinedir (Akbulut). Bakalitin diğer bir özelliği elektrik akımını iletmemesidir. Bu özellik bakalitin priz, fiş ve ışıklandırma gereçlerinde kullanımının gelişmesine neden olmuştur. İlk sentetik plastik olan bakalitin icadı, diğer sentetik plastiklerin üretilmesinin de önünü açmıştır (Güler, Çobanoğlu: 1997:15). Böylelikle bakalit, küresel plastik endüstrisinin başlangıcı olmuştur (Ritchie, Roser, 2018). Artık bakalit her türlü sanayi malzemesi olarak kullanılabilir hale gelmeye başlamıştır. 1930 yılından itibaren plak ve radyo yapımında önemli bir malzeme olarak ün kazanmıştır (Güler, Çobanoğlu: 1997:15).

Küçük plastik parçacıklar olarak bilinen mikro plastikler, son yıllarda üzerinde çokça araştırma yapılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Andrady,2011:1596). Mikroplastik, boyutu 5 mm’den küçük olan; birincil mikro plastikler ve ikincil mikro plastikler olmak üzere iki farklı türe ayrılan plastiklerdir. Birincil mikro plastikler, mikroskobik boyutta olacak şekilde üretilen plastiklerdir. Bunlar yüz temizleyici gibi birçok kozmetik üründe bulunabilir. İkincil mikro plastikler, güneş ışığına, rüzgara, suya ve diğer çevresel faktörlere maruz kalma yoluyla daha büyük plastik döküntülerin parçalanması ile oluşur (Murphy, v.d., 2016:5800).

Plastik maddelerin tercih edilmesinde; hafif ve şeffaf olmaları, elastik ve kolay şekil alabilen yapıya sahip olmaları, üretiminin kolay ve ucuz olması gibi özellikler önemli rol oynamaktadır (Sevim, Tan, 2020:161). Ayrıca, plastiğin üretiminin düşük maliyetlerle gerçekleştirilebilmesi, plastiğin hayatımızın her alanına girmesine neden olmuştur (Esensoy, Karacan ve Aytan, 2018, s. 128). Plastik kullanımının sağladığı tüm bu faydalara rağmen, plastik atıkların çevreye ve yaşam kalitesine verdiği zarar, sağladığı ekonomik faydadan daha büyük boyutlardadır (Sevim, Tan, 2020:161). Konuyla alakalı Doğal Hayatı Koruma Vakfı (World Wide Fund for Nature- WWF)’nın 2019 yılında hazırladığı raporda; plastiğin esasında kötü olmadığı ancak farklı sektör ve devletlerin plastik kullanımındaki başarısız yönetimleri ve insanların plastiği

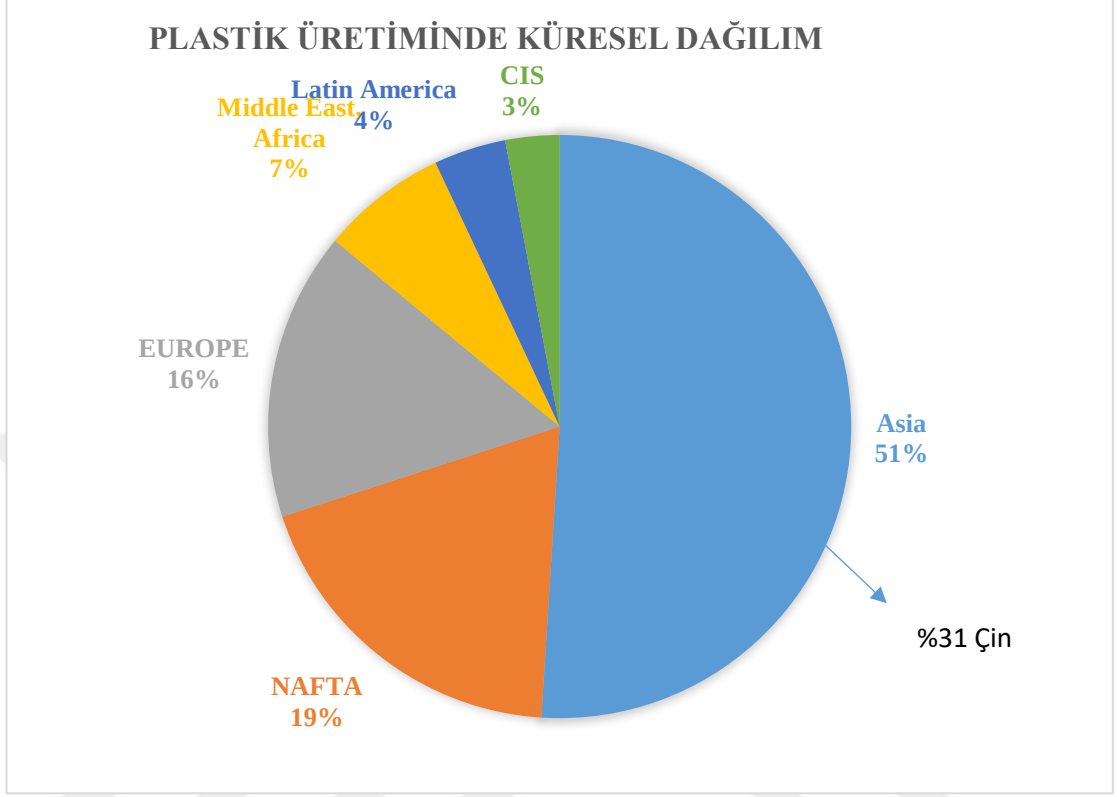
tek kullanımlık ürünler olarak görmesinin, bu durumu büyük bir çevre felaketine dönüştürdüğü anlatılmıştır. Bugüne kadar üretilen plastiklerin %75'inin atığa dönüşmüş olması da, bilinçsiz plastik kullanımının çevreye verdiği felaketi gözler önüne sermektedir (De Wit, Hamilton, Scheer, Stakes, Allan, 2019:12).

3.1.2. Plastik Kullanımının Tarihsel Gelişimi

20. yüzyılın başlarında Leo H. Baekeland tarafından icat edilen bakalit, bilinen ilk plastik olma özelliğini taşımaktadır. Bakalit, elektrik akımını iletmemesi özelliği sayesinde, elektrik malzemelerinde kullanılmıştır. Bakalitin üretilmesi, bilim insanlarının plastik alanında yapacağı yeni icatlarda önemli rol oynamıştır(Güler, Çobanoğlu: 1997:15).

1922 senesinde Herman Standinger, plastik molekülleri kullanarak polimer isimli bir tür plastik üretmiştir. Standinger, polimerizasyon işlemi ile kimya sanayinin gelişiminde çok önemli bir rol almıştır. Ayrıca bu durum İkinci Dünya Savaşı esnasında plastik sanayinin gelişmesini de hızlandırmıştır (Güler ve Çobanoğlu, 1997, s.15). 1930-1940'lı senelere gelindiğinde, petrokimya uzmanları polietilen adı verilen bir plastik türü icat etmişlerdir. Oldukça sağlam olan polietilen, gaz geçişine karşı dayanıklı olması ve oda sıcaklığında çözülmemesi gibi özellikleriyle İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaş sanayinde önemli bir yer edinmiştir (Güler ve Çobanoğlu, 1997, s.21). Küresel plastik üretimindeki hızlı büyüme 1950'li yıllara kadar gerçekleşmemiştir. Önümüzdeki 65 yıl boyunca, yıllık plastik üretimi 2015 yılında yaklaşık 200 kat artarak 381 milyon tona ulaşmıştır. Bağlam açısından bu, kabaca dünya nüfusunun üçte ikisinin kütlesine eşdeğerdir (Ritchie, Roser, 2018).

Grafik 1.1.: Plastik Üretiminde Küresel Dağılım – 2019

(Kaynak: PlasticsEurope, 2020:17)

Grafik 1.1.'deki plastik üretiminin küresel dağılımını incelediğimizde: Asya kıtasının, dünyadaki plastik üretiminin yarısından fazlasını karşıladığı görülmektedir. Dünyadaki plastik üretiminin %31'ini Çin oluşturmaktadır. Bu üretiminin %19'unu Amerika, Kanada ve Meksika, %16'sını da Avrupa ülkeleri karşılamaktadır.

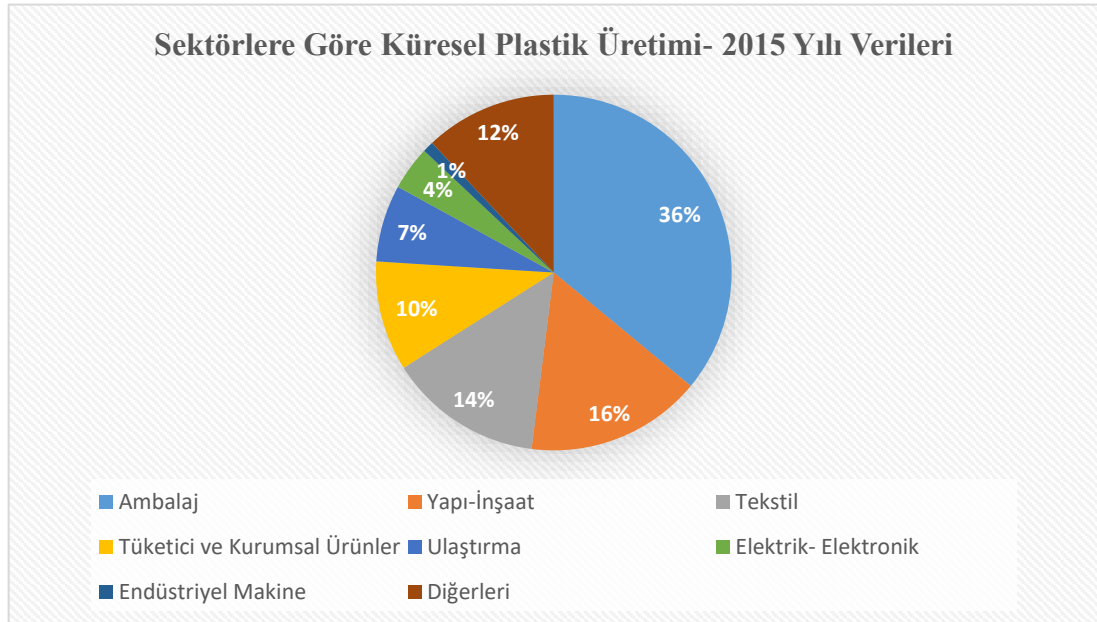
Bugün bizlere, plastiğin kullanılmadığı bir dünya düşünülemez gibi gelse de plastik ürünlerin hayatımıza 1950'li yıllarda girdiği bilinmektedir. Plastiğin hayatımızdaki yeri bu kadar yakın bir zamana dayansa da, kullanım alanlarının kısa sürede böylesine hızlı bir şekilde genişlemesi oldukça şaşırtıcıdır (Geyer, Jambeck, Law, 2017).

3.2. Plastik Atık ve Plastik Kirlilik

3.2.1. Plastik Atık

Plastiğin bilinçsiz kullanımı çevre kirliliğine neden olmaktadır. Dayanıklı ve uzunca bir süre kullanılabilen bir yapıya sahip olan plastik, genellikle bir kaç kez kullanıldığında çöpe atılmaktadır. Atık haline dönen bu plastiklerin büyük bir bölümü iyi yönetilemediğinden geri dönüştürülememektedir. Bugüne kadar üretilen plastiklerin yalnızca %9'unun geri dönüştürülebilmesi, geri dönüşüm alanında teknolojiyi de kullanarak daha ciddi çalışmalar yapılması gerektiğini gözler önüne sermektedir (Alliance To End Plastic Waste). Plastik malzemelerin kullanım alanı arttıkça, plastik atık miktarı da artmaktadır. Bu plastik atıklar deniz ve okyanuslara karışarak dünyanın her yerine dağılabilmektedir. Bu kapsamda bakıldığında, insan yerleşiminin olmadığı kuzey kutbunda dahi plastik atıklara rastlanmaktadır (Bergmann, v.d., 2019:1).

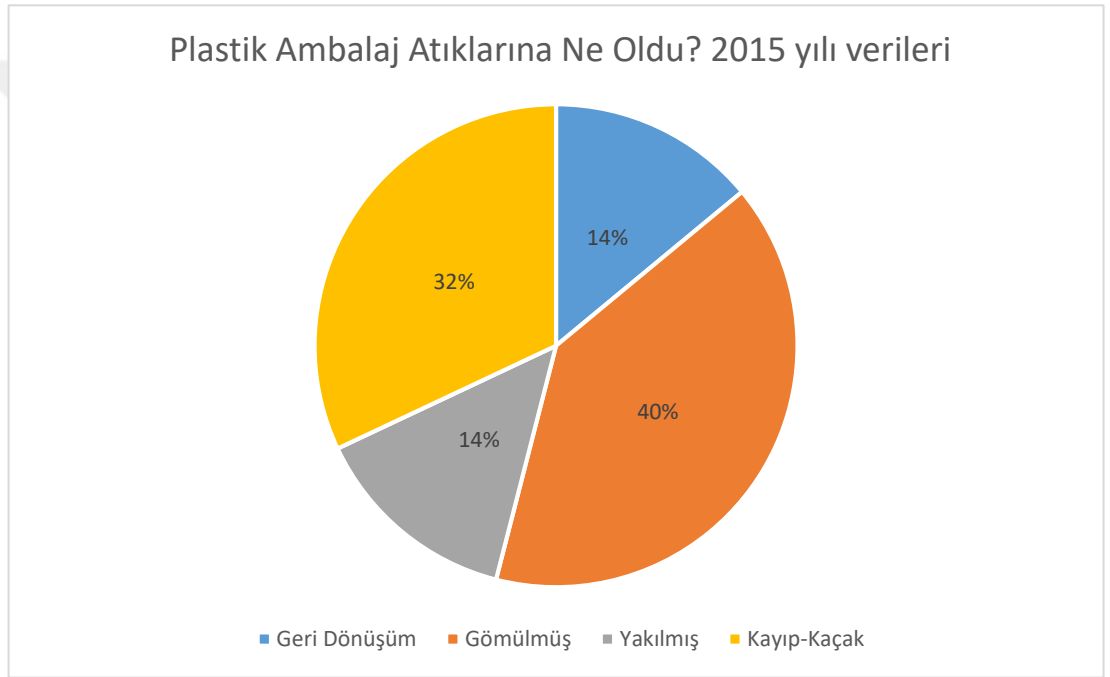
Grafik 1.2.: Sektörlere Göre Küresel Plastik Üretimi- 2015

(Kaynak: Geyer, Jambeck, Law, 2017:2)

Her geçen gün kullanım alanları daha da artan plastiklerin, yılda 400 milyon tondan fazla üretimi yapılmaktadır (UNEP,2018:4). Kendisine çok farklı sektörlerde kullanım alanı bulan plastik ürünler, %36 oranıyla en çok ambalaj sektöründe kullanılmaktadır. Ambalaj sektörünü %16 ile yapı ve inşaat sektörü takip ederken, yeryüzünde plastik kullanımının en çok olduğu üçüncü sektör ise tekstildir(Grafik1.2).

Grafik 1.3.: Küresel Plastik Ambalaj Atıklarının Durumu- 2015

(Kaynak: Geyer, vd., 2017:2)

Grafik 1.2.'de gösterildiği gibi plastik ürünlerin sektörlere göre kullanımlarına baktığımızda %36 gibi büyük bir oranı ambalaj sektöründe kullanılmaktadır. Günlük hayatımızda yaptığımız alışverişlerde de sıklıkla kullanılan bu ambalajların kullanıldıktan sonraki durumu Grafik 1.3' de gösterilmiştir. 2015 yılında yapılan araştırmaya göre dünyada kullanılan ambalajların yalnızca %14'lük kısmı dönüştürülmüştür. Dönüştürülemeyen ambalajların ise bir kısmı gömülerek bir kısmı da yakılarak bertaraf edilmiştir; büyük bir kısmı da çevreye gelişi güzel bırakılmıştır (Geyer, vd., 2017:2).

Bilim insanları yaptıkları araştırmalarda, yer yüzündeki plastik atıkların az bir kısmının geri dönüştürülebildiğini ve plastik kullanımının kontrol altına alınmaması halinde ilerleyen zamanlarda jeolojik kayaçların üzerini dahi “plastiglomerate” olarak adlandırılan plastik katmanların kaplayabileceğini öne sürmüşlerdir (Zalasiewicz vd., 2016:5). Bu durum plastik atıkların geri dönüştürülmeyip; doğaya karışmasının, ne derece tehlikeli olduğunu gözler önüne sermektedir.

3.2.2. Plastik Kirliliği

Plastik kirliliği en genel haliyle; insanlar tarafından çevreye atılan plastik atıkların, çöplükler ve denizlerde birikmesi olarak tanımlanabilir. Kimya biliminin gelişmesiyle sayılamayacak kadar çok çeşidi olan plastiklerin, insan hayatının tüm alanlarına girerek ayrıştırması güç kirleticiler olduğu söylenebilir. Bu kapsamda, bir plastik türü olan mikro plastiklerin çevre açısından büyük riskler barındırdığı yadsınamaz bir gerçektir (Aslan, 2018: 61).

Dünyadaki plastik üretimi, ülkelerin ekonomik gelişimlerine bağlı olarak her geçen yıl artmaktadır. Plastik üretiminin artması, bu alandaki tüketimin ve atıkların çoğalmasına sebep olmuştur. Doğadaki bir plastik atık milyonlarca mikro parçacıklara bölünerek denizlerde yüzmektedir (Yurtsever, 2015, s. 69). Denizin altında ve üzerinde biriken bu parçacıklar su kirliliğine sebep olmakla birlikte denizde yaşayan canlıların bunları yutmasına ve zarar görmelerine neden olmaktadır. Ayrıca bu plastik parçacıklar besin zinciri yoluyla insan vücuduna da girmektedir (Kayan, Küçük,2020:413).

Rüzgâr ve okyanus akıntıları tarafından taşınan plastik atıklar, okyanusların farklı bölgelerinde birikerek büyük bir kirliliğe ve deniz canlılarının zarar görmesine neden olmaktadır. Yapılan incelemelerde dünyada denizleri kirleten atıkların %67’sinin Asya kıtasında bulunan 20 farklı nehirden geldiği saptanmıştır. Denizdeki canlıların çeşitliliğinden 180 kat daha fazla plastik çeşidi bulunan Büyük Pasifik Okyanusu, dünyanın en büyük plastik atık alanı olarak bilinmektedir (Aytamam, 2018, s.52).

3.2.2.1. Plastik Kirliliğinin Nedenleri

Plastik kullanımına bağlı çevre kirliliğinin artmasındaki en önemli nedenlerden biri aşırı kâr etme isteğidir. Bugün küresel plastik endüstrisi yılda 600 milyar dolar gelir elde etmektedir. Ulaştırma, inşaat, sağlık hizmetleri, gıda ve paketlenme gibi farklı pek çok sektörde fazlaca kullanılan plastik ürünler doğru bir şekilde yönetilemediği için çevre kirliliğine sebep olmaktadır. Gelişmiş ülkeler temel alındığında kişi başı plastik kullanımının 100 kilogramlara ulaştığı görülmektedir (Gourmelon,2015:1). Plastik atıkların önemli bir kısmının deniz ve okyanuslarda biriktiği göz önüne alındığında, 2050 yılına gelindiğinde bazı denizlerde balıktan daha çok plastik atıkların olacağı ön görülmüştür (Johnston, 2017).

Plastik kullanımının hayatımızın her alanına girmesi, plastik kirliliğine neden olan önemli bir faktördür. Plastik maddeler düşük maliyetlerle üretilebilmesi, ucuz ve hafif olması nedeniyle 20. yüzyılın başından beri hayatımızın her alanına girmeye başlamıştır (Derraik, 2002: 842). Yapılan günlük alışveriş faaliyetinde paketlenme işlemi için plastik poşetlerin kullanılması plastik kirliliğini arttıran en önemli faktörlerden biridir (Kayan, Küçük,2020:414). Plastik poşetlerden oluşan çöpler genellikle insan tembelliğinin bir sonucudur. Örneğin; plastik poşetler piknik yaparken ya da sahilde yürüyüş yaparken bir şeyleri taşımak için kullanışlı olabilir. Ancak çubuk kraker, cips gibi atıştırmalık bir gıda tüketildiğinde, tahminen her üç tüketiciden biri poşetin rüzgârda ve dalgalarda kaybolmasına izin vermektedir. Yılda 500 milyardan fazla plastik poşetin dolaşımında olması, ciddi bir çöp sorununa yol açabilir (Wagner,2020). Çevreye rastgele bırakılan plastik poşetlerin deniz ve okyanuslara taşınarak buralarda birikmesi ile okyanuslar, dünyanın en büyük plastik çöplükleri haline gelmektedir. Yapılan araştırmalara göre okyanuslardaki plastiklerin %80'i akıntı ve yağış gibi yollarla karadan denizlere girmektedir. Geri kalan %20'lik kısım ise ticaret gemileri, balıkçılık ve nakliye gibi denizcilik faaliyetlerinden dolayı meydana gelmektedir (OceanCare,2017:4).

Plastik kirliliğine neden olan diğer bir faktör çamaşırlardan yayılan, mikro plastik içeren atık sularıdır. Sentetik, polyester, naylon vb. kumaşlar çamaşır makinelerinde yıkanırken gözle görülemeyen küçük plastik parçacıklar bırakmaktadır. Lavabolardan sızarak atık su tesislerine karışan plastikler, boyutu 5 mm den küçük olan mikro plastiklerdir. Çamaşır yıkama sırasında, elbise ve deterjanlardan kolayca suya karışarak atık su tesislerine taşınmaktadır (Aslan,2018,s. 62).

Sonuç olarak, insanların aşırı kar elde etme istekleri, üretimi kolay olan plastiğin hayatımızın her alanına girmesi, insanların plastik ürünleri bilinçsiz bir şekilde kullanması ve plastiğin geri dönüşümüne yeterince önem verilmemesi plastik atıkların her geçen gün daha vahim boyutlara taşınmasına neden olduğu söyleyebilir. Plastiğin insan hayatında sağladığı kolaylık ve faydalar oldukça fazla olmasına rağmen, kullanılan plastiklerin çoğunun atığa dönüşmesi engellenmezse çevre açısından bu durum bir felakete dönüşebilir.

3.2.2.2. Plastik Kirliliğinin Zararları

Cam, tahta ve metal ürünlere göre daha ucuz, hafif ve esnek olan plastik malzemeler günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır. Sağladığı faydalara rağmen plastiklerin atık haline dönüşmesiyle birlikte büyük problemlere neden olduğu da görülmektedir (Karakehya, 2013:779). Plastik kirliliğinin sebep olduğu bu zararlar üç başlık altında incelenebilir. Bunlar; çevresel zarar, sosyal zarar ve ekonomik zarardır (De Wit, v.d., 2019:15).

3.2.2.2.1. Çevresel Zararlar

Yapılan araştırmalar, doğaya atılan plastiğin hayvanlara çeşitli yollarla zarar verdiğini ortaya koymuştur. Bunlardan ilki, hayvanların plastik atıklara takılmasıdır. Yapılan araştırmalara göre doğada yer alan 270’den fazla hayvan türünün çevreye bırakılan atıklara takıldığı saptanmıştır (Harding, 2016:78). Bu atıklara takılan hayvanların pek çoğu akut veya bir takım kronik hastalıklara yakalanarak ölmektedir.

Her sene binlerce deniz kaplumbağasının denize atılan plastik atıklara takılarak öldüğü tahmin edilmektedir (Duncan, v.d., 2017).

Bu zararlardan ikincisi de yutma yolu ile gerçekleşmektedir. Çevreye bırakılan plastik atıkların hayvanlar tarafından yutulması onların sağlığı için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Dünyada 240'tan fazla hayvan türünün plastik atık yutarak zarar gördüğü tespit edilmiştir (Harding,2016). Yutularak vücuda sokulan bu plastik atıklar hayvanların sindirim sisteminden geçmediği için sindirim sisteminin tıkanmasına ve ölüme sebep olmaktadır (Kühn,v.d.:2015:83). Ayrıca bu plastikler yüzünden vücuda yayılan toksinlerin, üreme ve bağışıklık sistemlerine zarar verdiği ortaya çıkmıştır. Özellikle düşük popülasyondaki hayvan türleri için bu durum daha büyük tehlikeler barındırmaktadır (Colborn, Smolen,1996:129).

Plastik atıklar doğal yaşamı bozarak yok edebileceği, toprak, deniz ve nehirlerde yer almaktadır. Plastik atıklardan toprağa sızan kimyasalların, toprağın doğal yapısını bozarak zarar verdiği ortaya çıkmıştır (De Souza Machado,v.d., 2018:1411). Ayrıca denize bırakılan plastik atıkların mercanların bozulmasına neden olduğu da bilinmektedir. Bu plastik atıkların mercan resiflerinin üzerini kapatarak oluşturduğu mikrobik koloniler, buralarda daha fazla hastalığın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Kershaw,2016:18).

3.2.2.2. Sosyal Zararlar

Plastik atıkların sebep olduğu kirlilik; hava kalitesini, doğal toprak koşullarını ve su sistemini olumsuz etkilemektedir. Plastik kirliliğinden doğan, en yaygın görülen sonuçlar, insanların mikro ve nano plastikleri yutması ve toprağın kirlenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun nedeni, belli düzenlemelerle kontrol altına alınmayan plastik atık yönetimidir. 2016 yılında plastik atıkların % 37'si, açık alanlarda yakma, kontrol dışı geri dönüşüm ve düzensiz alanlarda depolama gibi yöntemlerle herhangi bir plan ve düzen dâhilinde olmadan yok edilmeye çalışılmıştır (De Wit, v.d., 2019:16)

Özellikle açıkta yakma yöntemi, hava kalitesini bozacak zehirli gazlar salmaktadır (Leei, Wang, Shih,1995:142). Plastiğin yanmasıyla ortaya çıkan katı tortu ve partikül madde emsiyonları, sağlık ve çevre sorunlarına neden olmaktadır. Bu zehirli gazların bir kısmı, azot oksit, kükürt oksit ve halojenler olarak bilinmektedir. Bu zehirli gazların solunum sistemi rahatsızlıklarını, kalp hastalıklarını arttırdığı ve insanların sinir sistemlerine zarar verdiği ortaya çıkmıştır (Verma,v.d., 2016). Plastik atıkların düzensiz depo alanlarında depolanması, bölge yerleşim yerlerinin ve su alanlarının kirlenmesine neden olmaktadır. Bu kapsamda özellikle denetlenmeyen atık yönetimi tesislerinin, yakın çevrede yaşayan topluluklara daha çok zarar verdiği görülmüştür (Leung,Cai, Wong,2006:22).

Plastik kullanımı yüzünden insanların çeşitli yollarla plastik yuttuğu da bilinmektedir. İnsanlar mikro ve nano plastiklerle kirlenen gıdaları tüketerek plastik yutabildikleri bilinse de bu durumun insan sağlığı üzerindeki etkileri tam olarak ortaya konmamıştır. İnsanların plastik yutması özellikle istiridye ve midye gibi kabuklu deniz ürünlerinin tüketimi ile gerçekleşebilmektedir (Mason, Welch, Neratko,2018:2).

2018 yılında yapılan bir araştırmada, 9 farklı ülkeden 11 markanın plastik şişelerde şişelenmiş içme suları satın alınarak bir araştırma yapılmıştır. Toplam 259 şişenin yüzde 93'ünde mikro plastik kirliliğin olduğu tespit edilmiştir (Mason, Welch, Neratko,2018:4). Yaşamımızın her alanında sürekli tükettiğimiz plastik şişelerde şişelenmiş suların, insan sağlığı üzerindeki etkileri henüz tam olarak bilinmese de dikkat edilmesi gereken bir durum olduğu ortadadır.

Çanta, ayakkabı, çocuk oyuncakları, kişisel bakım ürünleri gibi eşyalarla hayatımızın her alanında kullanılan malzemeler mikro plastik içermektedir (Aslan, 2018, sa. 61-64). Yeryüzünde kullanımı her geçen gün daha da artan ve içerisinde mikro plastikleri barındıran kozmetik ürünleri, paketlenmiş gıdaların tüketilmesiyle yutulan mikro plastikler insanlara zarar vermektedir (Denizli, Yavuz, 2017: 66).

Plastik kullanımı, suların ve toprağın kirlenmesine de sebep olmaktadır. Çamaşır yıkarken polyester ve naylon gibi sentetik giysilerden gelen mikro plastikler ve diş macunu gibi kozmetik ürünlerde kullanılan nano plastikler de atık su sistemine karışmaktadır (Murphy, v.d., 2016:5800). Bu atık sular, atık su arıtma tesislerinde işlenerek temiz olan kısmı şehir suyu şebeke kanallarına aktarılırken kirli olan kısmı ise çamur şeklinde gübre olarak toprağa karıştırılmaktadır. Arıtma aşamasından geçen bu çamur bile, önemli miktarda mikro plastik içerebilir. Bu bağlamda hem şebeke suları hem de toprak bundan olumsuz şekilde etkilenmektedir (De Souza Machado vd.,2018: 1407).

3.2.2.2.3. Ekonomik Zararlar

Plastik atıklar çevreye zarar verdiği gibi çeşitli sektörlerde ki ekonomik faaliyetlere de zarar vermektedir. Bu atıkların ekonomik açıdan olumsuz etkilediği sektörlerin başında balıkçılık gelmektedir. Balıkçılık faaliyeti esnasında denizlerde bırakılan balıkçı malzemeleri ve çevreye bırakılan plastik atıkların taşınması ile deniz ve okyanuslar, büyük plastik atık alanları haline dönüşmektedir. Deniz hayvanlarının bu atıkları yutarak ölmesi veya zarar görmesi, deniz ürünlerine olan arz ve talebi azaltmaktadır. Ayrıca bu plastik atıklar, balıkçı teknelerinin motorlarına da zarar vermektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde, plastik kirliliğinin neden olduğu iş kaybının maliyeti, o işten elde edilen gelirin %0.9'una denk gelmektedir. Yaşanan gelir kaybı, ekonomiyi yılda yaklaşık olarak 62 milyon euro zarara uğrattığı tahmin edilmektedir (Ten Brink,v.d., 2016:7).

Çevreye bırakılan atıklar deniz ticaretini de ekonomik zarara uğratmaktadır. Deniz ve okyanuslarda biriken plastik atıkların ticari yük gemilerine zarar verdiği bilinmektedir. Bu durum hem insan hayatını tehlikeye sokarken hem de ekonomik zararlara sebebiyet vermektedir. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (APEC) tahminine göre denizlerde ki plastik atıkların ticaret taşımacılığına verdiği zararın yıllık 297 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir (McIlgorm, v.d., 2009:16).

Plastik atıkların ekonomik açıdan zarar verdiği alanlardan biri de turizm sektörüdür. Plastik atıklar turizm sektöründe gelir kaynağını olumsuz yönde etkilerken, sektöre, bu kirliliği önleyebilmek için ekstra maliyet oluşturmaktadır. Hawaii, Maldivler gibi deniz turizminin son derece önemli bir gelir kaynağı olduğu bölgelerde, plastik kirliliğine bağlı olarak turist sayısının azaldığı görülmüştür. Ayrıca Fransa'nın Nice kentinde, halka açık plajların temizlenmesi için her sene 2 milyon Euro harcandığı bilinmektedir (De Wit, v.d. , 2019:17).

3.3. Avrupa Birliği'nde Plastik Kullanımı

3.3.1. Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası Kapsamında Atık Politikası ve Plastik Kullanımı

1970'lere kadar iyi yönetilemeyen atıklar, çok ciddi çevre sorunlarına yol açmıştır ve bu durum politikacıları konuyla alakalı tedbir almaya itmiştir. Atık yönetimi politikası, AB için son derece önem arz etmektedir. Atıkların insan sağlığı ve çevreye verdiği zararları önleyerek, kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılmasını amaçlayan atık yönetim politikaları, AB için oluşturulan eylem planları ve mevzuatlarla da desteklenmektedir. AB'de atık yönetimi ile alakalı politikalar 1970'li yıllarda başlamıştır. 1975 senesinde ilk Atık Çevre Yönergesi oluşturulmuş 1978'de ise "Toksik ve Tehlikeli Atık Yönergesi" yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Birlik içerisinde, atık yönetimi ile ilgili politikaların oluşturulabilmesi ve Avrupa Komisyonu'na yardımcı olması için "Atık Yönetimi Komisyonu" kurulmuştur. 1984 senesine gelindiğinde ise, "Tehlikeli Atıkların Sevkiyatı Yönergesi" yürürlüğe girmiştir. Oluşturulan bu üç yönerge, AB'nin atık yönetimi mevzuatlarının çerçevesini belirlemiştir (CPS, 2012:8).

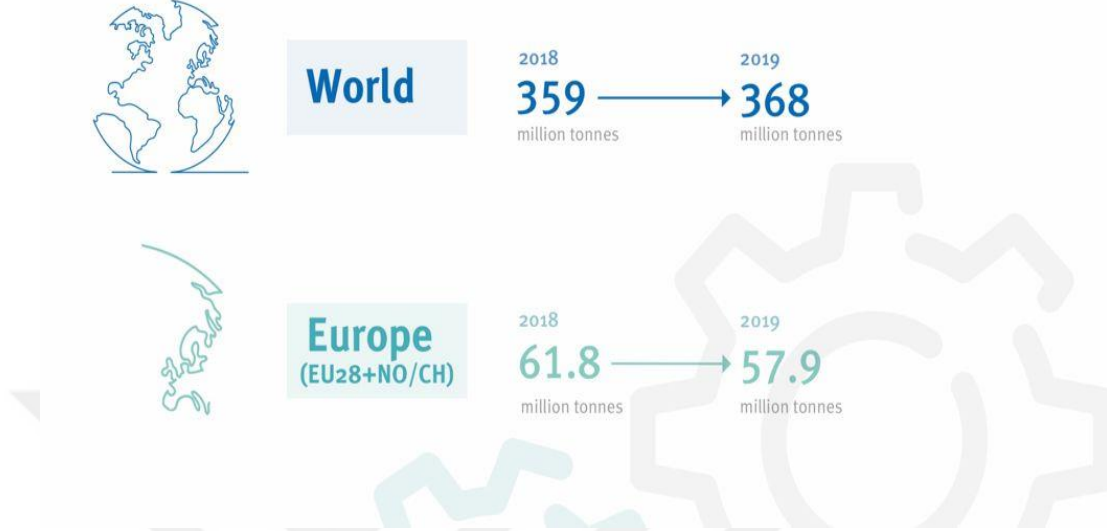
Tehlikeli atıklar, özellikle sanayinin gelişmesiyle birlikte daha da fazlaşmıştır. AB içerisinde, atık yönetimi politikalarının zamanla katılaşmaya

başlamasıyla birlikte, sanayi için atıkların yok edilmesi işi daha maliyetli bir hal almaya başlamıştır. Bu durum 1980’li yılların sonlarında, tehlikeli atıkların Doğu Avrupa ülkelerine ihraç edilerek buralarda yok edilmelerine neden olmuştur. Fakat Doğu Avrupa ülkelerinde zamanla buna karşı yükselen muhalefet uluslararası toplumu konuyla alakalı düzenleme yaparak tedbir alma zorunluluğuna itmiştir. 1989’da, Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınması ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi onaylanarak problem uluslararası boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu sözleşme ile insan sağlığı ve çevrenin korunması hedeflenmiş bu kapsamda tehlikeli atıkların ihracat ve ithalatı ile ilgili bir sistem geliştirilmiştir. Sözleşmeye üye olmayan ülkelerden tehlikeli atık ihracatı ve ithalatı yasaklanarak, atıkların taşınması işleminden önce, alıcı ülkenin bunu kabul ettiğine dair yazılı onay belgesi ibraz etmesi istenmiştir (Veral, Yiğitbaşoğlu, 2018:3).

AB’nin atık yönetimi politikalarının beş ana hedefi vardır. Bunlar;

- Atıkların azaltılması ve çevreye daha az zarar vermesi
- Teknoloji kullanımını teşvik ederek geri dönüştürülebilir ürünlerin üretilmesini sağlamak ve bu yolla atıkların azaltılması
- Geri dönüştürülebilir ürünlerin hammadde olarak kullanılması ile atıkların yeniden kullanılabilmesini teşvik etmek
- Tüm Avrupa’yı kapsayacak mevzuatların geliştirilmesi ile atıkların bertarafının iyileştirilmesi
- Tehlikeli atıkların taşınması hususunda daha belirleyici kuralların getirilmesi ve bu atıkların toplandığı arazilerin daha sonra iyileştirilmesi (CPS, 2012:12).

Şekil 1.1.: Dünya ve Avrupa’da Plastik Üretim Verileri- 2019

(Kaynak: PlasticsEurope, 2020:16)

2019 yılında yapılan araştırma neticesinde elde edinilen verilere göre, dünyada üretilen plastik üretim hacmi şekil 1.1’de gösterilmiştir. Plastik üretim hacmi dünyada 2018 yılında 359 milyon ton iken 2019 yılına gelindiğinde 9 milyon ton artış göstererek 368 milyon tona ulaşmıştır. Avrupa’da¹ ise 2018 yılında plastik üretim hacmi 61.8 milyon ton iken, bir sene içerisinde azalma göstererek 57.9 milyon tona düşmüştür. Dünya genelinde plastik üretim hacmi artarken, Avrupa’da plastik kullanımına ilişkin uygulanan politikalar neticesinde düşüş eğilimi görülmektedir (Şekil 1.1).

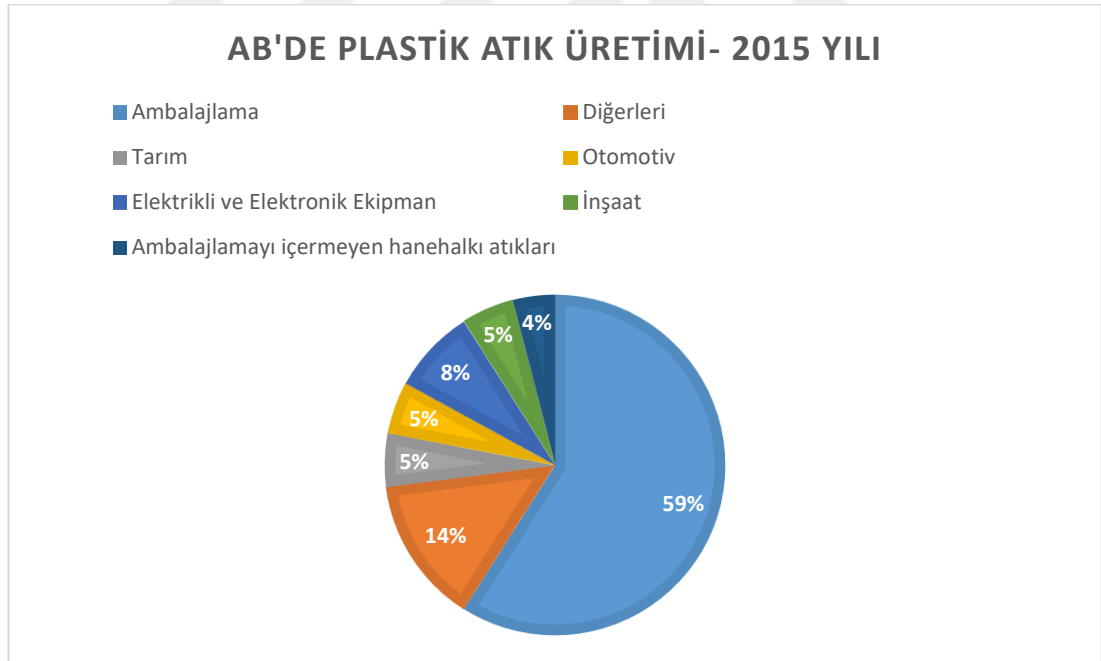
Sonuç olarak, AB’nin atık politikalarına verdiği önem, plastik üretimindeki artışı da etkilemiştir. Yukarıdaki şekilden de anlaşılacağı üzere AB 2019 yılında, önceki yıla göre daha az plastik üreterek insan sağlığına ve çevreye zarar veren plastik atıkların biraz da olsa önüne geçtiği söylenebilir.

¹ 28 AB üye ülkeleri (Birleşik Krallık da dâhil edilmiştir), Norveç ve İsviçre

3.3.2. Avrupa Birliği'nde Plastik Atık

Plastik atıkların en çok okyanusları kirlettiğini söylemek mümkündür. Avrupa, büyük bir plastik atık üreticisi, plastik tüketicisi ve plastik ihracatçısı olarak deniz çöpünün oluşmasında küresel bir itici güç olmaktadır. Özellikle tek kullanımlık plastikler, denizlerin plastik çöplüğe dönüşmesinde çok etkili olmaktadır. Çanta, şişe ve pipet gibi eşyalar deniz yaşamı için fiziksel tehlike arz etmektedir. Çöp sahasında veya okyanuslarımızda olan bu gündelik plastik nesneler, ekonomide büyük bir enerji ve maddi değer kaybına neden olur. Döngüsel ekonomiye geçiş, döngüyü kapatmak ve deniz çöpünü ve bunun ekolojik, sosyal ve ekonomik etkilerini önlemek için fırsatlar sunmaktadır. Bu bağlamda AB, döngüsel ekonomiye geçişi çok önemli görmektedir (Ten Brink, v.d.,2017:1).

Grafik 1.4.: AB’de Plastik Atık Üretimi- 2015 Yılı

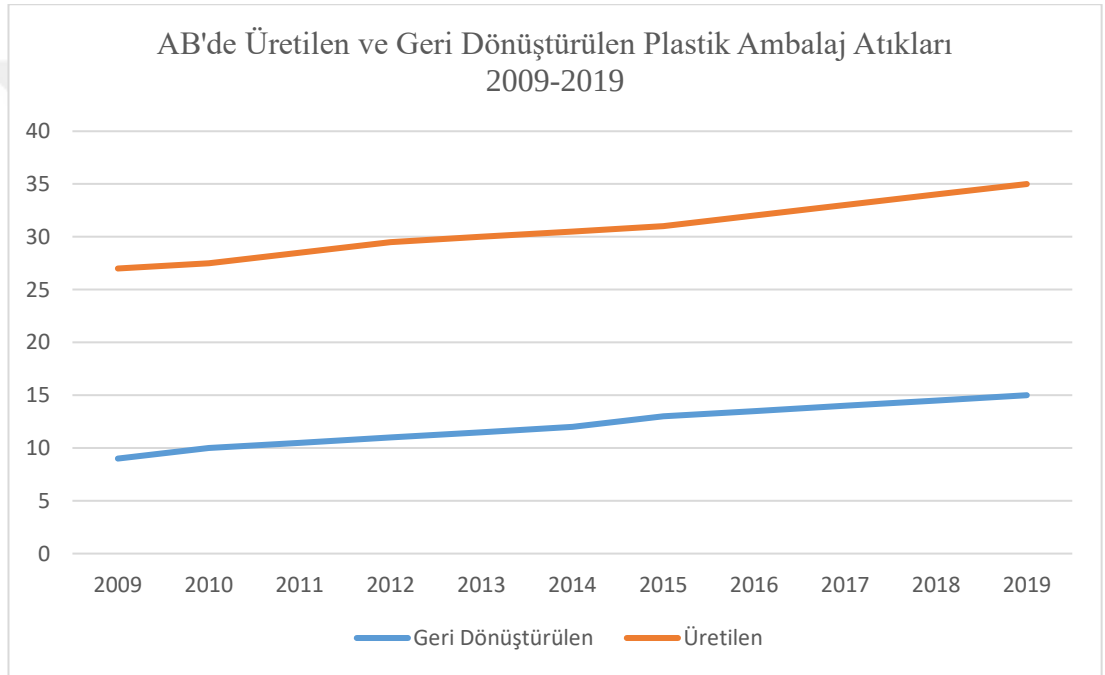

(Kaynak: ECa, 2018)

Plastik kullanımında yeterince bilinçli davranılmadığından bir veya birkaç kez kullanıldıktan sonra geri dönüştürülmeyen plastikler, atık olarak çevreye karışmakta ve bu durum önemli çevre sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Yukarıdaki Grafik 1.4.'de görüldüğü gibi, AB’de plastik atıkların neredeyse %60’ını günlük

alışverişlerimizde de sıklıkla kullandığımız ambalaj atıkları oluşturmaktadır. Tarımdan inşaaata, elektrik elektronik ekipmanlarından otomotive kadar pek çok farklı alanda kullanılan plastiklerin, geri dönüşümü yapılmadığından atık olarak doğaya karışmaktadır (ECa,2018).

Grafik 1.5.: AB’de Üretilen ve Geri Dönüştürülen Plastik Ambalaj Atıkları, 2009-2019

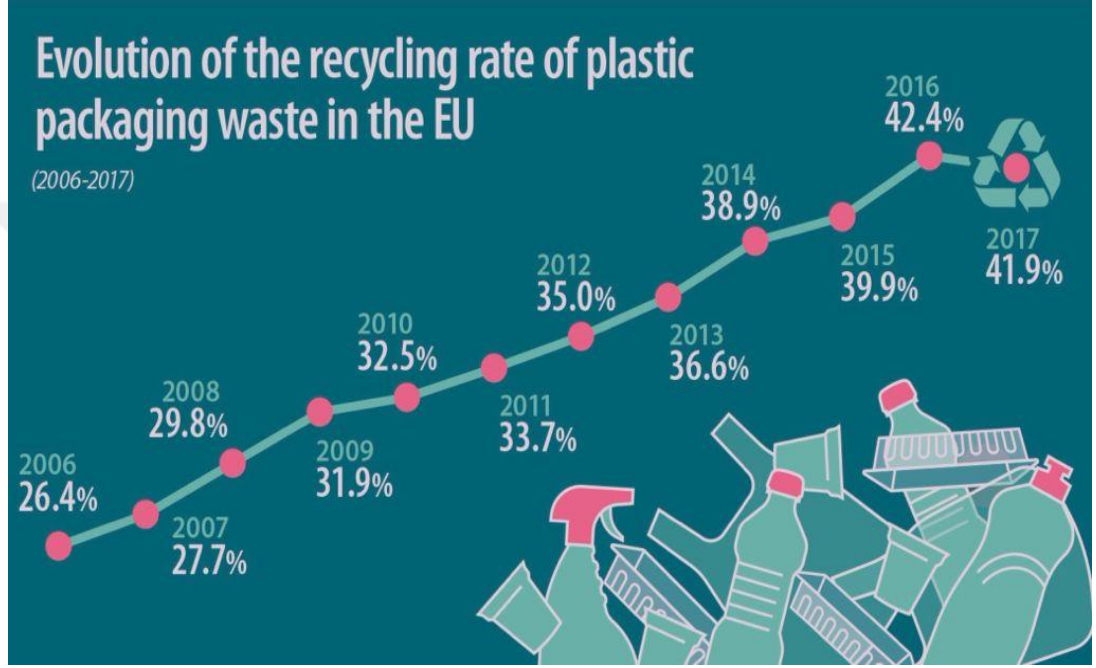

(Kaynak: Eurostat, 2021a)

Yapılan araştırmalara göre, 2019 yılında plastik ambalajlı ürünlerin tüketimine bağlı olarak AB’de kişi başına düşen plastik ambalaj atığı 34,4 kg’dır. Bu atıkların yalnızca 14,1 kg geri dönüştürülebilmiştir. Yukarıda verilen Grafik 1.5.’de görüldüğü gibi, plastik ambalaj atığı hacmi 2009 yılından 2019 yılına kadar %24 artış göstermiştir. Bu artış yaklaşık kişi başına 6,7 kg’dır. Yine aynı yılları incelediğimizde; 2009 yılından 2019 yılına kadar plastik ambalajların geri dönüşüm hacmi %50 artmıştır. Geri dönüşüm hacmindeki bu artış, iyileşme olarak yorumlanabilir ancak yine de üretilen plastik ambalaj atıklarındaki artış miktarı daha fazla olduğu için geri

dönüştürülemeyen plastik ambalaj miktarı da artmıştır. Bu artış kişi başına yaklaşık 2,0 kg'dır (Eurostat,2021a).

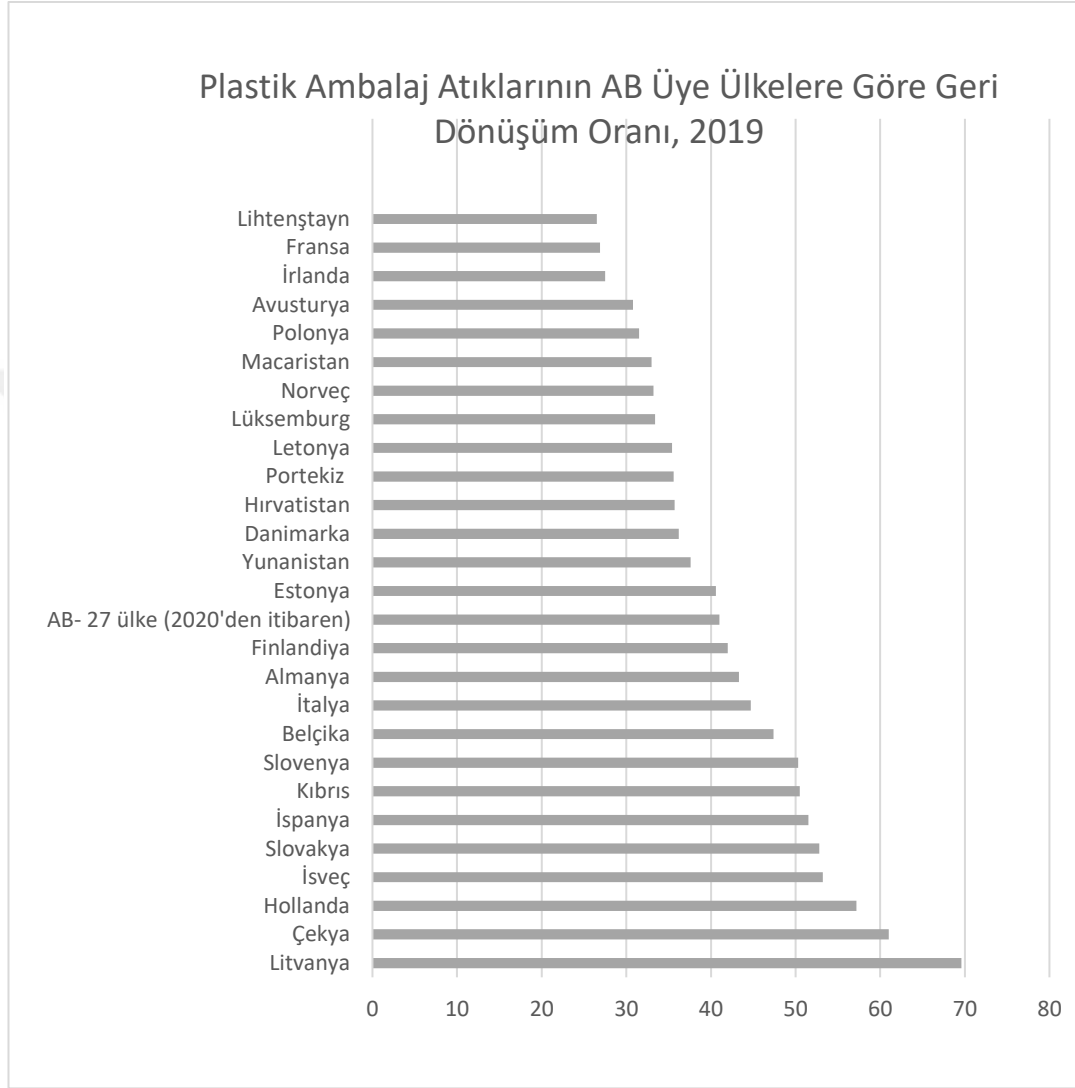
Şekil 1.2.: AB'de Plastik Ambalaj Atıklarının Geri Dönüşüm Oranının Gelişimi
(2006-2017)

(Kaynak: Eurostat, 2019)

2017 yılında plastik ambalaj atıklarının yaklaşık %42'si AB sınırları içerisinde geri dönüştürülmüştür (Şekil.1.2). Aşağıdaki Grafik 1.6.'da görüldüğü gibi, özellikle dokuz AB üye ülkesi bu atıkların yarısından fazlasını geri dönüştürmüştür. Bunlar: Slovenya (%50) , Kıbrıs (%51), İspanya (%52), Slovakya (%53), İsveç(%53), Hollanda (%57), Bulgaristan (%59, 2018 yılı verileri), Çekya (%61) ve %70 oranı ile Litvanya'dır. Bazı AB üye ülkeleri de plastik ambalaj atıklarının üçte birinden daha azını geri dönüştürmüştür. Bunlar: Malta (%11, 2018 yılı verileri), Fransa (%27), İrlanda (%28), Avusturya (%31), Polonya (%32) ve Macaristan (%33) (Eurostat, 2021b).

Grafik 1.6. : Plastik Ambalaj Atıklarının AB Üye Ülkelere Göre Geri Dönüşüm Oranı, 2019

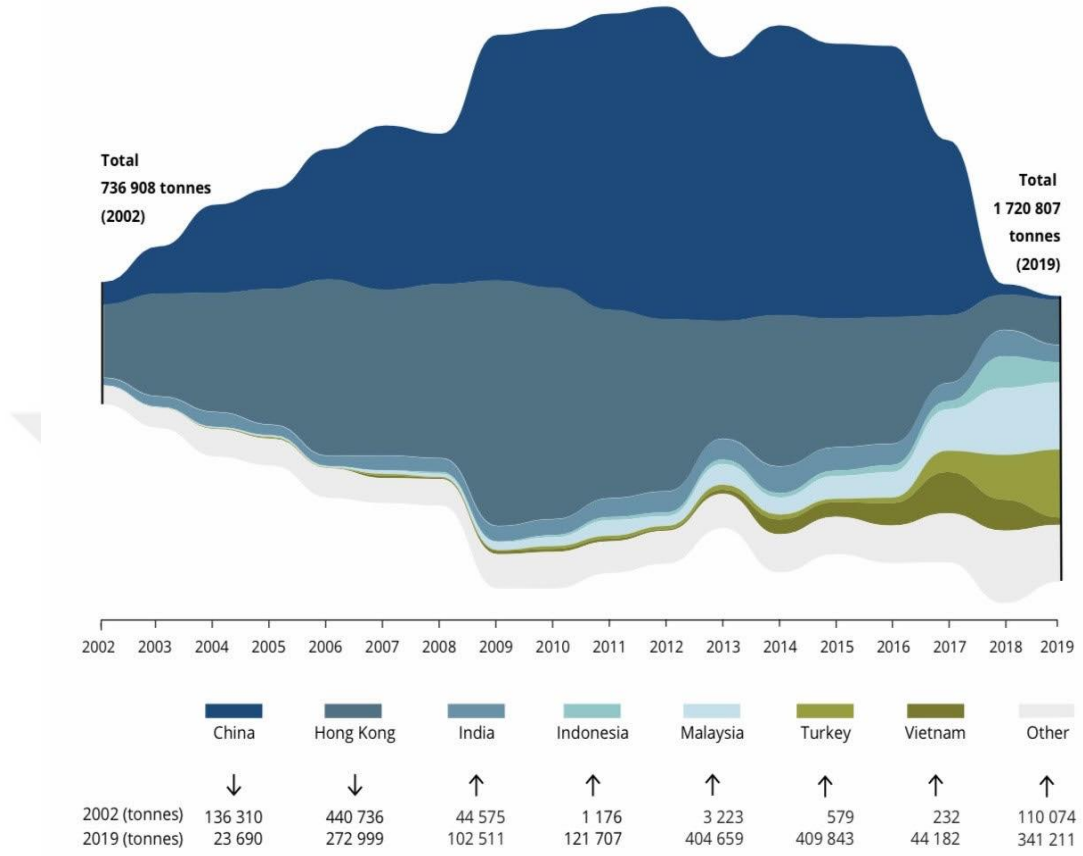
(Kaynak: Eurostat, 2021b)

3.3.2.1. AB’de Plastik Atık Ticareti

Plastik üretimindeki hızlı artış, plastik atıkların da artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda plastik atıkların yeniden kullanımı ve geri dönüşümü için talep de artmıştır. Plastik tüketimi çok olan ülkelerin kapasiteyi karşılayacak kadar geri dönüşüm tesisinin olmaması plastik atık ticaretini ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda plastik atık yığınlarının çevreye zarar verilmeden ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Özellikle 1990’lı yıllarda daha fazla görünür duruma gelen plastik atıklar, uluslararası ticarete de hızlı bir büyüme gerçekleştirmiştir (EEA,2021:24).

Avrupa, yetersiz geri dönüşüm kapasitesinden dolayı, Asya ülkelerine plastik atık ihraç etmektedir. Bu plastik atıkların çoğu, Şekil 1.3’ de görüldüğü gibi 2017 yılına kadar Çin ve Hong Kong’a ihraç edilmiştir (Şekil 1.3.). Ancak 2013 yılında Çin’de plastik atık ithalatına yönelik geçici bir kısıtlama gelmiştir. Daha sonra 2017 yılında Çin’de endüstriyel olmayan plastik atık ithalatını yasaklayan yeni düzenlemelerin gelmesi, AB’nin plastik atık ihracatını etkilemiştir. 2015 ve 2019 yıllarındaki değişimi incelediğimizde, Avrupa’da plastik atık ihracatı yarı yarıya azaldığı gözlenmektedir. Buna ek olarak, daha önce çoğunluğunun Çin’e yapıldığı plastik atık ihracatı, son yıllarda Endonezya, Vietnam, Tayland, Malezya ve Türkiye’ye doğru kayma eğilimindedir.

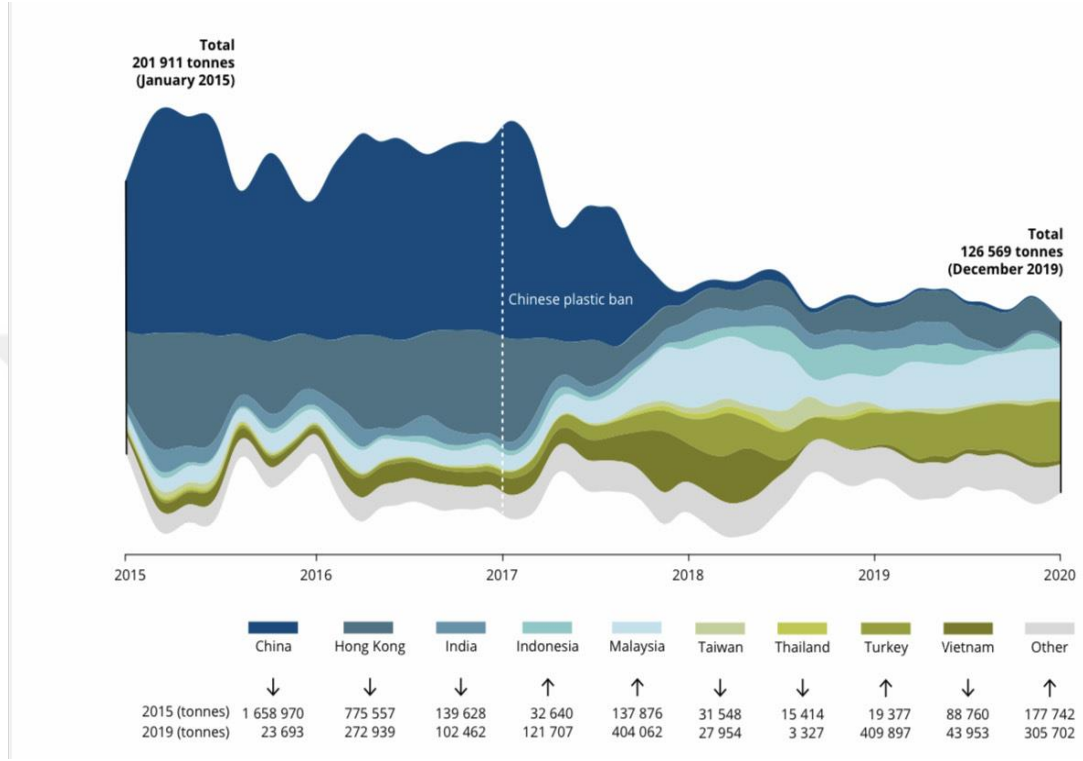
Şekil 1.3.: Alıcı Ülkelere Göre AB Plastik Atık İhracatı, Ton, 2002-2018

(Kaynak: Eionet Report- ETC/WMGE 2019/5)

Örneğin; Malezya'ya yapılan plastik atık ihracatı 2002 yılında 3.223 ton iken, 2015 yılında 137.876 tona yükselmiştir. 2019 yılında ise 404.659 tona yükseldiği görülmektedir. 2002 yılına göre kıyaslandığında neredeyse 140 kat artış olmuştur. AB'nin Türkiye ile yaptığı plastik atık ihracatı 2002 yılında 579 tondur. 2015 yılında ise 27 kat artış göstererek 15.414 tona ulaşmıştır. 2019 yılına baktığımızda ise 44.182 olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle 2017 yılından sonra ortaya çıkan bu ciddi artış, 2002 yılına göre kıyaslandığında neredeyse 77 kat artış göstermiştir (Şekil 1.4).

Şekil 1.4.: Alıcı Ükelere Göre AB Plastik Atık İhracatı, Ton, Ocak 2015– Nisan 2019

(Kaynak: Eionet Report- ETC/WMGE 2019/5)

AB, 2019 yılında plastik ambalaj atıklarının yaklaşık %41'ini AB sınırları içerisinde geri dönüştürülmüştür (Eurostat,2021b). Geri kalanını ise geri dönüştürülmesi için diğer ülkelere gönderip karşılığında ücret ödemektedir. AB plastik atık ihracatını sadece geri dönüşüm için yapıyor olsa da bu sistemin takibi ve denetlenmesi pek mümkün olmamaktadır (Erem,2021).

Birleşmiş Milletler Basel Sözleşmesi'ne bazı plastik atık türleri eklenmesi ile plastik atık ihraç etme seçeneği giderek zor olmaktadır. Basel Sözleşmesine eklenen bazı plastik türleri ve Çin'deki plastik atık ithalatına ilişkin son kısıtlamaların ardından AB'nin plastik atık ihracatının azalmasına sebep olabilir. Bu durum, Avrupa'da plastik atıkların yakılması ve çöpe atılması riskini arttırmaktadır. Bu bağlamda AB, yeniden

kullanım ve geri dönüşüm seçeneklerini arttırarak; plastik atıklarını yönetmek için döngüsel ve iklim dostu yollar bulmalıdır (EEA,2019:2).

AB'nin yaptığı plastik atık ihracatı, plastik çöplerini başka ülkelere yönlendirilmesi şeklinde yorumlanabilmektedir. Gönderdiği plastik atıkların akıbetini takip etmemesi bunu doğular nitelikte olsa da, AB'nin plastik atıklarını sadece geri dönüşüm amacı ile gönderilmesine izin verdiğini unutmamak gerekir (Erem,2021). Avrupa Çevre Ajansı da 2019 yılında yaptığı bir çalışmada *“AB'den ithal edilen plastik atıkların diğer ülkelerde nasıl yönetildiği konusunda çok az bilgi veya şeffaflık vardır”* diyerek bu konunun önemine vurgu yapmıştır (EEA,2019:2). Bu bağlamda AB, plastik atık ihraç ettiği ülkelerde, gönderilen atıkların akıbetini kontrol etmelidir. İhraç ettiği plastik atıkların gittiği ülkelerde, geri dönüşüm yapılmayarak, atıkların farklı yollarla bertaraf edildiğinin tespit edilmesi halinde buna karşı farklı tutumlar sergilenmelidir.

3.3.3. Döngüsel Ekonomi Eylem Planı ve Plastik Stratejisi

2015 senesinde AB, plastik atıkların her geçen gün daha büyük tehditler oluşturması üzerine “Döngüsel Ekonomi Eylem Planı” üzerinde anlaşma sağlamıştır. Uygulanacak bu eylem planı ile dört ana hedefe ulaşmak amaçlanmıştır. Bunlar;

- AB genelinde ortaya çıkan kentsel atıkların, 2030 senesine kadar geri dönüşüm oranının arttırılarak %65 seviyelerine çıkarmak;
- Geri dönüşümü sağlanamadığında gömülerek bertaraf edilen atıkların oranını 2030 senesine kadar %10'a düşürmek;
- 2030 senesine kadar, AB genelinde ortaya çıkan plastik ambalaj atıklarının geri dönüşüm oranını %75 seviyelerine çıkarmak
- Plastik dışında malzemeler kullanılarak üretilen ambalajlar için daha farklı hedefler belirlemek(Bostanoğlu,2020).

İlk Döngüsel Ekonomi Eylem Planı ile önemli bir başarı sağlanmıştır. Öyle ki, 2016 senesinde döngüsel ekonomiyle ilişkili olan sektörler AB genelinde 4 milyondan fazla istihdam sağlamıştır. Ayrıca geri dönüşüm, onarım gibi döngüsel işlevler 17.5 milyar euroluk yatırım çekerek ekonomiye toplamda 147 milyar euro gibi önemli bir

katma değeri sağlamıştır (EC, 2019 b:1). 2017'nin Aralık ayında, plastik ambalajların geri dönüşümü hususunda ise 2025 senesine kadar %50, 2030 senesine kadar ise %55 hedefleri belirlenmiştir (EEBd).

AB, Döngüsel Ekonomi Eylem Planı'nın başarılı olmasından sonra 2018 yılında Döngüsel Ekonomideki Plastikler için Avrupa Stratejisi'ni (A European Strategy for Plastics in a Circular Economy) açıklamıştır (EC, 2018a). Bu stratejiyle birlikte AB, plastik ürünlerin daha kaliteli malzemelerle ve geri dönüşümü daha kolay olacak şekilde üretilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu kapsamda getirilen kuralla birlikte, 2030 senesine kadar, AB pazarına girecek olan bütün plastik ambalajların geri dönüştürülebilmesi veya yeniden kullanılabilir olması zorunluluğu getirilmiştir (EC,2019a:7). Çevre kirliliğindeki en önemli faktörlerden biri olan tek kullanımlık plastik ürünlerin azaltılması ve kontrolünün çok güç olduğu mikroplastiklerin kullanımında kısıtlamaya gidilmesi kararları alınmıştır. Bu tedbirlerle birlikte, 2030 yılına gelindiğinde plastiklerin geri dönüşümü, 2015'e göre dört kat daha artacağı belirtilmiştir (Bostanoğlu, 2020:23).

AB'nin kabul ettiği Plastik Stratejisi, sanayi alanında uygulanan politikaların daha verimli olmasına, Avrupa'nın önem verdiği 2030 Sürdürülebilir Kalkınma hedeflerine ve Paris İklim Anlaşması hedeflerine ulaşılmasına önemli katkılar sunmakla birlikte Avrupa'nın döngüsel ekonomiye geçebilmesinde de kritik rol oynamaktadır (ECb).

3.3.3.1. Plastik Poşet Kullanımı

Plastik poşetler, Avrupa'da çöpe atılan ilk on eşyadan biridir. Hafif plastik taşıma torbaları genellikle bir kez kullanıldıktan sonra çöpe atılır. Fakat atılan bu poşetlerin doğal ortamda tamamen bozulmaları yüzyıllar sürer. Bu yüzden çöpe atılan plastik poşetler genellikle kara veya deniz hayvanları tarafından yutulur veya mikroplastiklere ayrılırlar. Her iki durumda da, insan ve hayvan besin zincirine girerler (ECc). AB genelinde, her bir vatandaşın yılda ortalama 200 plastik poşet kullandığı, bununla senede toplam 100 milyar plastik poşet kullanımına neden olduğu

bilinmektedir (EP,2015). Çevre üzerinde büyük bir kirliliğe sebep olan plastik poşetler, özellikle deniz kirliliğinin baş aktörlerinden birisidir. Bu kapsamda tedbirler almak zorunda kalan AB Konseyi, 2015 yılında Hafif Plastik Poşetlerin Tüketiminin Azaltılması Yönergesini yürürlüğe koymuştur. Yönerge üye devletlere bir takım sorumluluklar getirmektedir. Buna göre AB'ye üye olan devletler 2019 yılı sonuna kadar kişi başı poşet kullanımını 90 adet ile sınırlandırarak bu sayıyı 2025'e kadar 40'a kadar düşürmeye çalışacaktır. Bu hedefe ulaşma noktasında plastik poşetlerin kullanımının ücrete tabi tutulması bir çözüm yolu olarak uygulamaya konulmuştur (Directive EU 2015/720, L 115).

Tablo 1.1.: AB'de Plastik Poşet Kullanımının Azaltılmasına Yönelik Politika Araçları

Gönüllü Anlaşmalar Yoluyla Kısıtlama Yapan Devletler:	Almanya, Finlandiya
Plastik Poşet Kullanımı Yasaklayan Devletler:	Avusturya, Belçika, Fransa, İtalya, Polonya, Portekiz, Romanya
Vergilendiren ya da Ücretlendiren Devletler:	Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Estonya, GKRY, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Slovakya, Slovenya, Yunanistan

(Kaynak: Bostanoğlu, 2020:19-21)

AB'de plastik poşet kullanımını azaltmaya yönelik politika araçları, tablo 1.1.'de belirtildiği gibi farklı yöntemlerle yapılmaktadır. Bunlardan ilki; gönüllü anlaşmalar yoluyla kısıtlama yapmaktır. Bunu uygulayan ülkeler Almanya ve Finlandiya'dır. İkinci yöntem ise, plastik poşetlerin kullanımının yasaklanmasıdır. Bunu uygulayan ülkeler: Avusturya, Belçika, Fransa, İtalya, Polonya, Portekiz ve Romanya'dır. Plastik poşet kullanımını azaltmak için uygulanan üçüncü politika aracı ise plastik poşetleri vergilendirmek ya da ücretlendirmek yoluyla yapılmaktadır. Üye

devletlerin en çok tercih ettiği yöntem vergilendirme ya da ücretlendirmedir. 18 üye devlet ücretlendirme ve yahut vergilendirme yöntemini seçmiştir (Tablo1.1.). Ayrıca, Birleşik Krallık da AB'ye üye olduğu dönemde, 2015 yılında tek kullanımlık plastik poşetleri ücret karşılığında verilmesi kararını almıştır (Bostanoğlu, 2020:21).

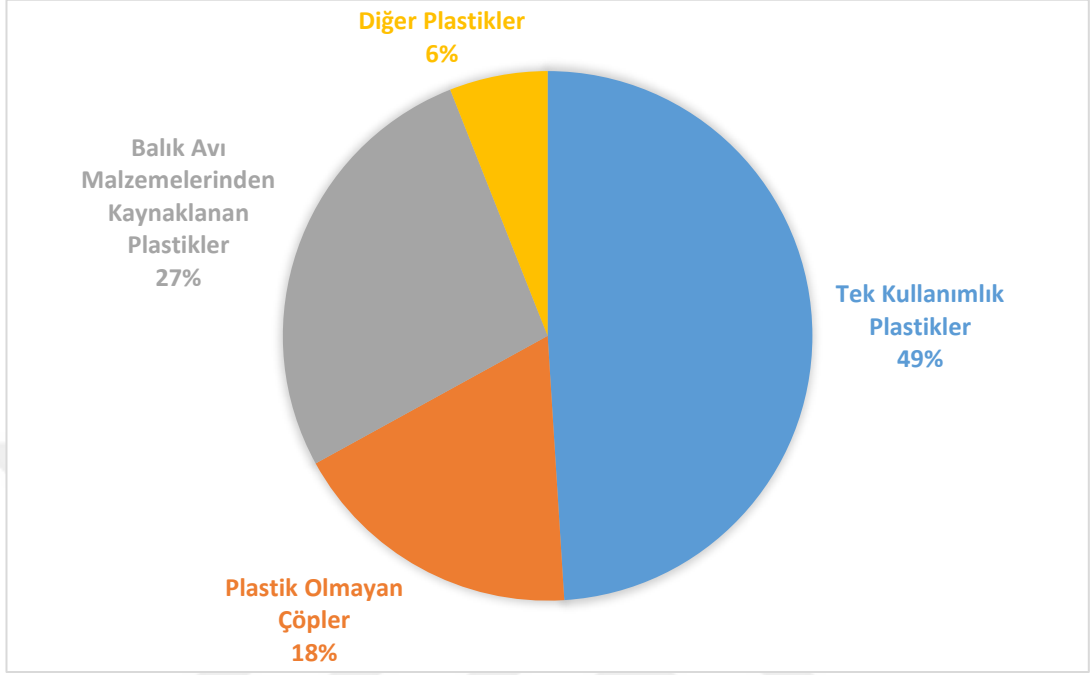
Buna ek olarak, aday ülkelerin plastik poşet kullanımını azaltmak için uyguladığı politika araçlarını incelediğimizde:

- Arnavutluk, 2018 yılında hafif plastik poşet kullanımı yasaklanmıştır (ÇSÇ, 2019:5).
- Sırbistan'da plastik poşet kullanımında vergilendirme mevcuttur (ÇSÇ, 2019:4).
- Karadağ'da tek kullanımlık plastik poşet kullanımı yasaklanmıştır (Novival,2020).
- Türkiye'de 2019 yılı itibari ile plastik poşet kullanımında ücretlendirme uygulanmaktadır (RG, 10 Aralık 2018, Sayı 0621).
- Kuzey Makedonya'da plastik poşet kullanımı yasaklanmıştır (Spasic,2019).

3.3.3.2. Tek Kullanımlık Plastikler Direktifi

Aşağıdaki grafik 1.7.'de görüldüğü gibi okyanuslardaki çöplerin çoğu plastik atıklardan oluşmaktadır. Bu atıkların neredeyse yarısı tek kullanımlık plastik çöplerinden kaynaklanmaktadır (Grafik1.7.). AB, tek kullanımlık plastiklerin okyanuslardaki tehdidini azaltmak amacıyla harekete geçmiştir. Böylelikle, AB Konseyi, 21 Mayıs 2019 tarihinde kabul ettiği yasaya göre, 2021 yılına gelindiğinde deniz ve okyanuslarda en çok rastlanan tek kullanımlık plastiklerin yasaklanacağını ilan etmiştir.

Grafik 1.7.: Okyanuslarda Bulunan Çöp Çeşitleri, 2016

(Kaynak: EC, 2018b:11)

2021 yılıyla birlikte AB’de plastik malzemelerin kullanıldığı bir takım ürünlere yasak getirilmiştir. Bunlara plastik tabak, bardak, çatal, kaşık, bıçak, plastik kulak temizleme çubukları ve plastik pipetler örnek olarak verilebilir (Council of Europe, 2019). Tek kullanımlık plastik direktifinde, AB üye ülkeleri, 2029’a kadar kullanılan plastik şişelerin %90 oranında toplanmasını taahhüt etmiştir. Yine bu direktif ile 2025 yılına kadar plastik şişelerin en az %25 oranında ve 2030 yılına kadar ise en az %30 oranında geri dönüştürülmüş içerikten olması gerektiği ifade edilmiştir (Directive EU,2019:37). Bu hedefler plastik malzemelerin çevreye verdiği zararı engellemek için son derece önemlidir. AB özellikle son yıllarda, plastik kirliliğini azaltmaya yönelik kararlılığını, çevre politikalarıyla desteklemiş; titiz bir şekilde hazırladığı strateji ve direktifleri ile plastik kullanımına yönelik hedefleri ortaya koymuştur.

SONUÇ

Çevre problemleri yalnızca bugünün değil geçtiğimiz dönemlerin de sorunu olmuştur. Tarih boyunca yaşanan savaşlar, sadece ekonomik çöküşe neden olmamış; çevresel kısımlara da sebep olmuştur. Ancak doğanın tahrip olması, ekonomik kayıp kadar öncelik görülmemiş; çoğunlukla arka planda tutulmuştur. Avrupa'nın tamamını etkileyen iki dünya savaşı sonrası ortaya çıkan sorunlar, devletleri daha da rekabete sokmuştur. Bu bağlamda ülkeler, ekonomik sıkıntıları gidermek amacıyla kalkınmaya çalışmışlardır. Savaş sonrası ekonomik sıkıntılarla baş başa kalan Avrupa, çevre sorunlarını ikinci plana atarak ayağa kalkmaya çalışmıştır.

İnsanların doğayı kullanmada ki sınır tanımayan istek ve aksiyonları, çevrenin her geçen gün daha çok tahrip olmasına neden olmuş ve çevreyle ilgili sorunların küresel boyutlarıyla ele alınma mecburiyetini doğurmuştur. 1760'lı yıllarda buhar gücüyle çalışan makinelerin icadı ile İngiltere'den başlayarak, önce Avrupa'ya daha sonra tüm dünyaya yayılan Sanayi Devrimi ve iki dünya savaşı sonrası oluşan Soğuk Savaş dönemi, iki kutuplu dünyada ülkeler arası üretim rekabetini doğurmuştur. Bu rekabet sonucu, kaynakların hesapsızca kullanılması, büyük çevre sorunlarının oluşmasına neden olmuştur. Ana akım Uİ teorilerine kıyasla yeni bir teori olan yeşil teori düşünceleri de, böyle bir ortamda meydana gelmeye başlamıştır. Yeşil teori, insanların doğa üzerinde üstünlük kurmaya çalıştığı sistemi eleştirerek ve insan merkezli yaklaşıma karşı çıkarak, doğa merkezli yaklaşımı savunmaktadır.

Hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak gıda kaynaklarının hızla tükenmesi; hem sanayi hem de evsel atıkların hızla artarak doğaya karışması gibi sorunlar, 1970'li yıllarda bilimsel bir mecrada oluşturulan "Büyümenin Sınırları" raporunda dile getirilmiş; gelecekte beklenen olası tahminler yapılmıştır. Yeşil teorinin en köklü eserlerinden biri olarak gösterilen bu rapor, eğer dikkate alınsaydı, günümüz de daha farkı bir tablo olabilirdi. O dönemler sadece ulusal mecrada tartışılan çevre sorunları görmezden gelinemeyecek kadar artınca, küresel bazda sesler de yükselmeye

başlamış; Stockholm Çevre Konferansı, ilk küresel girişim olarak dünyaya sesini duyurmuştur.

Çevre sorunları 1970'lerin başına kadar Avrupa Birliği tarafından büyük ölçüde göz ardı edilmiş olsa da, 1972 yılındaki Stockholm Çevre Konferansının getirdiği küresel çağrıya kayıtsız kalamamışlardır. Avrupa Birliği'nin bu konferanstan etkilenecek çevre çalışmalarına başladığı söylenebilir. AB'nin başlarda çevresel sorunlarıyla ciddi ilgilenmemesinin sebebi, savaş sonrası Avrupa'da barış sağlanmasına önem vererek; ekonomik bir birlik olmaya öncelik vermesidir. Bu yüzden, kurucu anlaşmalarda da çevre konusuna öncelik verilmemiştir. Ancak daha sonra birliğin ekonomik bütünleşmeyle kalmayıp siyasi ve sosyal birlik olma yönündeki çalışmaları, ortak bir çevre politikası hazırlamasına olanak sağlamıştır.

AB açısından çevre konusunu ele aldığımızda Avrupa Tek Senedinin önemli bir yeri olduğunu görmekteyiz. Çevre meseleleri AB gündemine ilk kez ATS ile girmektedir. Daha sonra imzalanan Maastricht Antlaşması ile ise çevre politikaları artık AB'nin öncelikleri arasında yer almaya başlamıştır. Ekonomik rekabetin had safhaya çıktığı dönemlerde çevresel felaketlerin arttığına farkına varan AB, Amsterdam Antlaşması ile sürdürülebilir kalkınma anlayışını kendisine ilke olarak benimsemiştir. Bu kapsamda AB, Kalkınma Stratejisini 2001 yılında yayımlayarak kabul etmiştir. 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile de sürdürülebilir ekonominin, Avrupa'da tesis edilmesinin önemi tekrar vurgulanarak çevre politikalarının uygulanmasına yönelik finansman sağlanmasının yolu açılmıştır. Ayrıca, çevre konusunda Lizbon ile gelen diğer bir düzenleme; uluslararası işbirliğinin önü açılmasıdır.

Daha kesin çözümler bulabilmek adına ortak çevre politikaları üretmeyi hedefleyen AB, bu kapsamda kendisine çevre politikalarıyla ilgili bir takım ilkeler belirlemiştir. Bunlar; kirleten öder, ihtiyatlılık, kaynaktan önleme, bütünleyicilik, yüksek seviyede koruma, önleyicilik ve hizmette halka yakınlık ilkeleridir. Ayrıca, dönemlere ayırarak uyguladığı çevre eylem programlarıyla AB'nin, hem sahip olduğu

normlar hem de uluslararası arenadaki yeri ile çevre konusunda küresel çözümler bulma ve gerçekleştirme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

En önemli çevre sorunlarından biri atık sorunudur. Özellikle plastik atıkların doğada yüzyıllarca yok olmadan kalması, bu atık kirliliğini daha ciddi boyutlara taşımaktadır. Çoğunlukla hayvanlar tarafından yutulan plastikler, ekosisteme zarar vermekte ve ciddi sağlık sorunlarına sebep olmaktadır. Ucuz, hafif ve dayanıklı olmasından dolayı hayatımızın her alanına giren plastikler; sel ve rüzgârlar aracılığıyla kilometrelerce öteye taşınarak çoğunlukla okyanuslarda birikmektedir. İnsan yaşamının olmadığı kutuplarda bile plastik atıkların görülmesi, bu olayın ciddiyetini gözler önüne sermektedir.

Tüketilen plastiklerin pek çoğu geri dönüştürülememektedir. Çoğu bilim insanı, kontrolsüz bir şekilde gerçekleştirilen plastik kullanımının, büyük çevresel yıkımlara neden olabileceğini belirtmektedir. Dünyada plastik üretimi ve tüketimine müdahale edilmediği takdirde, olumsuz çevre senaryoları ile karşılaşmamız muhtemeldir. Çok değil sadece 30 sene sonra bile plastik üretiminde 2000 milyon tona ulaşılacağı tahmin edilirken, plastik kullanımına ilişkin kısıtlamaların yeni yeni konuşulması şaşırtıcıdır.

Avrupa Komisyonu, plastik konusu hakkında politika üretirken nasıl hareket edileceği üzerine, 2018 senesinde Plastik Stratejisini yayınlamıştır. Bu stratejide AB'nin on yıl içerisinde plastik kullanımı ve yönetimi ele alınmaktadır. Plastiklerin neden olduğu kirliliği engellemek için tüketim hızını düşürmek ve bir takım tek kullanımlık plastiklerin kullanımını yasaklamak gibi çözüm önerilerinin sunulduğu Plastik Stratejisi'nde, geri dönüşüm odaklı çözümler ve problemi kaynağından yok ederek atıkların önlenmesi savunulmaktadır. Yani 2018 yılında yayınlanan bu stratejiye göre; Avrupa, geri dönüşümü mümkün olan plastik ürünleri kullanarak plastik kirliliğini azaltmalı ve zamanla bu plastik ürünlerin yerine kullanılabilecek alternatif seçenekler bulmalıdır(Rodrigo,2017). Yayımlanan plastik stratejisi kapsamında, 2030 senesine kadar AB pazarında kullanılan tüm ambalajların geri

dönüştürülerek tekrar kullanılabilir bir hale getirilmesi hedeflenmektedir (EC,2019a:7).

Plastik stratejisi ve tek kullanımlık plastikler direktifi henüz çok yeni olduğundan, başarılı olup olmadığını ifade etmek için erken olabilir. Ancak, 2019 yılında dünya genelinde plastik üretim hacmi artarken, AB'nin plastik üretim hacmini bir önceki yıla göre yaklaşık 4 milyon ton azaltması, AB'nin plastik stratejisinde başarılı olacağını gösteren önemli bir ipucu niteliğindedir. Çevre için önemli olan bu yeni düzenlemeler, 1987 yılında "Ortak Geleceğimiz" adlı raporda anlatılmak istenildiği gibi, "ekonomi ve çevrenin bağlantısız şekilde ilerleyemeyeceğini ve gelecek kuşakları çevresel sorunlarla baş başa bırakmamak için ekonomik büyüme arzusunun frenlenmesi gerekliliğini" gözler önüne sermiştir. AB'nin plastik politikaları, her ne kadar geç kalınmış olsa da olumlu bir adımdır. Ancak AB'nin bu başarısı, ne yazık ki plastik atık ticaretinde geçerli olmayabilir.

Paris Konferansında gelişmiş ülkelerin, çevre sorunlarının ana aktörü olduğu belirtilmiştir. Bu durum, AB'nin plastik atık ticaretinde de kendini göstermektedir. Şöyle ki, genelde Asya ülkelerine giden plastik atıklar, gittikleri ülkede çevresel sorunlara yol açmaktadır. AB, her ne kadar geri dönüşüm şartı ile plastik atık ticareti yapsa da, atıkları gönderdikten sonra takibini yapmamaktadır. Avrupa Çevre Ajansı'nın da belirttiği gibi, *"AB'den ithal edilen plastik atıkların diğer ülkelerde nasıl yönetildiği konusunda çok az bilgi veya şeffaflık vardır"* ifadesi, bu çıkarımı doğrular niteliktedir. Ancak getirilen plastik stratejisi ile birlikte, AB'nin geri dönüşüm oranının 2030'a kadar % 65 arttırma hedefi, AB'nin plastik atık ticaretini de etkileyecektir.

Sonuç olarak, ekonomik bir birlik olarak toplanan ve oluşan AB, başlarda çevre sorunlarını gündemine almamaktaydı. AB, ekonomik olarak büyümeye öncelik gösterip, çoğunluğu gelişmiş ülkelere giden plastik atıkların bir birlik olarak kendini gösterdi. Yeşil teori ise 'üretim ve tüketim aç olan insan merkezli dünya düzenine' karşı olarak eleştirel bir bakış açısıyla kendini göstermiştir. Bu bağlamda AB'nin, başlangıçta yeşil teori ile aynı görüşte olmadığı aşikârdır. Ancak AB, başlarda çevre politikalarına çok

öncelik vermese de daha sonra Brundtland Komisyonunda belirtildiği gibi “ekonominin ve çevresel sorunların birbirinden bağımsız bir şekilde ilerleyemeyeceğini” anlamıştır. Bu bağlamda çevreye de duyarlı bir büyüme yoluna giderek sürdürülebilir kalkınma yolunu seçmiştir. Ekolojik modernleşmenin en önemli yansımalarından biri olan AB, ekonomik olarak gelişmekten ve üretmekten hiç vazgeçmemiş; ancak bunu çevreye en az zararla yapmak için politikalar geliştirmiştir. Hem ekonomik kalkınmaya önem veren; hem de çevreye duyarlı bir ekolojik hassasiyetle ilerleyen AB, her geçen yıl çevreyle alakalı yeni düzenlemeler yaparak, üye devletleri, aday ülkeleri yönlendirmekte ve Avrupa’dan başlayarak tüm dünyaya örnek olmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, U. “Bakalit: İlk Sentetik Plastik”, uralakbulut.com (Kişisel Web Sayfası) çevrimiçi: <https://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2016/01/BAKAL%c4%b0T-%c4%b0LK-SENTET%c4%b0K-PLAST%c4%b0K-25-OCAK-2016.pdf>, 228.10.2021
- AKDUR, R. : 2005 Avrupa Birliği ve Türkiye Çevre Koruma Politikaları: Türkiye’nin Avrupa Birliğine Uyumu, **Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını**, Ankara, s. 1-235, çevrimiçi:<https://www.recepakdur.com/media/1282/03-c-evre-koruma-politikalari-ve-tu-rkiye-nin-avrupa-birlig-ine-uyumu-ankara-u-niversitesi-a-t-a-ve-u-m-aras-tirma-dizisi-23.pdf>, 27.08.2021
- AKSOY M., ŞENTÜRK , S. , H. : 2013 “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Çerçevesinde Çevre Faslı Ve Mevzuatı”, **Uluslararası Katılımlı Çevre Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Editör: İhsan Günaydın, Duygu Özdeş, Gümüşhane. ss. 253-261, çevrimiçi: <https://www.cekud.org.tr/wp-content/uploads/CevreSempozyumuBildirilerKitabi.pdf>, 18.08.2021

- AKSU, C.:2011 **Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre**, Güney Ege Kalkınma Ajansı
- ALADA, A.,
GÜRPINAR, E,
BUDAK, S.:2012 “Rio Konferansı Üzerine Düşünceler”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 0 (3-4-5), çevrimiçi:
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyyasal/issue/624/6250>,
27.5.2021
- ALIM, M. : 2006 “Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Türkiye’de Çevre ve İlköğretimde Çevre Eğitimi”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 14 c., S. 2, s.599-616
- Alliance To End Plastic Waste “Denmark, Germany, and France, HolyGrail 2.0”, Alliance To End Plastic Waste, online:
<https://endplasticwaste.org/en/our-work/plastic-waste-free-communities/holy-grail>, 26.11.2021
- ANDRADY, A. L.: 2011 “Microplastics in the Marine Environment”, **Marine Pollution Bulletin**, 62(8), pp.1596–1605, doi:10.1016/j.marpolbul.2011.05.030

ARI, T., GÖKPINAR, F.:2019 “Green Teory in International Relations”, **Teories of International Relations II**, Ed. by. Tayyar Arı, Elif Toprak, Eskişehir, Anadolu Universty

ARI, T.:2018 **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Bursa, Aktüel Yayınları

ASBV: “Sıfır Toplamlı Oyun”, Ankara Sosyal Bilimler Vakfı, çevrimiçi: <http://www.sosyalbilimlervakfi.org/tr/sozluk/sifir-toplamli-oyun/>, 10.07.2021

ASLAN, R.:2018 “ Mikroplastikler: Hayatı Kuşatan Yeni Tehlike”, **Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi**, C.6, S.66, s.61-67

ATAMAN, B:2020 Degrowth As A New Paradigm in Economic And Social Theory, **Aurum Journal of Social Sciences** , 5 (2) , p. 97-108 , online: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aurum/issue/58103/823195>, 07.06.2021

AYDIN, A. H, ÇAMUR, “Avrupa Birliği Çevre Politikaları ve Çevre Eylem Programları Üzerine Bir İnceleme”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler** Enstitüsü Dergisi, 7 c., S. 13, s.21-44
Ö.:2017

AYTAMAM, O. 2018: “Okyanuslar ve denizlerimizde 5 trilyonu aşan plastik parçasının yüzdüğünü biliyor muydunuz?”, **The Deloitte Times**, ss.51-53, çevrimiçi: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/the-deloitte-times/okyanuslar-ve-denizlerimizde-5-trilyonu-asan-plastik-parcasinin-yuzdugunu-biliyor-muydunuz.pdf>, 06.11.2021

BALKAYA, F.:2012 “Çevreci Hareketlerin Ekolojik Yurttaş Oluşturmadaki Rolü”, **II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu 1-2 Ekim 2012**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, p.148-154, çevrimiçi: <https://independent.academia.edu/FatihBalkaya>, 05.10.2021

BENSON, D., JORDAN, “Environmental Policy: Protection and Regulation”
A.:2015 (Eds)James D. Wright, **International Encyclopedia of the Social &Behavioral Sciences**, 2nd edition, Vol 7. Oxford: Elsevier. pp. 778–783
ISBN: 9780080970868

BERGMANN, M.,
MÜTZEL, S.,
PRİMPKE, S.,
TEKMAN, M. “White and wonderful? Microplastics prevail in snow from the Alps to the Arctic”, **Science Advances**, V.5, I.8, pp.1-11, doi:10.1126/sciadv.aax1157

BİLGİN, A.A.:2016 “Çevre Politikası”, **Avrupa Birliği Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, (ed.) Belgin Akçay, İlke Göçmen, Ankara, Seçkin Yayınları, s.597-616

BLACKSELL, M.:1994 “Environmental Policies and Resource Management ”, M. Blacksell and A.M. Williams (Eds) **The European Challenge**, Oxford: Oxford University Press, pp. 323-342.

BOOKCHIN, M.:1994 **Özgürlüğün Ekolojisi**, (Çev.), Alev Türker, İstanbul, Ayrıntı Yayınları

BOSTANOĞLU,
N.M.:2020 “İKV Değerlendirme Notu: AB ve Türkiye’de Plastiklerin Geleceği”, **İktisadi Kalkınma Vakfı**, çevrimiçi: https://www.ikv.org.tr/images/files/AB_VE_TURKIYEDE_PLASTIKLERIN_GELECEGI_1012.pdf, 21.11.2021

- BROWNY.I:2014 **Defining Sustainable Development for Our Common Future: A History of the World Commission on Environment and Development (Brutdland Commision)**, first published, London, Routledge
- BUDAK S. , YILDIRIM U. : 2010 “Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası”, Ed: Muhsin Kar, **Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye, Ortak Politikaların Oluşturulması ve Uyumlaştırılması**, Bursa, Ekin Yayınevi, s. 337-378
- BUDAK, S. Çevre Politikası ve Hukuku, İÜAUZEF (İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi),
online:http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kamuy%C3%B6netimi_ue/cevrepolvehuk.pdf, 20.09.2021
- BUDAK, S. : 2004 “Uluslararası Çevre Düzenlemeleri Bağlamında Politika Adalet ve Kalkınma”, Ed: Uğur Yıldırım, Mehmet C. Marin, **Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar**, İstanbul, Beta Yayınları, ss. 385-430

BUDAK, S.:2000 **Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası**, 1.bs, İstanbul, Buke Yayınları

COLBORN, T., “Epidemiological Analysis of Persistent Organochlorine
SMOLEN, M. J. :1996 Contaminants in Cetaceans”, **Reviews of Environmental Contamination and Toxicology**, V. 146, Springer, New York, p.91-172, doi:10.1007/978-1-4613-8478-6_4

COR “About”, The EU's Assembly of Regional and Local Representatives, European Committee of the Regions, online: <https://cor.europa.eu/en/about/Pages/default.aspx>, 17.09.2021

Council Directive Official Journal L 175, 05/07/1985, çevrimiçi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31985L0337&from=EN>, 4.09.2021
85/337/EEC of 27 June
1985 on the assessment of
the effects of certain
public and private
projects on the
environment

Council of Europe: 2019 “Council adopts ban on single-use plastics”,
<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/05/21/council-adopts-ban-on-single-use-plastics/>, 29.11.2021

CPS: 2012 Atık Yönetimi Hakkında AB Müktesebat Rehberi, İstanbul & Brüksel, çevrimiçi:
https://www.mess.org.tr/media/filer_public/6b/58/6b583c70-1daa-4bc5-96b5-9c988df39db1/mess_atik_yonetimi_ab_mevzuat_rehberi.pdf, 20.10.2017

ÇAMURCU, H.:2005 “Dünya Nüfus Artışı ve Getirdiği Sorunlar”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Haziran-Aralık, 87-105

ÇERÇİ, E. : 2011 “Çevre Hukukunun Temel İlkeleri”, **Anahtar Dergisi**, Haziran, s. 20- 23

ÇSÇ: 2019 Atık Yönetimi Hakkında AB Müktesebat Rehberi, İstanbul & Brüksel, çevrimiçi:
https://www.mess.org.tr/media/filer_public/6b/58/6b583c70-1daa-4bc5-96b5-9c988df39db1/mess_atik_yonetimi_ab_mevzuat_rehberi.pdf

[1daa-4bc5-96b5-](#)

[9c988df39db1/mess_atik_yonetimi_ab_mevzuat_rehberi.pdf](#)

, 20.10.2017

D'ALISA,G., **Degrowth, A Vocabulary For A New Area**, Routledge,
DEMARIA, F., KALLIS ISBN: 9781138000773
G.: 2015

DAĞ, A.E.:2009 **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, 3. bs, İstanbul,
Ağaç

DAĞDEMİR Ö.:2015 **Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal
Politika Arayışları**, Gazi Kitapevi, Ankara

DE SOUZA “Microplastics as an Emerging Threat to Terrestrial
MACHADO, A. A., Ecosystems” **Global Change Biology**, 24(4), pp. 1405–
KLOAS, W., ZARFL, 1416, doi:10.1111/gcb.14020
C., HEMPEL, S.,
RILLIG, M. C. : 2018

DE WİT, W.,
HAMILTON, A.,
SCHEER, R., STAKES,
T., ALLAN, S.: 2019

“Plastik Kirliliğini Hesap Verebilirlik Yoluyla Çözmek”,
WWF, çevrimiçi: <https://www.wwf.org.tr/?8580/Cozum-Hesap-Verilebilirlik-Basin-Bulteni>, 28.10.2021

DEFRA: 2018

“Environmental Principles and Governance after the United Kingdom leaves the European Union Consultation on environmental principles and accountability for the environment”, **Department for Environment Food and Rural Affairs**, May 2018, London, p.1-66, online: <https://consult.defra.gov.uk/eu/environmental-principles-and-governance/>, 30.08.2021

DEGROWTH

“What is Degrowth?”, çevrimiçi: <https://www.degrowth.info/en/degrowth-definition/>, 07.07.2021

DEMİR Ö.:2015

Bilim Felsefesi, İstanbul, Sentez Yayıncılık

DEMİRTAŞ N.: 2011

Turizm ve Çevre, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları,
ISBN: 978-975-482-944-0

DENİZLİ, A. , YAVUZ, “Mikroplastikler ve Dünyamız”, **TÜBA-Günce Dergisi**,
H. : 2017 (55), ss.64- 66, çevrimiçi:
https://www.bioreglab.org/site/assets/files/1724/gu_nce_kasim_2017.pdf, 08.11.2021

DERNEK, K. O, TIRAŞ, “Yurttışlığı Yeniden Düşünmek: Ekolojik Yurttışlık
G.:2020 Üzerine Bir Düşünce”, **Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi**, 5 c., S.2, s.745-772, DOI:
10.30784/epfad.739676

DERRAIK, J. G.: 2002 “The Pollution of the Marine Environment by Plastic Debris:
a Review”, **Marine Pollution Bulletin**, V.44, I.9, pp.842–
852, ISSN 0025-326X, doi:10.1016/s0025-326x(02)00220-5

DG ENV “Directorate-General Environment”, European Commission,
online:
https://ec.europa.eu/info/departments/environment_en,
11.09.2021

DINAN, D. : 2008 **Avrupa Birliği Tarihi**, Çeviren: Hale Akay, 1.bs, İstanbul,
Kitap Yayınevi, ISBN: 975 978-975-6051-90-0

DIRECTIVE (EU)
2015/720 OF THE
EUROPEAN
PARLIAMENT AND
OF THE COUNCIL of
29 April 2015

Directive (EU) 2015/720 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2015 amending Directive 94/62/EC as regards reducing the consumption of lightweight plastic carrier bags, Official Journal the European Union L 115/11, 6.5.2015, online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32015L0720>, 22.11.2021

DIRECTIVE (EU) The European Parliament, online:
2019/... OF THE <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/PE-11-2019-REV-1/en/pdf>, 20.11.2021
EUROPEAN
PARLIAMENT AND OF
THE COUNCIL of 5 June
2019 on the reduction of
the impact of certain
plastic products on the
environment

DOĞAN, S., Tüzer,
M.:2011

“Küresel İklim Değişikliği ile Mücadele: Genel Yaklaşımlar ve Uluslararası Çabalar”, **Sosyoloji Konferansları**, S. 44, s.157-194

DUNCAN, E.M.,
BOTTERELL Z.L.R.,
BRODERICK, A.C.,
GALLOWAY, T.S.,

“A Global Review of Marine Turtle Entanglement in Anthropogenic Debris: A Baseline for Further Action,” **Endangered Species Research**, no. 36 (December 11, p.431-448

LINDEQUE, P.K.,
NUNO,A., GODLEY, J.:
2017

DUNLAP,R.E., “Environmental Problems”, çevrimiçi:
ANDREW, K. J.: 2012 DOI:[10.1002/9780470670590.wbeog174](https://doi.org/10.1002/9780470670590.wbeog174),
https://www.researchgate.net/publication/269409535_Environmental_Problems, 19.06.2021

DURU B. : 2007 “Avrupa Birliği Çevre Politikası”, Ed: Çağrı Erhan, Deniz
Senemoğlu, **Avrupa Birliği Politikaları**, Ankara, İmaj
Yayınevi,
https://www.researchgate.net/publication/277062424_Avrupa_Birligi_Cevre_Politikasi, çevrimiçi: 26.08.2021

EC: 2018b “COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT
IMPACT ASSESSMENT: Reducing Marine Litter: action
on single use plastics and fishing gear, Accompanying the
document, Proposal for a Directive of the European
Parliament and of the Council on the reduction of the impact
of certain plastic products on the environment”, European
Commission, online: [https://eur-
lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:4d0542a2-6256-
11e8-ab9c-](https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:4d0542a2-6256-11e8-ab9c-)

[01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF#page=12,](https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:4d0542a2-6256-11e8-ab9c-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF#page=12)

20.11.2021

EC: 2018b

“COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT
IMPACT ASSESSMENT: Reducing Marine Litter: action
on single use plastics and fishing gear, Accompanying the
document, Proposal for a Directive of the European
Parliament and of the Council on the reduction of the impact
of certain plastic products on the environment”, European
Commission, online: [https://eur-
lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:4d0542a2-6256-
11e8-ab9c-
01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF#page=12,](https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:4d0542a2-6256-11e8-ab9c-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF#page=12)
20.11.2021

EC: 2021

“Annual Activity Report 2020 DG ENVIRONMENT ”,
online: [https://ec.europa.eu/info/system/files/annual-activity-
report-2020-environment_en.pdf](https://ec.europa.eu/info/system/files/annual-activity-report-2020-environment_en.pdf), 13.09.2021

EC: 1996

“Taking European Environment Policy into the 21st
Century: A Summary of the European Commission's
Progress Report and Action Plan on the Fifth Programme of
Policy and Action in Relation to the Environment and
Sustainable Development”, **Office for Official Publications
of the European Communities**, Luxembourg, s.8, ISBN

92-827-6627-6, online:

<http://aei.pitt.edu/37036/1/Taking.Eur.Env.Policy.pdf>,

27.08.2021

EC: 2010

“Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth”, European Commission, COM(2010) 2020 final, online: <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/com-2010-2020-europe-2020>, 03.12.2021

EC: 2018a

“COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS: A European Strategy for Plastics in a Circular Economy”, European Commission, Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0028&from=PT>, 28.10.2021

EC: 2019a

Communication from the Commission to the European Parliament, The European Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, The European Green Deal, Brussels, 11.12.2019 COM(2019) 640 final, online: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/european-green-deal-communication_en.pdf, 15.09.2021

EC: 2019b “Closing the loop: Commission delivers on Circular Economy Action Plan”, European Commission, online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_1480, 28.11.2021

ECa: “Paris Agreement”, çevrimiçi: https://ec.europa.eu/clima/policies/international/negotiations/paris_en, 05.06.2021

ECb: “Plastics Strategy”, European Commission, online: https://ec.europa.eu/environment/strategy/plastics-strategy_en#ecl-inpage-360, 10.11.2021

ECc: “Plastics Bags”, European Commission, https://ec.europa.eu/environment/topics/plastics/plastic-bags_en, 22.11.2021

ECKERSLEY, R.: 2004 **The Green State: Rethinking Democracy and Sovereignty**, Cambridge, MIT Press

- ECKERSLEY, R.:2013 “Green Theory” **International Relations Theories: Discipline and Diversity**. Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, Oxford, Oxford University Press
- EEA “Prevention Principle”, European Environment Agency, online, <https://www.eea.europa.eu/help/glossary/eea-glossary/prevention-principle>, 07.08.2021
- EEA : 2021 “Plastic, the circular economy and Europe's environment”, EEA Report No 18/2020, online: file:///C:/Users/M4-2021/Downloads/TH-AL-20-025-EN-N%20Plastics-%20the%20circular%20economy...%20(1).pdf , 25.11.2021
- EEA: 2019 “The Plastic Waste Trade in the Circular Economy”, European Environment Agency, doi: 10.2800/220248
- EEBa “Membership”, EEB European Environmental Bureau, online: <https://eeb.org/membership/about-membership/>, 09.09.2021

- EEBc “What We Do”, EEB European Environmental Bureau,
online: <https://eeb.org/work-areas/>, 10.09.2021
- EEBd “Waste Prevention”, European Environmental Bureau,
online: <https://eeb.org/work-areas/resource-efficiency/waste-recycling/>, 29.11.2021
- EHRLICH, P.R.:1976 **Nüfus Bombası**, Çeviren: Nurullah İ. Tolon, Ayyıldız
Matbaası, Ankara
- EIB “Who We Are”, European Investment Bank,
online: <https://www.eib.org/en/about/index.htm>, 10.09.2021
- Eionet Report- “Plastics waste trade and the environment”, online:
ETC/WMGE 2019/5 <https://www.eionet.europa.eu/etcs/etc-wmge/products/etc-reports/plastics-waste-trade-and-the-environment>,
26.11.2021
- ENDL, A., BERGER, G. ESDN Quarterly Report N°32, “The 7th Environment
:2014 Action Programme: Reflections on sustainable development
and environmental policy integration”, **European
Sustainable Development Network (ESDN)**, pp.1-49,
çevrimiçi:

https://www.esdn.eu/fileadmin/ESDN_Reports/2014-March-The_7th_Environment_Action_Programme.pdf, 1.09.2021

Environment action programme to 2030 EC Environment action programme to 2030, European Commission, online: https://ec.europa.eu/environment/strategy/environment-action-programme-2030_en, 22.09.2021

ERCKERSLEY, R.:2016 “Yeşil Teori” Çeviren: Özge Kelekçi, Tim Dunne, Milja Kurkii Steve Smith (der), **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik**, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları

ERÇANDIRLI, Y.: 2014 “Yeşil Teori”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, (ed.) Ramazan Gözer, İstanbul, İletişim Yayınları, s.493-515

EREM: 2021 “ Plastik atık ticareti nedir, Türkiye nasıl en çok atık alan ülkelerden biri oldu?”, BBC, çevrimiçi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57142579>, 24.11.2021

ESENSOY ŞAHİN. F.B., “Güneydoğu Karadeniz Rize Sarayköy Plajında Plastik
Kirliliği”, **Aquatic Research**, 1(3), ss.127-135, DOI:
ÜLGEN, A. : 2018 10.3153/AR18014

EUa “Environment: Towards a greener and more sustainable
Europe”, online: https://europa.eu/european-union/topics/environment_en#:~:text=protect%2C%20conserve%20and%20enhance%20the,risks%20to%20health%20and%20wellbeing, 05.08.2021

EUR-Lex “Environment” online:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:a15000#document1>,
18.08.2021

European Parliament: “EU Restricts the Use of Plastic Bags to Protect the
2015 Environment”online:
<https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/priorities/fighting-plastic-pollution/20150328STO38904/eu-restricts-the-use-of-plastic-bags-to-protect-the-environment>,
21.11.2021

- EUROSTAT: 2019 “How much plastic packaging waste do we recycle?”,
çevrimiçi: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/ddn-20191105-2>, 24.10.2021
- EUROSTAT: 2021a “EU recycled 41% of plastic packaging waste in 2019”,
çevrimiçi: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/ddn-20211027-2>, 23.11.2021
- EUROSTAT: 2021b “Recycling rates of packaging waste for monitoring
compliance with policy targets, by type of packaging”,
çevrimiçi:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ENV_WASP_ACR_custom_1512763/default/table?lang=en, 23.11.2021
- GEYER, R., JAMBECK, J.R., LAW, K.L. : 2017 “Production, use, and fate of all plastics ever made”. **Science Advances**, 3(7): e1700782, pp.1-5, doi:10.1126/sciadv.1700782
- GLOVER, L.:2006 **Postmodern Climate Change**, New York, Routledge

GOLDSTEİN, J. , S. , **Uluslararası İlişkiler**, Çeviren: Haluk Özdemir, 1. bs,
PEVEHOUSE, J. , C. : Ankara, BB101 Yayınları, ISBN: 978-605-4665- 20-4
2015

GOURMELON, G.:2015 “Global Plastic Production Rises, Recyling Lags”,
Worldwatch Institute , C.27, p. 1-7, online:
<http://www.plastic-resource-center.com/wp-content/uploads/2018/11/Global-Plastic-Production-RisesRecycling-Lags.pdf>, 28.10.2021

GÖNENÇ D.: 2021 “Çevresel Adalet” **Çevre Hukuku ve Politikaları: Kavramlar,Teoriler ve Tartışmalar**, (ed.) Zerrin Savaşan, Çağlar Söker, Fırat Harun Yılmaz, Ankara, Seçkin

GÖRMEZ, K.: 2010 **Çevre Sorunları**, 3. bs., Ankara, Nobel, ISBN: 6053200949

GÖRMEZ, K.:2018 **Çevre Sorunları**, 4. bs., Ankara, Nobel

GRIFFITHS, M.:1999 **Fifty Key Thinkers in International Relations**, New York, Routledge

- GROSSMAN, M. R. : 2007 “Agriculture And The Polluter Pays Principle”, **Electronic Journal Of Comparative Law**, Vol: 11, No: 3. pp. 1-66
- GUHA, R.: 2000 **Environmentalism: A Global History**, USA, Longman
- HARDING, S.:2016 “Marine Debris: Understanding, Preventing and Mitigating the Significant Adverse Impacts on Marine and Coastal Biodiversity.” **Secretariat of the Convention on Biological Diversity**, no. No.83, p.1-78
- HEY, C. : 2007 “III. EU Environmental Policies: A Short History of the Policy Strategies ” **EU Environmental Policy Handbook**. [EU Commission - Working Document], p.17-30, online: http://aei.pitt.edu/98675/1/environs_policies...pdf, 26.08.2021
- IBRAHIM S.G,UKE.I.I:2013 “From Kyoto Protocol to COPENHAGEN: A Theoretical Approach to International Politics of Climate Change" , **African Journal of Political Science and International Relations**, Vol. 7(3), p. 142-153, June 2013

İKV: 2014

Avrupa 2020 Stratejisi, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı
Yayınları, ISBN:978-605-5984-62-5

İKVa

“Fasıl 27: Çevre ve İklim Değişikliği”, İktisadi Kalkınma
Vakfı, çevrimiçi: https://www.ab.gov.tr/fasil-27-cevre_92.html, 15.08.2021

İKVb

“Çevre Politikası”, İktisadi Kalkınma Vakfı, çevrimiçi,:
<https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=227>, 26.08.2021

JAMBECK, J.R., “Plastic Waste Inputs From Land Into the Ocean”. **Science**,
GEYER, R. , WILCOX, V.347 (6223), pp.768–771, online:
C., SIEGLER, T.R, <https://doi.org/10.1126/science.1260352>, 02.11.2021
PERRYMAN, M.,
ANDRADY, R.,
NARAYAN R., LAW,
K.L : 2015

JOHNSTON, L. :2017

“How Plastic is Damaging Planet Earth”, Independent,
online: <https://www.independent.co.uk/climate-change/news/plastic-how-planet-earth-environment-oceans-wildlife-recycling-landfill-artificial-a7972226.html>,
25.10.2021

KAHL, W.: 1993 **Umweltprinzip und Gemeinschaftsrecht: Eine Untersuchung zur Rechtsidee des "bestmöglichen Umweltschutzes" im EWG-Vertrag**, Heidelberg, C. F. Müller Juristischer Verlag

KARAKOÇ, D. Y.: 2018 “Birleşmiş Milletlerin İklim Değişikliğiyle Mücadeledeki Rolü”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 6, S.: 79, s. 407-424, DOI: 10.16992/ASOS.14206

KARLUK, R. :2014 **Avrupa Birliği: Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları**, 11. bs., İstanbul, Beta, ISBN: 978-605-333-079-0

KAYA, Y.:2017 “Paris Anlaşmasını İklim Adaleti Perspektifinden Değerlendirmek”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Özel Sayı: Paris İklim Zirvesi ve Yansımaları, s. 87-106, DOI: 10.33458/uidergisi.513231

KAYAN, A. , KÜÇÜK, A. : 2020 “Plastik Kirliliğin Çevresel Zararları ve Çözüm Önerileri”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 22, S.2 ,ss. 403-427, E-ISSN 2667-405X

KAYPAK, Ş.:2013 “Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi”, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 31, s. 17-34, çevrimiçi:<https://dergipark.org.tr/tr/pub/musbed/issue/23292/248569>, 26.08.2021

KEATING, M.:1993 **Yeryüzü Zirvesinde Değişimin Gündemi: Gündem: 21 ve Diğer Rio Antlaşmalarının Popüler Metinleri**, Ankara, UNEP Türkiye Komitesi Yayını

KELEŞ, S.S, 2021 Avrupa Yeşil Mutabakatı European Green Deal, İzmir Ticaret Odası, çevrimiçi: <https://api.izto.org.tr/storage/Documents/original/XqMKcb6iZrvhi22m.pdf>, 15.09.2021

KELEŞ, R., HAMAMCI C., ÇOBAN A.:2015 **Çevre Politikası**, 8.bs., Ankara, İmge

- KELEŞ, R.:2019 **100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası**, 3.bs. , İzmir, Yakın
- KELEŞ. R.:1987 **Türkiye'nin Çevre Politikası**, Ankara, T.Ç.S.V. yayınları
- KERSHAW, P. : 2016 **Marine Plastic Debris and Microplastics – Global Lessons and Research to Inspire Action and Guide Policy Change**, United Nations Environment Programme (UNEP), Nairobi, ISBN No: 978-92-807-3580-6, online: <http://41.89.141.8/kmfri/handle/123456789/1780>, 07.11.2021
- KİHTİR, A.: 2019 “Avrupa Birliği Kopenhag Kriterleri Çerçevesinde Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, **7th SCF International Conference on The Future of the European Union and Turkey-European Union Relations**, editör: Yılmaz Bayar, Uşak Üniversitesi, Uşak, ss.827-840, ISBN: 978-605-2077-08-5
- KONAK, N.:2010 Çevre Sosyolojisi: Kavramsal ve Teorik Gelişmeler, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 24, s.

271-284,

çevrimiçi:

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1724542>

KOZAK, M.:1992

“Çevre Kirliliğinin Oluşum Nedenleri”, **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi**, 3 c. , S. 4, s.30-32, çevrimiçi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atad/issue/53117/703962>, 03.07.2021

KULELİ, Ö., SONAT, A.:1991

Çevre Politikaları, Ankara, Tüses yay

KÜÇÜKKAYA, A. : 2008

“Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**, Manisa

KÜHN,S.,
REBOLLEDO, E.L.B.,
FRANKER, J.,A.: 2015

“Deleterious Effects of Litter on Marine Life”, **Marine Anthropogenic Litter**, ed. Melanie Bergmann, Lars Gutow, Michael Klages, Springer International Publishing, 75–116, ISBN 978-3-319-16510-3, DOI 10.1007/978-3-319-16510-3

LEE, H., WANG, L.,
SHIH, J.-F. :1995 “Mutagenicity of Particulates From the Laboratory
Combustion of Plastics” **Mutation Research Letters**,
346(3), pp.135–144, doi:10.1016/0165-7992(95)90045-4

LENAERTS, K., **European Union Law**, Sweet and Maxwell, London
NUFFEL, P.V.:2011

LEONARD M , PISANI- “The geopolitics of the European Green Deal”, Policy
FERRY J. P, SHAPIRO Contribution, 04/2021, Bruegel, online:
J. , TAGLIAPIETRA S. , <https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2021/02/PC-04-GrenDeal-2021-1.pdf>, 14.09.2021
WOLF G.: 2021

LEUNG, A., CHAI,
Z.W., WONG, M.H.: “Environmental Contamination from Electronic Waste
2006 Recycling at Guiyu, Southeast China”, **Journal of Material
Cycles and Waste Management**, 8(1), pp.21–33 DOI
10.1007/s10163-005-0141-6

MAGSI, H.: 2014 “Industrialization, Environment and Pollution”, **The
Diplomatic Insight**, p.24-26, online:

https://www.researchgate.net/publication/270899735_Industrialization_Environment_and_Pollution, 03.07.2021

- MAHAPATRA, S.K. ve RATHA, K.C.: 2016 “The 21st Conference of the Parties Climate Summit in Paris”, **Journal of International Development**, 28 c., S.6, s.991-996, DOI: 10.1002/jid.3221
- MAHAPATRA, S.K., RATHA, K.C.: 2017 “Paris Climate Accord: Miles to Go”, *Journal of International Development*, 29 c., S. 1, s. 147–154, DOI: 10.1002/jid.3262
- MASON, S. A., WELCH, V. G., NERATKO, J. : 2018 “Synthetic Polymer Contamination in Bottled Water”, **Frontiers in Chemistry**, V.6 (407), doi:10.3389/fchem.2018.00407
- MATHIJSEN P.S.R.F. :2010 **A Guide to European Union Law**, Sweet and Maxwell,
- MCCORMICK J.:1999 “Environmental Policy”, (Eds) Laura Cram, Desmond Dinan, Neill Nugent, **Development in the European Union** , Oxford, Macmillan ISBN 978-0-333-736333-3, DOI 10.1007/978-1-349-27572-4

MCLLGORM, A., "Understanding the Economic Benefits and Costs of Controlling Marine Debris In the APEC Region", **Asia-Pacific Economic Cooperation Marine Resource Conservation Working Group by the National Marine Science Centre** (University of New England and Southern Cross University), Coffs Harbour, NSW, Australia, December, APEC Project MRC 02/2007, DOI:10.13140/2.1.4323.9042

MEADOWS, D. H., **The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind**, Universe Books, New York
 MEADOWS D. L.,
 RANDERS, J.,
 BEHRENS III, W.W.:
 1972

MELO, C., "Promoting Ecological Citizenship: Rights, Duties and Political Agency", **ACME Editorial Collective**, 7(2), p.113-134, online:
 ESCIHUELA:2008
https://www.researchgate.net/publication/228374708_Promoting_Ecological_Citizenship_Rights_Duties_and_Political_Agency, 5.07.2021

MOL ,A.P.J.:2010 Ecological modernization as a social theory of environmental reform. In M. Redclif, & G. Woodgate (Ed.), **The international handbook of environmental sociology** (2. ed.) (pp. 63-76). Cheltenham, Edward Elgar.

MORGENTHAU, H. J.: **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, New York: Alfred A. Knopf
1948

MUNASINGHE, M.:2009, **Sustainable Development in Practice: Sustainomics Methodology and Applications**, New York, Cambridge University Press

MURPHY, F., EWINS, C., CARBONNIER F., QUINN, B. : 2016, “Wastewater Treatment Works (WwTW) as a Source of Microplastics in the Aquatic Environment” **Environmental Science & Technology**, 50(11), pp.5800–5808, DOI: 10.1021/acs.est.5b05416

MUTLU M., ZENGİNOĞLU S. : 2019, “Yeşil Teori Perspektifinden Avrupa Birliği Çevre Politikası”, **The Journal of Academic Social Sciences**, 7 c. , S. 88, s. 459-469, DOI:10.16992/ASOS.14748

NEMLİ. E.:1998, “Sürdürülebilir Kalkınma ve İşletmelerin Rolü”, **Öneri Dergisi**, S. 9, s. 287-294

NEUMANN L.F. , “Rahmenbedingungen, Probleme und Perspektiven der
PASTOWSKI A.: 1992 Umweltpolitik in der Europäischen Gemeinschaft ”,
Umweltschutz und Europäische Gemeinschaften, Ed.
Hans D. Jarass, Lothar F. Neumann, Springer Verlag,
Heidelberg, p.48-104

Novival: 2020 “Penalty for use of plastic bags in Montenegro up to 20.000
euro”, online: <https://novival.info/en/penalty-for-use-of-plastic-bags-in-montenegro-up-to-20-000-euro-2/>,
30.11.2021

OceanCare: 2017 “Plastic, plastic everywhere”,OceanCare, Switzerland,
online: <https://www.oceancare.org/wp-content/uploads/2017/09/Plastic-plastic-everywhere.pdf>,
26.10.2021

OJEC, 1973 “Declaration of the Council of the European Communities
and of the Representatives of the Governments of the Member
States Meeting in the Council of 22November 1973 on the
Programme of Action of the European Communities on the
Environment”, **Official Journal of European
Communities**, Volume 16 No C 112, 20 December 1973,
online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1973:112:FULL&from=EN>,
20.08.2021

- OJEC, 1977 “Resolution of the Council of the European Communities and of the Representatives of the Governments of the Member States Meeting within the Council of 17 May 1977 on the Continuation and Implementation of a European Community Policy and Action Programme on the Environment”, **Official Journal of European Communities**, Volume 20 No C 139, 13 June 1977 online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1977:139:FULL&from=BG>, 30.08.2021
- OJEC, 1983 “Resolution of the Council of the European Communities and of the Representatives of the Governments of the Member States Meeting within the Council, of 7 February 1983 on the continuation and implementation of a European Community policy and action programme on the environment (1982 to 1986)”, **Official Journal of European Communities**, Volume 26 No C 46, 17 February 1983, online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1983:046:FULL&from=EN>, 4.09.2021, ISSN 0378-6986
- OJEU, 2013 “DECISION No 1386/2013/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 20 November 2013 on a General Union Environment Action Programme to 2020 ‘Living well, within the limits of our planet’”, **Official Journal of the European Communities**, No L

354/171, online:

<http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/eur129696.pdf>,

30.08.2021

OKŞAŞOĞLU,
K.A.:2006

“Turizm ve Çevre İlişkilerinde Bilinç Düzeyi: Kundu - Antalya Bölgesinde Bir Uygulama Çalışması”, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**, Antalya

ONIONS, C.T.: 1964

The Shorter Oxford English Dictionary, Oxford, Clarendon press

ÖZEŞ ÖZGÜR, R. ,
ZANBAK, M. : 2021

“Avrupa 2020 Stratejisi temelinde seçilmiş göstergelerle karşılaştırmalı bir analiz: Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye örneği” , **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** , 14 (3) , 763-783 . DOI: 10.25287/ohuiibf.771979

ÖZHAN, L.: 1991

“Türkiye’de Turizm ve Çevre Politikaları”, **Turizm ve Çevre Konferansı**, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları, Ankara

- ÖZLER, Z. : 2009 “Lizbon Antlaşması, İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu”, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/lizbon_antlasmasi.pdf, 07.03.2016, 22.08.2021
- PAPADAKI, G., O. : 2012 “European Environmental Policy And The Strategy: Europe 2020”, **Regional Science Inquiry Journal**, Vol: 4, No: 1. pp. 151-158
- PAPADAKIS, D.: 2021 “New Environment Action Programme: The direction of travel”, The Parliament Magazine, online: <https://www.theparliamentmagazine.eu/news/article/the-direction-of-travel#:~:text=The%20European%20Commission's%20proposal%20for,long%2Dterm%20vision%20and%20goals,> 18.09.2021
- PATHAK, S.:2013 Environmental Footprints of Violent Conflict, University of South Carolinai, **Doctoral Dissertation**, Columbia, (Online), <https://scholarcommons.sc.edu/etd/2451>, 25 Mayıs 2021
- PlasticsEurope, 2020: “Plastics- the Facts 2020”, Plastics Europe, pp.17 online: <https://plasticseurope.org/knowledge-hub/plastics-the-facts-2020/>, 10.11.2021

- PlasticsEurope, 2020: “Plastics-the Facts 2020”, Plastics Europe, online: <https://plasticseurope.org/knowledge-hub/plastics-the-facts-2020/>, 10.11.2021
- POPEANGA, V. : 2013 “Environmental Action Programmes In The European Union- Evolution And Specific”, **University Of Targu Jiu Letter And Social Science Series**, No: 3. ss. 24-33
- REÇBER, K.:2013 **Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinler**, 2.bs, Bursa, Dora, ISBN: 978-605-4798-31-5
- RG,10 Aralık 2018, Sayı 30621 “10 Aralık 2018 tarihli 30621 sayılı Resmi Gazete’nin Çevre Kanunu Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunu”, çevrimiçi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/12/20181210-4.htm>, 30.11.2021
- RHODES, C.J: 2018 “Plastic Pollution and Potential Solutions”, **Science Progress**, V.101(3), pp 207-260, online: <https://doi.org/10.3184%2F003685018X15294876706211>, 02.11.2021

- RITCHIE H. , ROSER M. : 2018 “Plastic Pollution”, **Our World in Data**, online: <https://ourworldindata.org/plastic-pollution>, 19.10.2021
- RODRIGO, A. : 2017 “Seizing the opportunity: using plastic only where it makes sense”, Zero Waste Europe, online: <https://zerowasteurope.eu/library/seizing-the-opportunity-using-plastic-only-where-it-makes-sense/>, 21.11.2021
- SCHNEIDER, F.:2010 “Degrowth of Production and Consumption Capacities for Social Justice, Well-being and Ecological Sustainability” **2nd Conference on Economic Degrowth for Economic Sustainability and Social Equity**, online: <https://www.degrowth.info/wp-content/uploads/2016/06/Schneider.pdf>, 08.07.2021
- SCHUMACHER, E. F.:2010 **Küçük Güzeldir (Önceliği İnsana Veren Bir Ekonomi Anlayışı)**, (Çev.) Osman Deniztekin, 5.bs, İstanbul, Varlık Yayınları
- Science for Environment Policy “Science for Environment Policy”, European Commission, Online: <https://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/about.htm>, 13.09.2021

- SEVİM, S., TAN, Ö. :2020 “Plastik Atıkların Doğaya Verdiği Zararın Sanattaki Yansımaları ve Seramik Uygulamalar”, **Journal of Arts**, C.3, S.3, s.159-178, DOI: <https://doi.org/10.31566/arts.3.012>
- SHARMA, P. D. : 2008 **Ecology and Environment**, Rastogi Publications, Tenth Revision, ISBN: 978-81-7133-905-1
- SÖKER Ç., ÖZLÜK, E.: 2018 Uluslararası İlişkilerde Çevreyi Merkeze Taşımak: Temel Yaklaşımlar ve Tartışmalar, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 13, S. 1, s. 227-262, çevrimiçi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/464783>
- SPAARGAREN, G., MOL, A.P.J: 1992 “Sociology, Environment, and Modernity: Ecological Modernization as A Theory of Social Change”, **Society and Natural Resources**, 5(4), p. 323-344
- SPASIĆ, V. :2019 “Single-use packaging, plastics banned in state institutions of North Macedonia”, Balkan Green Energy News, online: <https://balkangreenenergynews.com/single-use-packaging-plastics-banned-in-state-institutions-of-north-macedonia/>, 29.11.2021
- ŞAHİN, Ü.: 2020 İklim Politikalarında Yeni Dönem: Paris Anlaşması ve Hak Temelli Yaklaşım, **Toplum ve Hekim**, 35 c., S.1, s.37-45,

çevrimiçi:

https://www.academia.edu/42678837/%C4%B0klim_Politikalar%C4%B1nda_Yeni_D%C3%B6nem_Paris_Anla%C5%9Fmas%C4%B1_ve_Hak_Temelli_Yakla%C5%9F%C4%B1m, 5.7.2021

TALU, N.:2020

“Avrupa Birliği Çevre Politikası”, **Avrupa Birliği’ne Giriş Tarih, Kurumlar ve Politikalar**, 4.bs., (ed.), Ayhan Kaya, Senem Aydın, Düzgüç Yaprak Gürsoy, Özge Onursal Beşgöl, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.189-206

TARHAN, K.:2018

“Küresel Çevre sorunlarının Politikleşmesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri Kapsamında Analiz”, **IJSHS**, 2 c., S. 1, s.152-170

TARLABAŞI I. K.:2007

“European Union As a Global Environmental Actor in Search for Sustainable Development with Special Reference to Global Climate Change”, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul

TC Dışişleri Bakanlığı

“Sürdürülebilir Kalkınma”, çevrimiçi:

<https://www.mfa.gov.tr/surdurulebilir-kalkinma.tr.mfa>, 25.05.2021

Ortak Geleceğimiz Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Ankara

“Single Use Plastics”, **A Briefing by IEEP for the MAVA Foundation**, pp.1-2, online:
https://ieep.eu/uploads/articles/attachments/97b61138-5fa9-4c86-836f-ac9881ed023f/IEEP_ACES_Product_Fiche_Single_Use_Plastics_Final_April_2017.pdf?v=63664509972, 10.11.2021

“Plastics Marine Litter and the Circular Economy,” A
Briefing by IEEP for the MAVA Foundation, online:
[https://ieep.eu/uploads/articles/attachments/15301621-5286-43e3-88bd-bd9a3f4b849a/IEEP ACES Plastics Marine Litter Circular Economy briefing final April 2017.pdf?v=63664509972](https://ieep.eu/uploads/articles/attachments/15301621-5286-43e3-88bd-bd9a3f4b849a/IEEP_ACES_Plastics_Marine_Litter_Circular_Economy_briefing_final_April_2017.pdf?v=63664509972)
 , 09.11.2021

“Who we are“, The Greens in the European Committee of the Regions, online: <https://web.cor.europa.eu/greens/about>, 16.09.2021

- TIKKANAN, A.: 2021 “Gro Harlem Brundtland”, Encyclopaedia Britannica, online: <https://www.britannica.com/biography/Gro-Harlem-Brundtland>, 04.12.2021
- TIRAŞ, H. H: 2012 “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**,2(2), s.57-73, çevrimiçi: <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/en/pub/issue/10265/125901>
- TOPAL, A.K.:2011 “Çevre Sorunlarının Kaynağı Olarak Nüfus Artışı mı? Tüketim mi? Neo- Malthusyen Düşünceye Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Türk İdare Dergisi**, S. 470, s. 133-152, çevrimiçi: <http://www.tid.gov.tr/Makaleler/08.pdf>, 20 Haziran 2021
- TURGUT, G.:2014 “Ekolojik Sürdürülebilirlik ve Küçülme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 29 c., S.2, s.137-165, çevrimiçi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuiibfd/issue/22718/242472>, 08.07.2021
- TURGUT, N. : 1996 “İhtiyat İlkesi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 45 c. , S.1-4, s. 67- 102

- TURNER, G.:2014 “Is Global Collapse Imminent?”, MSSSI Research Paper No. 4, **Melbourne Sustainable Society Institute**, The University of Melbourne.
- UN: 1992c “AGENDA 21”, United Nations Sustainable Development; United Nations Conference on Environment & Development, (çevrimiçi) <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> 02.07.2021RİO
- UN: 1972 “**Report of The United Nations Conference on The Human Environment**”, United Nations, (Çevrimiçi) <https://undocs.org/en/A/CONF.48/14/Rev.1>, 23 Mayıs 2021
- UN: 1992a **Report of The United Nations Conference on Environment and Development**, United Nations, çevrimiçi: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf, 2 Haziran 2021
- UN: 1992b Convention on Biological Diversity, United Nations, (çevrimiçi), <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>, 01.07.2021

- UN: 2021 “The Paris Agreement”, çevrimiçi: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>, 19 Haziran 2021
- UN:2019 “World Population Prospects 2019”, çevrimiçi: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_DataBooklet.pdf , 20 Haziran 2021
- UNEP: 2018 “SINGLE-USE PLASTICS A Roadmap for Sustainability”, United Nations Environment Programme, ISBN: 978-92-807-3705-9
- UNFCCb “Kyoto Protocol- Targets for the first commitment period”, çevrimiçi: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-kyoto-protocol/what-is-the-kyoto-protocol-targets-for-the-first-commitment-period>, 17 Haziran 2021
- UNFCCCa "What is the United Nations Framework Convention on Climate Change?", çevrimiçi: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-convention/what-is-the-united-nations-framework-convention-on-climate-change>, 01.07.2021

UNFPA “World Population Dashboard”, çevrimiçi:
<https://www.unfpa.org/data/world-population-dashboard>, 20
Haziran 2021

ÜNAL, S.: 2014 “Yeşil Teori”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar**, (ed.) Mehmet Şahin, Osman Şen, Ankara, Kripto Yayınları

VERAL, S. E. , “Avrupa Birliği Atık Politikasında Atık Yönetiminden
YİĞİTBAŞIOĞLU, H. : Kaynak Yönetimi Yaklaşımına Geçiş Yönelimleri ve
2018 Döngüsel Ekonomi Modeli” , **Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi** , 6 (1) , ss.1-19, DOI:
10.1501/Csaum_00000000082

VERMA, R., VINODA, “Toxic Pollutants from Plastic Waste- A Review” **Procedia**
K.S, PAPIREDDY, M, **Environmental Sciences**, 35, pp.701–708,
GOWDA, A.N.S: 2016 doi:10.1016/j.proenv.2016.07.069

WAGNER, J.: 2020 “The Effects of Plastic Bags on Environment”, Health
Guidance online:
<https://www.healthguidance.org/entry/14901/1/the-effects-of-plastic-bags-on-environment.html>, 08.11.2021

WILLIAMSON, G., H., “Das Vorsorgeprinzip: Internationaler Vergleich, Möglichkeiten und Grenzen, Lösungsvorschläge”, HULPKE, H. : 2000 Umweltwissenschaften und Schadstoff-Forschung, V. 12, p. 27 -39, online:
<https://enveurope.springeropen.com/articles/10.1007/BF03037792>, 07.08.2021

WRIGHT, N. J.:2011 “Christianity And Environmental Justice”, **CrossCurrents**, Vol. 61, No. 2, (June 2011), p. 161-190, online:
https://www.jstor.org/stable/24461938?seq=6#page_scan_tab_contents Accessed 28 June 2021

YALÇIN, A.Z.:2009 “Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12 c., S. 21, s. 288-309

YAMAN, K., GÜL. M.: 2018 “Kuruluşundan Günümüze Avrupa Birliği’nin Çevre Politikası”, **Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi**, 2 c. , S. 2, s.198-217, çevrimiçi:
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jebm/issue/41801/511451>, 4.08.2021

YURTSEVER, M.: 2015 “Mikro Plastiklere Genel Bir Bakış”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi**, C.17, S. 50 , ss. 68-83, çevrimiçi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deumffmd/issue/40786/492038>, 08.11,2021

ZALASIEWICH, J. “The Geological Cycle of Plastics and Their Use as a
WATERS, C. N., IVAR Stratigraphic Indicator of the Anthropocene”,
DO SUL, J. A., **Anthropocene**, 13, pp. 4–17,
CORCORAN, P. L., doi:10.1016/j.ancene.2016.01.002
BARNOSKY, A. D.,
CEARRETA, A., ...
YONAN, Y. : 2016

ZITO, A.R:2000 **Creating Environmental Policy in the European Union,**
Basingstoke, Macmillan